

Tartalom

A CENTRUMBAN BALLA ZSÓFIA

Vendégszerkesztő VÖRÖS ISTVÁN

BALLA ZSÓFIA: Az univerzum búcsúja; A szüleim	7
BÁTHORI CSABA: Amíg idő van; Veled keresem	9
Üzenetek az élet két feléről – VÖRÖS ISTVÁN beszélgetése Balla Zsófiával	11
TVERDOTA GYÖRGY: Az élet első fele (esszé)	24
BABICZKY TIBOR: Korszakok	35
SZLUKOVÉNYI KATALIN: Meredek utak	36
DEMÉNY PÉTER: A Balla Zsófi-út	37
TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS: Zsófi életműve (esszé)	39
BALLA ZSÓFIA: Kiáltvány	64
SZÉCHENYI ÁGNES: Balla Zsófia: <i>Kiáltvány (verselemzés)</i>	66
VÖRÖS ISTVÁN: Néha más	73
WIRTH IMRE: Az üres lélek	75
NÁDASDY ÁDÁM: Egy vulkánhoz	76
PAPP MÁTÉ: Aki a darázs fészkébe nyúl... (esszé)	77
MARKÓ BÉLA: Írtál egy hazát	82

LYRA HUNGARICA

LACKFI JÁNOS: Kassák Lajos a lovát ugratja; Álomba szédült	87
CSELÉNYI BÉLA: A hintalóhegyező; litánia kiküszöbölt E-hangra	90
VASS TIBOR: Tompa rémálma	92
FECSKE CSABA: Placebo; Borban a költő	94
FALUSI MÁRTON: Zuglischer Manó túlélési esélye; Zuglischer Manót rajtakapom	96
FARKAS WELLMANN ÉVA: A padlás	100

GÁL FERENC: Járó föld	101
KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER: A régi tanyán; Mediterrán falu	102
OLÁH ANDRÁS: időutazás	103
SÜTŐ CSABA ANDRÁS: utak éjjel, fények éjszaka	104
MAGOLCSAY NAGY GÁBOR: Szingularitáriánus elégiák	107
JASZENOVICS LILLA: Posztmodern lágermese; Szerelmi gázok	109
GÁTI ISTVÁN: Ki szól belőlem?; És	110

A borítóbelsőkön **SZOLNOKI CSANYA ZSOLT** munkái.

BALLA ZSÓFIA (Kolozsvár, 1949. január 15.) költő, író, újságíró.

Asszimilált zsidó családban született. 1956–1968 folyamán a kolozsvári zeneiskola hegedűszakos diákja, 1972-ben tanári diplomát szerzett a Kolozsvári Transilvania Filharmónián. 1965-ben jelentek meg első versei az Igaz Szó folyóiratban. 1972–1985 között a Kolozsvári Rádióstúdió magyar adásának szerkesztője, 1985–1990 folyamán az Előre című központi napilap tudósítója, 1990–1994 között a Családi Tükör című lap, valamint A Hét című hetilap irodalmi szerkesztője. 1993-tól Magyarországon él.

Költői munkássága mellett kisesszéket, irodalom- és zenekritikát, gyerekverseket, bábdarabokat is publikált. 1975-től a Romániai Írószövetség tagja, 1997-től a Szépírók Társaságának alapító tagja, 2013-tól a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia tagja, 2016-tól a Digitális Irodalmi Akadémia tagja, 2022 óta Budapest XIII. kerületének díszpolgára.

Önálló kötetei:

A dolgok emlékezete (versek), Bukarest, 1968

Apokrif ének (versek), Kriterion, 1971

Vízláng (versek), Kriterion, 1975

Második személy (versek), Kriterion, 1980

Kolozsvári táncok (versek), Kriterion, 1983

Hóka Fóka Fióka (gyerekversek), Kriterion, 1985

A páncél nyomai (versek), Kriterion, 1991

Eleven tér (válogatott versek), Magvető, 1991

Egy pohár fű (versek), Jelenkor, 1993

Ahogy élsz (válogatott versek 1965–1995), Jelenkor, 1995

Triangulum (bábjáték), Seneca, 1997

A börtön szaga (interjúkötet Bodor Ádámmal), Magvető, 2001

A harmadik történet (versek), Jelenkor, 2002

Rózsa és Ibolya (bábdarab), Pallas–Akadémia, 2008

A nyár barlangja (versek), Kalligram, 2009

Más ünnepek (versek), Kalligram, 2016

Az élet két fele (egybegyűjtött versek, 1965–2019), Kalligram, 2019

A darázs fészke (esszé), Kalligram, 2019

Színpadi művei:

Triangulum, avagy Száz ördög közt három szentek (három báb-jelenet, bemutató: 2004, Kecskemét)

A gólyakalifa (operalibrettó Babits Mihály nyomán, bemutató: 2005, Budapest)

Rózsa és Ibolya (bábdarab Arany János nyomán, bemutató: 2004, Budapest; 2005, Kecskemét; 2007, Nyíregyháza)
Rózsa és Ibolya (filmváltozat, bemutató: 2010. dec. 24., MTV1)
Születésünk napja (rádiójáték, bemutató: 2010. szept. 19., Kossuth Rádió)
Szent Márton (bábjelenet, bemutató: 2016. február. 21., Szombathely)

Díjai:

A Kolozsvári Íróársaság Költészeti Díja (1980)
A Román Írószövetség Költészeti Díja (1984, 1991)
Az I. Román Könyvszalon Költészeti Díja (1991)
Déry-jutalom (1992)
Magyar Napló-díj (1992)
Soros-életműdíj (1995)
József Attila-díj (1996)
A Salvatore Quasimodo Költőverseny Különdíja (2002)
Palladium-díj (2003)
Üveggolyó-rend (2003)
A Magyar Köztársaság Babérkoszorú-díja (2008)
Artisjus Irodalmi Nagydíj (2010)
A Látó folyóirat Nívódíja (2012)

BALLA ZSÓFIA

Az univerzum búcsúja

A félig teleírt füzetek.
Az a sok és kevés
nyakaszakadt titok
folytatás nélküli ölelkezés.

Megbőrözött a víz a pohárban –
s nem tűnik el a terített asztról.
mint árva égi jel,
amelyre vártam.

Az asztal sem foszlik semmivé magától.

Csak a székek üresek, az ég,
a parancs nélküli csillagok hada
sodródik az éjszaka szelében.

Sötétből sötétbe tart az űr.
S néha felizzik, lángol.

Nem kell messzire szállania,
hogy semmit se lássanak már belőlünk
az égi testek.

A felelőség nélküli létezés mélyén,
alján kihajt,
halkan nyílik-csukódik egy virágkehely.
Állunk az alján, beporozva.

Meddő csönd őrizi még
darab ideig kínos tökélyét,
az emberi fajt.

A szüleim

Ha nem lehetnek már velem
engedje elfelejtenem
anyám gyapjúsoknyáját,
finom blúzait,
lent vékonyka, csontos lábait;
apám frissen mosott arcát,
kockás ingeit
ne lássam, ne érezzem itt.

Ami nincs többé,
az ne legyen,
ne kérődzsek a törtéteken,
hagyjon hiányuk is magamra.

Hagyjon az Isten
írnom még néhány sort,
hogy bekerítsem.
S majd én is eltűröm,
hogy maga fölé,
mint egy esernyőt,
kiterítsen.

BÁTHORI CSABA

Amíg idő van

Fájdalom volna nem érinteni
téged többé, s azt súgni ujjaimnak,
keressenek más testet, ezután vak
idő jön, semmi nem lesz az, ami

eddig volt. Nem, nem kérek ismeretlen
házat, hazát, hitet, gyönyört, bizalmat
mást, csak amit a te szavaid adnak
lenn, halálomban, s itt fenn, életemben.

Millióan tudnak nélküled élni,
de egy nem, akit egyedül te őrözl.
Ha nem vagy itt, hiányzom az időből

már ma, és holnap, holtan mindörökké.
Háromszor hét esztendőnk azt meséli,
hogy nincs egy perc, mely egyedül megélné.

Veled keresem

Hófehérlő fogaimnak népe
Fordul életem hamis fehérre
Nem emlékszik hajam feketére
Éveim a veszteség elérte
Szememmel se látok ki a térbe
Maradni kész térdem lüktetése
Nem vagyok már magam nagylegénye
Nem vagyok már isten teremtménye

Mozdulatlan vagyok mint a tenger
Magamat csak veled keresem fel
Kívüled más érinteni nem mer
Kívülem más érinteni restell
Boldogulunk hosszú türelemmel
Mevirradunk mindketten az esttel
Felfedezzük egymásban ezerszer
Amit semmi magány fel nem ismer

Léteden túl talán nincs is élet
Egyet kell csak megértenem: téged
Szerencse hogy minden amit kérek
Tőled indul és bennem ér véget
Lelked nélkül lelkeimmel nem élek
Te vagy bennem az utolsó lélek
Úgy talállak meg hogy keresgéllek
S itt lent semmit nem látok nehéznek

A többség magában külön boldog
De akiket rég egymásba oltott
Fenti csillag vagy ősrégi gondnok
Nem szaggatják szét a horizontot
Vannak csak mint mozdulatlan dolgok
Egymáson múló örök halandók –
Légy hát csillagom ki értem élt holt
S én hadd legyek néked örök égbolt

Üzenetek az élet két feléről

Vörös István beszélgetése Balla Zsófiával

– *Első kötetedben tizenévesen írt versek találhatók. Elképesztő erejű indulás, nagyon korán értett, de mégis fiatalos versekkel mutatkoztál be, egy nyilvánvalóan kiemelkedő tehetségű költő bejelentkezése ez. Mennyire volt könnyű az irodalomba belépni akkoriban Romániában, Kolozsváron? Kik voltak az első felfedezőid, mentoraid? Milyen csatornák működtek, amelyeken keresztül a pályakezdő elindulhatott?*

– Az 1965-ben kezdődött politikai olvadás eredményeként a romániai ország- és pártvezetés bizonyítani akarta pártatlanságát... Új román és nemzetiségi lapok indultak, létrehozták a nemzetiségi könyvkiadót, a hét nyelven publikáló Kritériont. Szerencsém volt! Két súlyos diktatúra között egy közéleti, sajtóbeli, művészeti fellélegzés. A kiadó Forrás sorozatában egymás után jelentek meg a fiatalok kötetei. 1968-ban, Csiki László és Bodor Ádám kötetivel majdnem egy időben, Bodor Pál atyai barátom biztatására az én első verseskötetem, *A dolgok emlékezete* is. Bajor Andor szerkesztette a sorozatot. A könyvem előszavát is ő írta. És ő küldte el később a kötetet Vas Istvánnak, akit hamarosan személyesen is megismerhettem nála, és aki egy oldalnyit kezdő szerzőkről írván, a magyarországi közönség számára is bemutatta a kötetet. Ám a felsoroltaknál többen vannak, akiket mentoraimnak tekinthetek. Valóban felkaroltak. A pályám egy szerencsés konstelláció eredménye is.

– *Zenei képzést kaptál, mindig is művészi pályára készültél? Miféle biztatás származott a családotól, mit jelentett a korabeli kolozsvári szellemi légkör? Volt belső ellenállás benned a pályával szemben? És kívülről akartak-e elvonni ettől az iránytól?*

– Gyermekkoromtól könyvekkel teli lakásban éltem, szüleim író, színész, képzőművész barátai vettek körül. Apám jól hegedült, és népdalokra tanított. Gyerekként még színésznő szerettem volna lenni... De mivel tisztán énekeltem, erre figyeltek föl szívesebben, nem a házi színházelőadásainkra, amelyeket unokatestvéremmel, Alice-kával adtunk elő a nagycsaládnak. (Belépti díjért...) Végül

Zoltán Aladár zeneszerző javaslatára zeneiskolába adtak: hatéves koromtól zongoraórákra jártam, de nem szerettem türelmetlen, a bokámat rugdosó tanárnőmet. Mire már szép kis Bach-darabokat és némely zongoraszonátákat is játszottam, megint újabb kanyarba vitt a szülői megfontolás: egy év előkészítő hegedűtanulás után ötödikes koromban áttereltek hegedű szakra. Nem örültem neki! Újra kellett kezdeni a zongora első éveit után a hangszer tanulást, és sohasem sikerült egészen behoznom az általam csodált kollégákat...

Közben füzeteket írtam tele versekkel. Nem reméltem, hogy édesanyám egyetemistának majd valamely irodalom szakra en-

ged – bár nem tiltotta meg, csupán meggyőzött, észszerű érvekkel, hogy ha az irodalom mellett döntök, akkor majd valószínűleg nem folytathatom Kolozsváron az életemet, mert az ország valamely távoli pontján kapok a mindenkire kötelező állami kihelyezéssel – állást...

Ez, hogy nem irodalom- vagy filozófia szakon végeztem, egész életemben hiányérzetet keltett bennem és egyfajta szorongást. Szerencsére Kolozsvár művészeti-egyetemi központként hatalmas könyvtárakkal, jó könyvesboltokkal, gazdag antikváriummal rendelkezett, és sokféle élményt kínált.

A hangverseny-hallgatáshoz, a koncertekhez, amelyekre édesanyám gondosan bérletet váltott, nehezen szoktam hozzá, mert a családukban egészen más zenei hagyományok éltek. Az operát akkor még utáltam. De ma már nem tudnék egyetlen napot sem eltölteni szimfonikus- vagy kamarazene hallgatása nélkül. Kamaszkoromban ehhez jött még a rock, a jazz. Aztán az ember megtanul nem csak a műfajokban, hanem az előadásmódok között is eligazodni, kialakul azon belül is a saját ízlése. Van olyan Santana-szám, a *Black Magic Woman*, amelynek hallatán ma is elsírom magam, mert életemnek egy nagy szerelmi történetéhez kapcsolódik.

A rendkívüli emberekből összeállt baráti köröm – az iskolaiak nem tartoztak bele – mélyen, meghatározóan változtatott rajtam, nyitottabbá tett más világok és gondolkodásmódok iránt. Az erdélyi társadalomról is többet tudtam meg. Nem mindig ismerjük eléggé, nem ismerjük mindig behatóan azt a világot, amely a mindennapjainkon kívül, de a közvetlen közelünkben zajlik, él, alakul. Meghitt, humorral és sokféle műveltséggel teli estéket töltöttünk együtt, főként Cselényi Laci és Sütő Ági, de Tamás Gazsi és Fränkel Anna lakásában és a miénkben is, a Széchenyi tér második emeletén, a 9-ben... Hivatalosan Mihai Viteazul a tér neve, amely gyermekkoromban még keményített szoknyás, fejkendős hóstáti asszonyokkal pompázó piac volt a város szívében, vesszőkosarakkal, bódékkal, lacikonyhákkal, mézeskalácsosokkal; a járda mellett pedig, a kapunk előtt is, fiákerek vártak az utasokra. Most is érzem a lovak, a trágya, a zabostarisznyák illatát... Ma gyönyörű virágágyások díszítik a teret. De nagy, okos, boldog és bohém művészársaságunk főszereplői közül már csak négyen-öten vagyunk életben.

– Milyen szándékok és tervek vezettek el a versíráshoz? Volt valami cél, terv, meg akartál valósítani valami költői elképzelést? Láttad magad előtt az életművet, amit meg akarsz írni?

– Először utánzás a vers. Látom apámat írni. (Prózát...) Később Petőfi forradalmiságát, szókimondását, Arany János pontos és nyelvileg szívárványosan gazdag képeit, beszédmódját és az iskolában a remek folklorista Demény Piroskától tanult népdalok tömör szövegét utánozza az ember. Shakespeare-t, Rilkrét, József Attilát, John Donne-t.

Én egy brassói meghűlés idején, a szobafogságban kezdtem el azokat a kis epigrammaszerű, tárgyacról szóló rövid verseimet írni, amelyekre Bajor Andor később fölfigyelt, s amelyek első felnőtt közléseim voltak, és hamarosan bekerültek a készülő könyvembe. Arról írtam, hogy mit érez a plafon, a kilincs, a szőnyeg... Egyfajta átszellemítés volt, tréfás és egyben játékosan drámai. Persze, amit az előzményekben még nem említettem: a folytonos versírás arra készítette anyámat, hogy Szegő György tanáromhoz verstani órákra járasson. Három évig hetente volt verstanóráim, anyám közben a Bartók-kutató Szegő Júlia unokáit, a Szegő gyerekeket tanította német nyelvre... Engem nem ő, hanem a barátnője, a hamburgi születésű, de 1903 óta Kolozsváron élő Löw Ilse vezetett be a nehéz német grammatikába... Később, francia nyelvre pedig anyám volt auschwitzi lágertársa, a tanár Rózsa Ágnes, a nagy sikerű *Jövőlesők* című dokumentumkönyv szerzője. Az első angol leckéket egyetemista koromban végül mégis otthon kaptam... Anyám ahhoz képest, hogy hétgyermekes, koldusszegény máramarosi zsidó családból származott, és roppant viszontagságos, nehéz élete volt, hogy csak az Auschwitzban és Holeischenben töltött évet említsem, és korábban gyári munka mellett, nyomorogva végezte el az egyetemet, nos, anyám német–angol szakosként végül komoly műveltséget szerzett, és igyekezett egyetlen gyermekét is fölkészíteni valami emberibb jövőre.

– *Ki és hogyan inspirált? Az erdélyi költészet? Voltak-e példák? Hazaiak, nemzetköziak? És voltak-e ellenpéldák? Tudtad-e, mi az, amit és ahogy semmiképp sem akarsz csinálni?*

– Tudtam, hogy nem akarok a létező szocializmus írója lenni. A remek Horváth Imre játékos, csattanós négysorosait imitáltam az elején. De költői szemléletemre elsősorban József Attila, Arany, Rilke, John Donne, Shakespeare hatott. Később Emily Dickinson, majd Pilinszky, Vladimír Holan és más érdekes külföldi kortársak. Esszéivel, szemléletével Eliot, Szerb Antal(!), Nemes Nagy Ágnes, Vas István. Nem feltétlenül egyetlen költő, hanem sokféle

élmény alakítja az embert. És életkoronként is mások, mindig jönnek újabb felfedezések... Nagy boldogság jó költőt olvasni. Később, már itt, felfedeztem például a magam számára Székely Magda gyönyörű költészetét. Máig nem kapja meg, halálában sem, azt az elismerést, amelyet megérdemelne. Pedig Nemes Nagy Ágnes annak idején remek esszét írt róla.

Költő-esszéíró férjem, Báthori Csaba hatására sok mindent újra kellett gondolnom a költészetemben, a pályámban. Az ő rendkívüli versértése és enciklopédikus műveltsége, sűrű, nyugati mintájú, komoly versértést igénylő magas költészete és derűs-kritikus prózája nagyon sokat adott nekem – segített magamhoz jóval kritikusabban viszonyulnom. Ha áttelepülésem és egy rövid, posztmodern vétetésű kalandozás után azt mondhatom, hogy elmélyült a költészetem, azt elsősorban neki, Csabának köszönhetem: visszatértem az eredeti hangomhoz, a mélyebb, klasszikus mintákhoz és értékekhez. A bánataimhoz és a humoromhoz.

Amit nem akarok csinálni, az az, hogy *brandet*, márkanévet merevítsek magamból, ahogyan azt ma sokan teszik. És hogy a divatos irányokhoz csapódjak, hogy föladjam irodalmi szépségesszéményeimet és erkölcsi elvárásaimat, kritikai szellememet, a politikát is beleértve. Persze, minden új, jó írás, új tehetség: boldog felfedezés. Például örülnék, ha Jónás Tamás győzné életerővel és kitartással és szigorral. Nagyon nehéz élete volt-van, de talán a költői tehetsége átviszi a vízen. Másoknak is drukkolok, hogy ne kapja el őket a hírnév vágyának forgószele, sok fiatalabb kortárs költő verseit olvasom szurkolói figyelemmel.

– *Milyen a viszonyod a román költészethez? Olvasod? Inspirál? Szereted? Fordítod?*

– Sajnos nem vagyok jó fordító. Az nagy művészet, másfajta tehetséget kíván a találati hasonulás képessége: magyar nyelvet-hangot találni egy idegen nyelvben otthonos költőnek. De remek román-tanárom volt a középiskolában, Ileana Căpușan. Rajongtunk egyetemi szintű előadásaiért, velem nagyon megszerettette a román irodalmat, főként Eminescut, és a szenzációs Ion Luca Caragialét, akiről fél évig tartott órákat... De másokat is olvastam: a kortársakat is, meg a *Secolul 20* (20. század) című román folyóiratot, amely a diktatúra idején komoly műveltségi forrásunk volt. Aurel Șorobetea költő kollégám pedig egy kötetnyit fordított románra tőlem, egy évig találkoztunk rendszeresen a nyersfordítások elkészítése érdekében. Én is fordítottam néhány verset a kortársaimtól.

– *A hatvanas-hetvenes évek kolozsvári, erdélyi, romániai szellemi élete izgalmasnak és pezsgőnek tűnik számomra. Így volt-e? Milyen szerepe volt Bukarestnek? Akkoriban a második legnagyobb magyar városnak számított.*

– Románul például hamarabb kiadták a modern költészetelméleti könyveket, mint itt. Bukarestben volt a Kriterion Könyvkiadó főszerkesztősége és több romániai magyar lap szerkesztősége is. Sok bukaresti román és magyar barátom volt. Szerettem oda járni, bár egy hosszú éjszakai vonatút után csak úgy tudtam bemenni a Sc nteia-házba, hogy a szerkesztő, műfordító Horváth Andor családjához érkeztem meg, ott zuhanyoztam, kávéztam, és a bukaresti tömeggel eltrolibusoztam a hatalmas épülethez, majd bársonyszőnyegekkel teli folyosókon lépegettem az Előre szerkesztőségig (amelynek öt évig dolgoztam kolozsvári tudósítóként), hogy ott rettegve nyissak be a főszerkesztői irodába. Mert mindig a diktátornak, a rendszernek szóló vers megírását kérte tőlem számon a – mellesleg a szerkesztőivel nagyon rendes – főszerkesztő, Szilágyi Dezső. S amely verseket persze sosem írtam meg... Ő is tudta, hogy nem fogom. De mindig kérte... És a rettegés, amely már a folyosón elfogott, máig kísért. Életem legnehezebb évei voltak ezek 1985–1989 között, amikor a hatóságok nem engedélyezték, hogy irodalmi lapnál helyezkedjek el, és az Előrénel is csak ipari-mezőgazdasági cikkeket írhattam... Mivel anyámat nem akartam egyedül hagyni, nem vándoroltam ki, mert volt rá precedens, hogy hazalátogató barátomat nemkívánatos személyként a határon visszafordították, nem engedték beutazni egyedül élő édesanyjához. Tehát valamilyen állást kellett szereznem. És csak ezt kaphattam meg. Így is betiltották a könyveimet. És nem kaptam turistaútlevelet sem mintegy tíz évig, 1989 végéig...

– *Milyen érzés volt az első köteted, A dolgok emlékezete megjelenése? Mennyiben változtatta meg az életedet? Milyen volt a környezeted visszhangja?*

– Csodagyereknek számítottam tizenkilenc éves voltam, amikor megjelent *A dolgok emlékezete*. A kritika komoly elismeréssel fogadta. A kötet szerkesztője, Bajor Andor megmutatta Réz Pálnak, aki elvitte Budapestre Vas Istvánnak. És ő egy fiatal szerzőkről szóló cikkében írt is róla... Nagyon büszke voltam a könyvemre, mindenüvé magammal vittem... Szerencsémre a csodagyerekség nem kaptott el. Egy fiatal szerzőre nézve a siker nagy veszély! Az

életemet megváltoztatta persze a könyv. Végleg eldőlt, hogy a zenei tanulmányok, a zenei szerkesztés a rádiónál, az újságírás csak megélhetési forrásaim. Mindig költő akartam lenni. De amíg élek, nem tudhatom, sikerült-e jó költőnek lennem. A díjak, címek, akadémiai tagságok az élet fönntartásában segítenek. De a mű minősége csak halálunk után mutatkozik meg. Ebben a műfajban csak igyekezni, írni, átírni lehet. És reménykedni abban, hogy lesznek még versértők, versolvasók.

– *Azt elmondtad, miért nem települtél ki a legnehezebb időkben. Hogyan lehetett azt kibírni? És milyen volt a kilencvenes évek kolozsvári légköre, amikor mégis kitelepültél? Mi vitt át a határon? Igazolta az idő a döntésedet?*

– Ha azt mondom, hogy nem lehetett kibírni, akkor nem túlzok. Sokan öngyilkosok lettek, még többen kivándoroltak. A többség pedig megpróbálta túlélni a megpróbáltatásokat... Fiatalon még azt hisszük, hogy egy diktatúra is kimúlik, lecseng, netán a néma többség egyszer fellázad. Ez a pillanat nagyon későn, nagyon lassan jött el. A Szovjetunió szétesése, a szocialista államok nemzeti függetlensége kellett hozzá, és mindaz, amit rendszerváltozásnak, számomra konkrétan főlzabadulásnak lehet nevezni. Nagyon szenvedtem a diktatúrától, sokféle betegséggel küszködtem, műtéteken estem át, koraszülött kisfiam meghalt; vagy inkább, objektíve, nemcsak a tudatom, a lelkem, hanem a szervezetem is kerülő utakat keresett. Ha az ember tartósan szomorú, bár nem mutatja, akkor – ezt megfigyeltem – könnyebben megbetegszik. A betegség is tiltakozás. Betegen ugyanis mintha kívül kerülnénk a valóságon, messze vagyunk a társadalomtól. Persze, mindez illúzió.

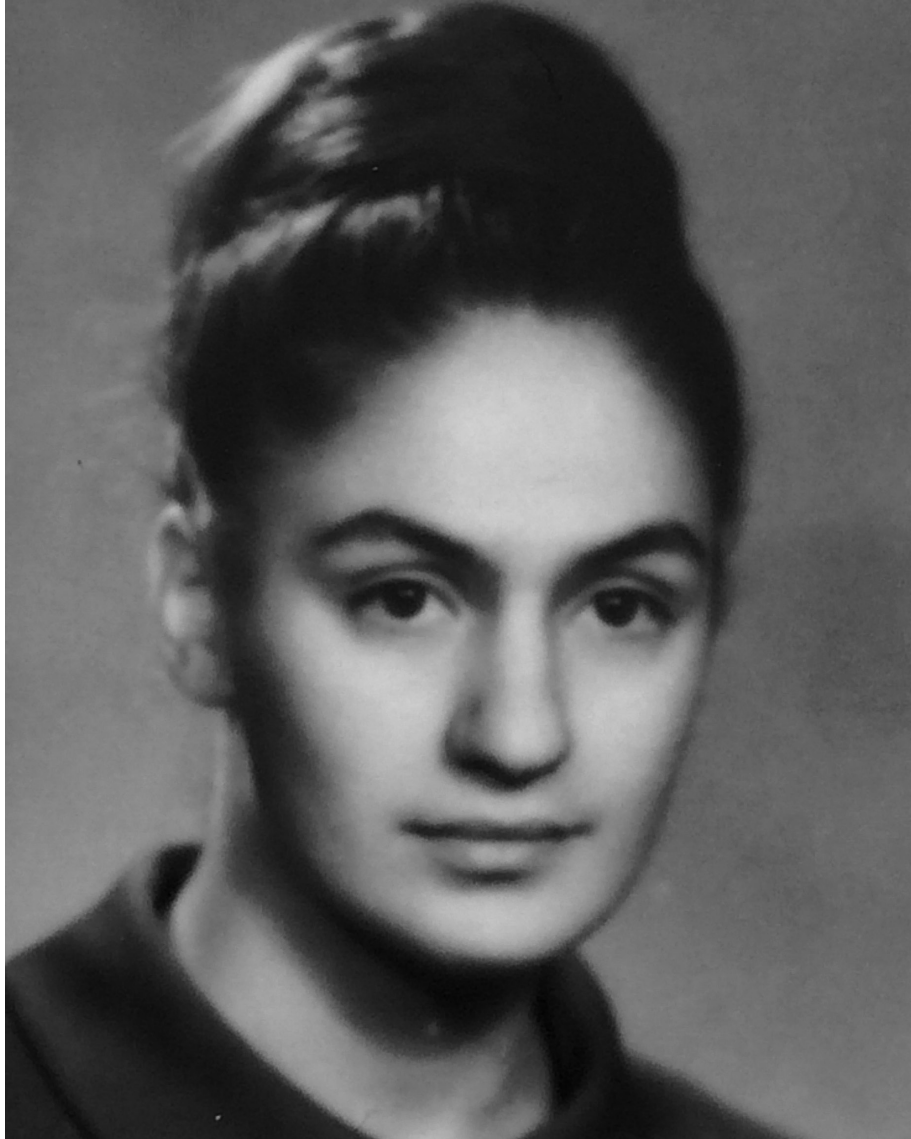
A kilencvenes évek légkörét, a kezdeti ujjongás után, a diktátor bukása és a – törvénytelen perrel, törvénytelenül végrehajtott – kivégzése indította és határozta meg. Nem telt el sok idő, és Marosvásárhelyen többség–kisebbség konfliktussá, nyílt, súlyos összecsapássá változott egy békésnek indult tüntetés. A provokáció az új államfő, Ion Iliescu utasítására történt. Az ő bukása után is elég nehezen indultak el az ország kerekerei a demokrácia felé vezető úton. Az utolsó lökést a kivándorláshoz ezek az események adták. Mert nemcsak vonz egy világ, amely felé elindul az ember, hanem ki is löki valamilyen esemény a régi világból. Persze, nem hallgatom el, hogy nagyon sok minden megváltozott Erdélyben. A rendszerváltozás döntő pozitívuma az volt, szabadon publikálhattam,

utazhattam, és újságíróként volt állásom is, a Családi Tükörnél (a volt Dolgozó Nőnél), majd A Hétnél.

Tulajdonképpen nem kivándoroltam, hanem Magyarországon ragadtam... Persze boldogan, hiszen mindig itt szerettem volna élni... Ugyanis 1993. január elsejétől szabadságot vettem ki A Hétnél (később fel is mondtam), és Budapesten Petri György és Pap Mari lakására vigyáztam hat hónapig, amíg ők egy ösztöndíjjal Bécsben tartózkodtak. És e hat hónap alatt, Gulyás Judit barátnőm tanácsára, beadtam az állandó tartózkodásra vonatkozó kérelmet. Így kezdődött. Hosszú történet, hogy miből éltem meg, hogyan jutottam lakáshoz... Budapesti író barátaim – ők a rokonságom – segítettek alapvetően, nagyon sokszor és nagyon önzetlenül. Hosszú névsort kellene ideírnom.

Döntésemet sosem bántam meg – bár nem sejtettem, milyen nehéz egy másik ország szokásait, erkölcsét, viselkedésmódját megtanulni, elviselni vagy megszeretni. Állást itt sosem kaptam, bármennyire szerettem volna. A Bartók Rádióknak dolgoztam két évig külsősként, de amikor fölszabadult egy munkahely, és fölvehettek volna, mégsem engem alkalmaztak, hanem egy frissen végzett és bármiféle rádiós tapasztalat híján levő fiatal nőt: híressé vált író barátom újdonsült feleségét... Az irodalmi hetilapnál, amikor megürült a versszerkesztő helye, hasonlóképpen: nyíltan elmondta az egyik munkatárs, hogy bár lehet, én értek jobban a versekhez, de a kolléga, akit alkalmaznak, egyetemi társa volt... Verset mindenütt szívesen közöltek tőlem, a pécsi Jelenkor sorra jelentette meg a könyveimet, kritikák is szép számmal íródtak (akkor még) róluk. Az is nagy dolog, hogy a magyar irodalomban költőként befogadtak. De állást, azt azért nem kaptam... Megértettem, és utána még sokszor éreznem kellett, hogy nem hazajöttem, hanem itt is, másképpen, mint Romániában – minden irodalmi barátság, szakmai megbecsülés, világnézeti közelség ellenére –, csak jövevény vagyok. Nyelvhasználatommal (amelyet ugyan egy alkalommal Lőrincze Lajos megdicsért), gondolkodásmódommal együtt. Van olyan elhíresült költő is ismerősöm, aki minden alkalommal, amikor összefutunk valami rendezvényen, elmondja, hogy jaj, össze kell jönnünk, meg akar hívni, beszélgessünk... Huszonöt éve mindig elmondja... Már nevetek, ha eszembe jut.

– *Fontos, nagy formátumú emberekkel éltél, élsz együtt: milyen hatással voltak ezek a magánéleti kapcsolatok a munkádra? Csa-ba esetében erről szóltál, de a témát még nem merítettük ki, azt hiszem.*

– A nagy formátumú emberek közül, akikkel jóban voltam, sokan meghaltak: Vas István, Lengyel Balázs, Mészöly Miklós, Székely Magda vagy Esterházy Péter, Balassa Péter, Petri György – sajnos hosszú lenne a teljes névsor. De sokan élnek, és hálás vagyok nekik a segítségükért, barátságukért: Parti Nagy Lajos, Závada Pál, Bodor Ádám, Ferencz Győző, Várady Szabolcs, Márton László, a Martos–Lehoczky házaspár, Csuha István, Vajda Mihály és a többi filozófus barátom, vagy első német nyelvű kötetem fordítója, Hans-Henning Paetzke, továbbá a Szűcs–Vojnich festő házaspár mind-mind szerepet játszott abban, hogy itt íróként és barátjukként is otthon érezhettem magam. Báthori Csaba szellemi igényessége és jelenléte azonban döntőnek bizonyult. Ma, úgy mondhatom, már Budapesten vagyok itthon. Ebben az is szerepet játszik, hogy kaptam egy sor rangos irodalmi díjat, két irodalmi akadémia tagja vagyok, idén a XIII. kerület díszpolgára lettem. Ez valódi befogadás! Nem tagadom, gyakran Kolozsvárra, a gyermek-

kori Szalontára, Váradra, a Gyimesbe is vágyom. A barátságok erősödnek-halkulnak, így mostanában viszonylag elszigetelten élünk, bár néha igyekszem változtatni ezen.

– *Azokról, akikkel együtt éltél, mondanál néhány szót? Fontos szellemi partnerek voltak.*

– Első férjem Marius Tabacu zongoraművész volt, a kolozsvári zeneiskola tanára. 1952-ben született, román orvos családban. 1972-ben látásból ismertem már, mert bejártam a remek humorú, nagyszerű zongoratanár, Száva György óráit hallgatni. Én végzős voltam, Marius másodéves, feltűnően jóképű, zongora szakos diák. Bemutatkozáskor magyarul szóltunk pár szót, és csak többszöri találkozás után derült ki, hogy a remekül beszélt magyar nem az anyanyelve. Baráti körömmel is villámgyorsan megkedveltette magát. A barátságból 1974-ben házasság lett. Marius a kolozsvári zenelíceum zongoratanáraként megnyerte a laşiban tartott országos Zongoravételkedő első díját. 1975 tavaszán született meg koraszülött kisfiunk, Dániel, aki néhány nap múlva meghalt. Most nem részletezem a veszítéseket, műtéteket, de többé nem születhetett gyermekem. Mariusszal hét évig éltünk együtt, házasságunknak egy budapesti barátnőm iránt fellángoló szerelme vetett véget. Két hónapig teljes barátságban beszélgettünk. Főként Marius nők iránti rövid és gyakori fellobbanásairól. 1979 őszén hivatalosan is elváltunk, de élete végéig testvéri barátságban maradtunk. Miután újra megnősült, feleségével, Koós Enikővel engem hívtak meg, hogy legyek születendő közös gyermekük, Anna keresztanyja... Mariust időközben a Kolozsvári Transilvania Filharmónia igazgatójává nevezték ki. Amikor 1997-ben férjhez mentem Báthori Csabához, az anyakönyvvezető nem hitt a fülének és a papírjainak, hogy a volt férj az új férj házassági tanúja... Marius volt mindig az egyik legjobb, legkedvesebb barátunk, egészen a 2022-es haláláig. Kolozsváron ma is többnyire a feleségénél, Enikőnél szállunk meg.

– *És Egyed Péter?*

– Egyed Péter életem nagy szerelme volt. (Édesapja Egyed Ákos történész akadémikus.) 1954-ben született, történelem–filozófia–szociológia szakon végzett 1979-ben. Az angolszász liberalizmus témájában írta szakdolgozatát. Mintegy hat vers-, próza- és esszé-kötetet publikált, számtalan esszéje, kritikája, tanulmánya jelent meg különféle lapokban. Belső baráti körünkhöz tartozott And-

rássy Katival, a feleségével együtt. 1979 őszén szeretttünk egymásba. Én elvált asszony voltam már. Titokban találkoztunk, de nem tudtuk elrejtteni ezt a hatalmas, sodró érzelmet. Ennek mindkettőnk számára drámai és hosszú időre meghatározó következményei voltak. Bár Péterrel még tizenkét évig összetartoztunk, együtt nyaraltunk, utaztunk, de sosem költöztünk össze.

Rengeteget tanultam tőle. Filozófiai, szociológiai, történelmi kérdésekről vitakoztunk, látogattuk kedves és vendégszerető rokonságát, jártuk Erdély hegyvidékeit, különösen Háromszék és Csík dombjait és magas hegyeit. Tőle tanultam meg felismerni a gombafajtákat, minden fát, minden fűszálat számon tartott, amiképp a nagyapja is. Minden készülő könyvünket megbeszéltük. És – rövid temesvári tanárkodása után – a Kriterion Könyvkiadó szerkesztőjeként ő gondozta versesköteteim egy részét. 1992-ben, két évvel a romániai változás után hirtelen megnősült, egy olasz nőt vett feleségül. Mindig beszélő viszonyban maradtunk, ha nem is olyan közvetlenül nyílt módon, mint Mariusszal. Utoljára – egy évvel halála előtt, 2017 nyarán – találkoztunk, egy pécsi Jelenkor-est alkalmával. Akkor végre nyíltan és meghittten beszélgettünk fél éjszakát, elkötöttük a szálakat.

Megismerte Csabát is, és meghívott bennünket a házába, be akarta mutatni fiatal feleségét. De erre már nem kerülhetett sor. Nemsokára megbetegedett, 2018-ban hunyt el, egy hospice-ban. A családja sem értesítést, sem gyászjelentést nem küldött nem lehettem ott a temetésén. Tavaly elzarándokoltunk a sírjához. Egy túlméretezett síremlék magasodik fölötte, és nyomja vissza a múltba. Arcképe, Mariuséval együtt, az ágyammal szemközti falról néz ránk.

– *Melyik köteted a legkedvesebb számodra?*

– Azt hiszem, mindenkinek a legutolsó könyvei a legfontosabbak. De nekem mindenképpen *Az élet két fele* című gyűjteményes verseskötet, és *A darázs fészke* címet viselő esszékötetem. Talán ezekben összegeződik minden, amit jellemzőnek, lényegesnek érzek.

– *Mintha a 2000-es években kevesebbet írnál, ezt miért van?*

– Sosem voltam sokat író, irtózom a szószaporítástól, és attól is, hogy mindenáron jelen akarjak lenni, magyarázom a nyomulástól. És, mi tagadás, a hazai politikai élet alakulása, hogy tizenkét

éve egy korrupt, nemzeti szólamokat harsogó, vagyis a magyarságra hivatkozó, de lakosság-megvető kormány és elit uralja a közéletet – nos, ez mélyen elkésérít, felháborít és letör. És az, ami még szomorúbb: a lakosság szótlanul tűri például az egészségügy és a tanügy tönkretételét. És az ellenzék lényegében – némi akadémikuskodáson kívül – eddig sajnos semmi fontosat nem volt képes kitalálni, elképzelni, nem tud a lakosságnak választható célokat, perspektívát kínálni. Az nem elég, hogy le akarja váltani a jelenlegi korrupt és lakosságellenes rendszert... El kéne az ellenzéknek mondania, mit, hogyan, milyen gazdasági-társadalmi változtatásokkal, intézményekkel, milyen pénzforrásokkal képzel el. Ez az ötlettelenség – furcsa módon – szinte nyomasztóbb, mint a jelenlegi rendszer, mert megfoszt a változás reményétől is. Minden oldalon az általános és politikai műveletlenség uralja a közéletet és a közbeszédet.

– *Fontos részét teszik ki munkásságodnak esszéid, illetve a Stúdió K.-ban tartott korábbi beszélgetéssorozatod, amelyet aztán Báthori Csabával kettesben vezettél. Mi a szerepe az esszének az életművedben? És a szóbeli alkalmakban valamiféle szókratészi irodalomművelésre törekszel?*

– Az esszéim mindig felkérésre íródtak. Sosem volt nagy bátorságom a prózai műfajokhoz. Úgy éreztem, ismeretlen terepen tévelygek. De a kíváncsiságom a téma iránt, amelyhez hozzá kellett szólnom, többnyire legyőzte a tartózkodásom. Általában akkor beszélek, ha megkérdeznak. Nem azért nem hirdetem nézeteimet egyik tévéadón sem, mert lenézném a műfajt, ellenkezőleg, nagyon fontosnak tartom. De ha nem kérdeznak meg – a nagyobb díjak elnyerésekor sem –, akkor nem igyekszem rivaldafénybe kerülni.

– *Székely Magdát említetted. Felhívnád a figyelmet más elhanyagolt nagyságokra is?*

– Székely Magda nagyszerű költő volt, a huszadik század legjobbjai közé tartozik. De kissé korábbról Tompa Mihályt, Babitsot, Szép Ernőt, Jékely Zoltánt, Áprily Lajost kéne újraolvasni. És Petőfit – mert azt csak hisszük, hogy ismerjük. Óriási tehetségű kamasz költő volt, és mi tagadás, verseinek a tizedét sem ismeri az olvasóközönség! És Tolsztojt, Shakespeare-t, John Donne-t, Rilkrét, Wisława Szymborskát vagy az angol és a lengyel esszéírás nagyjait kéne folyamatosan (újra)olvasni. Ám még nagyon sok nevet

tudnék sorolni. Ezek a költők, írók mindent tudnak az emberről, és megrázó, ahogyan elmondják.

– *Milyen művészi terveid vannak?*

– Nincsenek nagy terveim. Verseket ritkán, de még írok. Az önéletírás egy nagyobb interjú formájában készül, de lassan. Sajnos, egyre inkább fölöslegesnek érzek mai világunkban minden leírt szót. A műveletlenség, a kultúra iránti közöny járványos. Lehet, hogy átmeneti, de mire megszűnik, az irodalom is kimúl, és eltűnnek az olvasók. Maga az olvasás szokása sorvad el. És az új kommunikációs formák, az új műfajok eddigi tapasztalataim szerint gyakran csak hatásvadászok, és gyakran korszerűnek vélt módon, csak giccsesek és felületesek. Az egyik futtatott költő-drámaíró még nem alkotott semmi érdemlegeset, de már durván megsértette egy idősebb és jelentékeny kollégáját. Ez szomorú. Attól nem lesz senki jobb, hogy másokat ócsárol. Ellenkezőleg, hitelét veszti. Viszont vannak mindig, hála Istennek, tehetséges fiatalok: várom tőlük a további, igazán érdekes vagy szellembe vágó munkát.

– *Milyen tanácsot adnál egy pályakezdő költőnek itt és ma?*

– Olvasson sokat, klasszikusokat és modern klasszikusokat. Főként világirodalmat. Tanuljon nyelveket, és próbáljon más nyelveken is olvasni. És legyen olyan mestere, akinek megmutathatja a munkáit, akinek kritikáját, tanácsait segítségnek érzi, és gondoljon rá hálával. A jó kritikai észrevétel a leghatalmasabb segítség egy írónak. Persze, ha elég tehetséges, és eredményesen élni tud vele. Sohase a kortársakhoz mérje magát, hanem a legnagyobbak felé igyekezzon.

TVERDOTA GYÖRGY

Az élet első fele

Gondolatok Balla Zsófia romániai pályaszakaszáról

Verseket olvastam Balla Zsófiától (egyebek között a *Már nem sa-jog* című, József Attila öregkori verseit tartalmazó stílusimitációs kötetben), de igazában nem költőként ismertem meg, hanem a költészet avatott szakértőjeként láttam meg őt először. Lenyűgözve hallgattam, amikor Báthori Csabával, a kitűnő költővel, fordítóval és esszéistával beszélgették versekről. Tág horizontja, gazdag olvasottsága sokaknak lehet, de biztos és finom minőségérzék csak kevesek osztályrésze. Az árnyalt és pontos nyelvhasználat, az érzékeny figyelem, a neuralgikus pontokat tapintatosan, de kíméletlenül felróvó eltökéltség, amellyel megközelítették a költemények legkisebb részleteit is, meggyőzött arról, hogy a líra iránt kissé eltompult, a próza felé forduló korunkban fehér hollókra, igazi versértőkre bukkantam. Személyes kapcsolatot először nem is Zsófiával, hanem Csabával létesítettem, közös ügyünkön, József Attila költészetének a külföldi olvasó számára való hozzáférésén töprengve. Csaba József Attila verseinek németre fordítója, egyben a nagy német költő, Rilke egyik legfontosabb közvetítője a magyar közönség számára. Hamar kiderült, hogy Rilke és József Attila a két legfontosabb csillag, akik segítik a költészet tengerén hajózó Zsófit és Csabát a tájékozódásban.

Azért is fontos hangsúlyozni kapcsolatunk szakmai, intellektuális közös nevezőjét, mert a költészet, ez a nyelvi identitáshoz legszorosabban kapcsolódó művészeti tevékenység paradox módon egyúttal a legegységesebb is. A világ, amely a versek mozaik-kockáiból felépül, a nyelvek különbségétől függetlenül ugyanaz: a lélek belső mozgalmasságából újraterepülő univerzális nyelvi valóság. A versértés ezért nem kell, hogy tekintettel legyen bármilyen külső, költészetén kívüli körülményre. A barátságkötés után azonban ezek a külső körülmények óhatatlanul helyet követeltek maguknak. Szembesültem azzal, ami Zsófiában és Csabában sajátos, egyedi. Az első, felületes benyomás szerint Zsófi erdélyisége, Csabában pedig a hosszú emigrációs nevelődési évek utáni hazatérés fordulata látszott meghatározónak.

Maradva a költőnő közelében, a Kalligram Kiadónál 2019-ben *Az élet két fele* címmel megjelentetett összes versei (*Versek 1965–2019*) címe tökéletes telitalálat. Élete első felét Erdélyben, Kolozsváron, második felét Magyarországon, Budapesten töltötte. Ma is ír és alkot, tehát a budapesti fél csonka, és remélhetőleg még soká az is marad, és az arányok az élet második felére billennek. A vaskos kötet első felének versei (300 oldal) romániai kiadóknál jelentek meg, első verseskötönyve átköltözése után, az *Egy pohár fű*, a pécsi Jelenkor és a Kriterion közös kiadásában látott napvilágot. Az új szakasz terjedelme valamivel több mint háromszáz oldal. Hatalmas verskorpusz, itt be kell érnem az anyag első felének közelebbi szemrevételeivel. Illetve azt a fejlődési folyamatot kísérlem meg rekonstruálni, amelynek során első négy kötetében Balla Zsófia feljutott romániai pályaszakaszának csúcsára, erdélyi munkásságának végkifejletéig, a *Kolozsvári táncok* (1983) és *A páncél nyomai* (1991) című kötetekig.

Az erdélyiség veszélyes terep. A képzet telítve van éterien tiszta, felemelő és gyanúsán vagy triviálisan mitologizáló tartalmakkal. Sérelmek, nosztalgiák, vágyak, sértések, mohóságok, vonzó és irritáló erők kapcsolódnak hozzá. Balla Zsófia számára természetes, levetkezhetségtelen adottság, amelyet a költőnő megtanult élete során értelmesen és ízléssel kezelni, nem dicsekedve, nem panaszkodva,

jól sáfárkodni a kis Erdélyország természeti kincseivel, szellemi értékeivel, erkölcsi tartásával. Annak az élesen körülrajzolható profilnak, amelyre minden jelentős költő előbb-utóbb szert tesz, az élet első felének helyszíne egyik fontos összetevőjévé vált. Erdélyi létezés, jól érzékelhető urbánus, kulturális, kolozsvári aurával.

A költői arculatot tragikus vonással gazdagítja mindaz, ami a költőnő zsidó származásából következik: a család, a rokonság, a felmenők sorsa, a Holocaust okozta sebek, traumák, az elődök sorsán való töprengés, az Auschwitzban maradtakra emlékezés és a visszatért hozzátartozókkal, családtagokkal kapcsolatos élmények, középpontjukban a gondoskodó, magára maradt és gyámolításra szoruló édesanyával. De mindez nem familiáris ügy. Amit közhelyesen európaiságunk bélyegeként, zsidó–keresztény kultúraként emlegetünk, Balla Zsófia számára megélt tapasztalat: kétféle hagyomány, kétágú hit, és mindkettővel való viaskodás, kulturális alapminta is egyben identitásának ez a dinamikája. Ezt a többnyire magas kulturális eredetű hagyományt ki kell egészítenünk az erdélyi folklór, a népdalok, virágénekek, táncszók népi örökségével, amely átszínezi költői világát.

Az arcélre még az erdélyi időszakban rávésődött egy markáns tragikus vonás: az a trauma, amit gyermekének elvesztése és az újabb gyermek fogantatása reményének meghiúsulása okozott. Ez az életfordulat egy szálat, a Niobe-tematikát szötte bele életművébe. Mindez a Ceaușescu-éra Romániájának egészségügyi, szociális, egzisztenciális feltételei között. Költészetében a kontextus nem politikai-közéleti vonatkozásaival rajzolódik ki, hanem egzisztenciális következményeiben mutatkozik meg. De a történelmi idő, amelyben ez a pálya kibontakozott, nyomasztó atmoszférájával jelen van a Romániában megjelent első hat kötetben. Mire a költői arc ebben az élességben, határozottságban fölismerhetővé vált, már a nyolcvanas, kilencvenes évek nagy fordulópontjára ért a pálya, amely hazánkban is, Európában is, de Romániában különös drámaisággal ment végbe. A költői arcot így a retrospektív olvasói tekintet látja ilyennek.

Különös szellemi élmény az utat az alkotó nyomait követve lépésről lépésre végigjárni. Ehhez azonban léptéket kell váltani. A világ, amilyenek ma mindannyian megtapasztaljuk, mintha kifordult volna önmagából. Korrupció, képmutatás, a vagyonok mohó átrendeződése, régimódi diktatúrák bukása, új típusú, rafináltabb önkényuralmi rendszerek kisarjadása veszi körül az embert. Furcsa mód, mégsem omlik össze ez az egész. Ennek okát abban látom, hogy a fejünk fölött, a megkérdésünk nélkül, környörtele-

nül végigtaposva rajtunk lépdelő történelem alatt van egy masszív réteg, amely csendben, fegyelmezetten teljesíti kötelességét, húzza az ígát, rendelkezik erkölcsi tartással: orvosok, ápolók, tanárok, kutatók, közszolgák, kisvállalkozók óvják a társadalmak és kultúrák épületének falait. És a költők, írók, művészek is a történelem terhét tartó boltozat részei, mert az igaz művészet rendeltetése a kultúra erejével megóvni a meghajszolt, szenvedő embert.

Balla Zsófia költői fejlődését nyomon követve azt látjuk, hogyan épül bele ebbe a tartó boltozatba, hogyan építi ki magát jelentős művésszé egy elementáris tehetségű, gyorsan kibontakozó erdélyi lány a múlt század hatvanas éveinek derekán. Indulásakor még nem kapott központi szerepet eszméletében az előző rokon generációk tragikus sorsa, saját életének jövőbeli fordulatairól sejtelve sem lehetett, s a régió társadalmi-politikai anomáliáit és a kisebbségi lét csapdáit csak saját kárán, fokozatosan ismerte meg. Első kötetének, az 1968-as *A dolgok emlékezetének* darabjaiban mégis meglepően kevés a pályakezdőknél természetes mutáló hang.

Mintha a költőnő rögtön, a pályakezdés pillanatában érzékelné és fegyelmezetten betartaná kompetenciája határait. Nem fog bele nagy témákba, amelyeket akkor még nem tudna megfelelő mélységben megoldani, hanem versei ezernyi fürge, friss, lendületes reakció a világra, a környezet kihívásaira. A természet, a városi környezet vagy az intérieur jelenségei, eseményei, fordulatai, legyenek ezek aprók vagy jelentéktelenek, tehát a külső valóságból jövő jelzések mindig pontosan meg vannak jelölve ezekben a kis versekben. A külvilág részletei azonban nem impresszionista módon vannak jelen, hanem – némileg eltérítve a szót eredeti avantgárd jelentéskörétől – konstruktivista módon. Ez az alany hangsúlyos szubjektív hozzájárulását kívánja meg az összkép kialakításához. A lélekben újraalkotott, átstrukturált alakulat jön létre. Versminiatűrök sorozatát alkotja a fiatal költő, de ezek sem nem „medáliák”, végsőkéig tömörített esszenciák, sem szálkák, a költőiségen innen tartott vagy azt átugró szerkezetek, hanem nagyon is poétikusan megoldott kompozíciók. A szubjektív elemet néha egyszerű, és olykor a csattanót sem nélkülöző reflexiók, de nagyon gyakran metaforikus szintre emelt konstrukciók képezik. Ez a pálya során mindvégig fontos metaforizmus nemritkán festői látványteremtés formájában testesül meg. A hangszeres zenét tanuló és művelő költőnő gyakorlatának egyik fontos, állandó, és a költészet ritmusa, a versek dallama, a szövegek szerkezeti alakítása szempontjából sem mellékes zenei ihlete gyakran tematikusan is érvényesül ebben a konstruktivizmusban. Versei olvasása során

folyton érzékeljük a mérték jelenlétét. Illusztrálhatnánk ezt a két végtelből összeötvözött szemléletet a természetit a zeneivel összekötő *Zene mindenütt* című verssel.

A fiatalos nekifutással szerzett lendületből alkotott versminiatűr-sorozat az első kötettel lezárult ugyan, de az extraverzió, a közletről megtapasztalt külvilágra való friss reagálás és az örömev tovább kísérte pályáján a költőnt, beépülve tágasabb, bonyolultabb kompozíciókba. Ahogy második kötetében, az *Apokrif énekben* (1971) olvassuk: „Belekapasztkodom minden örömebe / virágba mosolyba fénybe körömmel”. Még azt a kulcsmondatot is olvashatjuk *A titok* című versében, amelyet szegény József Attila, Balla Zsófia egyik kiemelten vállalt mestere is két helyen leírt: „boldog vagyok”. Ezen az a körülmény sem változtat, hogy nem jámbor idillről, hanem kiküzdött, és még így is illékony lelki egyensúlyról van szó. Feltűnő mértékű a lírában egyébként természetes jelen idő túlsúlya, a sötét háttérre képező, lappangó veszélyekre figyelmeztető múlt redukált jelenléte az első kötetekben.

A költői fejlődés ebből a nyugodtabb, napsütötte övezetből való kilépés az élet viharzónáiba. A külvilággal való érintkezésről beszámoló versekben a poétikus elem egyre nagyobb teret enged a realista regiszternek, a tárgyilagos hangnemnek (*Népünnepély, Ordít egy kölyök, A táj, Városom*). A költőnt körül koncentrikus körökben kitágul a világ. Találkozik a tengerrel (*A tengerparti város*), majd körvonalazódnak egy izraeli utazás tapasztalatai (a *Történelem előtt* ciklus), illetve egy zenei-képzőművészeti élménnyel feldúsított jelzés az erfurti dómról (*Bach: F-dúr prelúdium és toccata*). A tágabb világgal való kíváncsi és kritikus, docilis és a látottakat önreflexióba fordító találkozások tematikája aztán Balla Zsófia egész további költői pályáját kíséri.

A tájélmény és az utazási tapasztalat az egyre élesebb és kritikusabb látásmód dacára még megfér a szemlélődés keretei között. De a költőnt egyre komolyabb tétellel bíró viszonylatokba lép a világgal. Közülük első helyen természetesen a szerelmi élmény áll. A férfi költőknél megszokott sóvárgás, epekedés, udvarlás, ostrom a költőnt verseiben elmarad, és a középpontba a megélt, beteljesülő szerelem érzéki, szenvedélyes, intenzív megszólalásai kerülnek. Bizonyára akaratlanul, itt kerül legközelebb a Szabó Lőrinc-féle szerelmi költészet hangjához. Nem hiányzik a feszültség, alkalomadtán a diszharmónia ezekből a darabokból, de mindez két társ sohasem bonyodalommentes életjátszmájának természetes velejárója, és nem akadály a annak, hogy a lírai alany ismételtelen eljuthasson a „boldog vagyok” érzelmi nyugvópontjára. Szerelmi

versekkel szétszórtan az első kötettől kezdve mindenütt találkozunk (például a *Szerelem* című kis gyöngyszemmel). A második kötet szerelmi ciklusának, az *Eredendő bűnnek* az a különossége, hogy itt a görög–római, zsidó–keresztény hagyomány szolgál alapul a szerelmi problematika mitikus parafrázisokba öltöztetéséhez. A számos kitűnő darab közül nehéz kiválasztani azt, amelyik a versfüzért legelőnyösebben jellemzi. Talán a *Lót asszonya* lehetne a kiválasztott, mert ebben a szerelmi tematika szinte spontán természetességgel emelkedik a gondolati költészet szintjére.

A szerelem, az érzelmi élet hullámverései a versek jelzései alapján nem voltak vadak és pusztítók. A személyiség épülését nem akadályozták, nem is fékeztek. De az élet próbatételei a költőnőt sem kímélték. Találkozott a kor társadalmi méretű és személyes anomáliáival. Lehangelő felismerésekre jutott, a gyermekkort és ifjúkort még védőburokkal óvó megnyugtató látszatok eloszlottak, korábbi bizonyosságokkal szemben egyre több kétely merült föl. Annyiban helyesbítenem kell a korábban elmondottakat, hogy már az első kötet sem volt olyan homogén, mint amilyennek feltüntettem. A szerző problémaérzékenysége folytán a *Savanyú imádságok* című utolsó ciklusban már komorabbá válik a világról alkotott kép. A címadó vers voltaképpen Istennel viaskodó, perlekedő tizenegy elemű ciklus. A *pokol bugyrai* dantei sötétségű képek sora, amelyek mögött élményként egy hosszabb kórházi tartózkodás lehangoló tapasztalatai rejlenek. A *Bádog Krisztus* a határban álló keresztrefeszített Krisztus ábrázolás témáját variáló strófákból épített ciklus, változatok a szenvedő megváltóval való azonosulásra.

Ez a hang erősödik föl a második kötetben, és vele együtt tágul és mélyül Balla Zsófia költészetének gondolatisága, amint ezt már fentebb néhány példával megelőgeztem. Ebből a gyűjteményből kiemelek néhány darabot, mert még a kiváló költők sem a teljes poggyászukkal, hanem csak az ebből kiválasztott kanonikus darabokkal üdvözülhetnek. Mindenekelőtt három hitvallásra hívom föl a figyelmet, a harmadikkal, a kötetzáró ötsorossal, az *Ahogyán élek* cíművel kezdve, mert tudom, hogy a költőnő maga is egyik legfontosabb önmeghatározásaként nagy becsben tartja: „Ahogyán élek, az a hazám.” Az előbbi kettő költői hitvallás. A *Ha megszólalok* inkább program, és kevésbé szól arról, amit a költő pályáján eddig megvalósított, sokkal inkább az irányt jelöli ki, amerre a jövőben haladni kíván: „Nyelve vagyok minden lázadónak / és minden lehajtott fejnek”. A *költők* című kételemű ciklus meditáció annak a hivatásnak a jelen világban betöltött helyéről, amely mellett elkötelezte magát. Nem ars poetica, de figyelmeztet arra,

hogy Balla Zsófia tudatos alkotó, aki nemcsak éppen útjába kerülő témájára figyel, hanem a nyelven mint anyagán, valamint a mestersege játékszabályain is rajta tartja szemét. A nyelvhasználat és a szerkesztés tudatossága leginkább azokkal a darabokkal szemléltethető, amelynek összetevői rokon szerkezetű tagmondatokkal, szinonimabokrokkal mondókaszerűen sorozatba rendeződnek, nemegyszer paradoxonokat képezve. Ilyen verseiben szembeötlően képződik meg a hétköznapi beszéd-től elrugaszzkodó költői mondat-tan (*Megváltás, A táj, Kő a veremben, Pengetés, Ellenvilág*).

A mesterségbeli fölényes tudás jelének tekintem a versekbe egyáltalán nem tolakodóan, éppen ezért hatásosan becsempészett humort. Amikor egy istenes versben az emberi panaszt a zenekarban játszó zenész szerepében fogalmazza meg: „A hangversenyünkbe mindig beleköhögnek”, vagy amikor a hetéra a vele szemben felállított túlzott elvárások között a lábméretét is említi: „lábam ne legyen nagyobb mint hét és feles” (*Hetéra*).

A költői fejlődés folyamatában a hetvenes évek derekán egy bekövetkező fordulat jelei mutatkoztak. A pálya első évtizedében érvényesült a hagyományos egyensúly én és külvilág között. Az 1975-ben megjelent *Vízláng* kötetben az irány megfordul: az introspekció, az önmagába tekintés válik dominánssá. Az egyetlen olyan vállalkozást, amely ezzel ellentétesen mozog, a *Történelem előtt* lírai útirajz ciklusa. Ennek fényében a többi darab

introverziós jellege még élesebben szembetűnik. Másfajta poétika készül itt, amely a külvilág adalékaival, töredékeivel a korábbi versekénél szabadabban bánik. Abba a műveletsorba, amellyel a részek kompozícióvá állnak össze, a költő kevesebb betekintést enged. A szövegeket olvasva sokkal több váratlan fordulattal kerülünk szembe, több bennük a meglepő, meghökkentő hatóelem. Nem független ez a kötet verseinek tépettebb, diszharmonikusabb hangoltságától.

Viaskodást, vergődést, végletek közötti mozgásokat érzékelünk, amelyek nem nyugalmas sétát, nem egyhelyben ülő szemlélődést kívánnak, hanem amelyekre rákényszerül a versek alanya. Nem véletlen, hogy a kötet jellegét előre jelző, az első ciklust megelőző, talán rilkei ihletésű vers, a *Labda* lírai énje az élet nagy labdajátékában végletből végletbe lendített, sohasem nyugvó első személy. A kötet egyik legfontosabb versében, az *Az, aki* címűben a költő mégis megakasztja ezt a lendületet, hogy statikus állapotában állítsa elének énjét. Az *Az, aki* a negatív önmeghatározás verse. Adódik a párhuzam akár *Ady Szeretném, ha szeretnénekjével*, akár *József Attila Tiszta szívveljével*, egyúttal szemléltetve azt is, hogy a poétika, amellyel ezt a feladatot Balla Zsófia végrehajtja, mennyire eltér az elődökétől. A *Vízláng* kötet centrumában ez „a láthatár vonalnyi kötélén lengő” én áll.

Köréje koncentrikus körökben helyezkednek el a hozzá legközelebb álló, s ezért a legtöbb kihívást is jelentő személyek: az anya és az apa. Az anya alakjával (*Anyám megdicsőülése a pályán uralkodása és özvegysége idején*) még sokszor találkozunk a pályán során, mert hosszan végigkísérte őt az életén. A fiatalon, a költő gyermekkorában elhunyt apa azonban nyomasztó hiányával van jelen, faggatózás célpontjaként, amelyre nem jöhet válasz (*Pokolraszállás*). Eldönthetetlen, hogy a szülők melyike a címzettje *A felnőttné* című versben megfogalmazott szemrehányó tünődésnek. A szülőkhöz való ilyen hangsúlyos odafordulások életre keltik az eddigi pályaszakaszban háttérbe szorult jelen–múlt relációt, a múltnak sokkal kevésbé vigasztaló, ellágyuló, mint nehéz emlékek révén történő felidézésével.

A szülő–gyermek reláció fordított irányt vesz a kötet néhány darabjában. Az alany figyelme saját magzata felé fordul, s az anyaság kérdésével szembesül *A gyermek*, a *Fogantatás* és a *Ha ringatnak* című versekben. A végkifejletet ismerjük, a gyermek elvesztését, ami kis híján az anya életébe is került. A harmadik darab záró sora „Ha temetnek gyermeket” talán már erre utal. Mindenesetre innen keltezhető, amit az életmű Niobe-szálának, az anyaszerep-

ről való kényszerű lemondás bánatának neveztem. A harmadik viszonylatot a szerelmi líra képviseli, amely mintegy átszővi az egész kötetet. Ennek darabjai ugyanolyan bensőségesek, mint amelyekkel a korábbi kötetekben találkoztunk. Talán még intenzívebbek azoknál, talán belső feszültségektől erősebben terheltek, de kevésbé vallomásosak, rejtekezőbb karakterűek (*Első szerelmes vers, CLV. szonett, A titok, Téged*).

Egy új reláció is belép ebbe a hálózatba, amely a pálya további évtizedeiben még nagyobb jelentőségre tesz majd szert: megjelennek a költő horizontján a pályatársak, az őket jellemző környezetben, mondhatnám, attribútumokkal felszerelve. Ilyen a Szilágyi Domokosnak ajánlott *Költő lakása*, illetve a Bodor Ádámnak ajánlott *Béke*. Pályatársat mondunk, de többről van szó, mint barátságról, személyi nexusról: a közös sors élménye munkál ezekben a képekben. A társak értékteremtők, tájékozódási pontok, esetleg tragikus élet példák.

A csoportos bemutatásból kimaradnak, de önértékük miatt szólni kellene számos más versről: az *Így adatottban* megfogalmazott antropológiai szkepszisről, *A győzelem* metafizikai pesszimizmusáról, a tájlíra továbbfejlesztéséről *A helyszín édességében*, a *Madarakról*, a *Valakiről*, *A gyász hírről* és még sorolhatnánk. Befejezésül a kötetzáró *Triptichonnál* kell megállnunk, amely jellegében figyelemre méltó módon eltér a kötet többi darabjától. A ciklus három részből áll, mint a hármassóltár, de már az első vers, az *Arcom mása* is háromrészes, kétszárnyú tükörben mutatja fel a lírai első személyt, belső töredezettségében és tényleges egységében. A második darab a rendes, derűs, kényelmes élet dicsérete, olyan valaki részéről, akinek ebben így sohasem volt és lehet része, tehát gyilkos iróniával idézőjelbe téve. A különválasztott záró sor a valóságról, „a kongó árva magány” állapotáról vall.

De a *Triptichon* legkülönösebb része a harmadik darab, a *Küttükör*. Ebben a versben kifakad mindaz a mögöttes panasz, amire a kötet versei csak utaltak fegyelmezett szerkezetekben, átszűrve a tárgyias poézis eszközrendszerén. A jelen–múlt időviszonyban, amely a kötet egészében a múlt dimenziójának a megnövekedését mutatja, itt valósággal gátszakadás történik. Nemcsak az emlékek áradata tör föl belső beszéd gyanánt, az apáról, az anyáról s akiről csak családi történeteket ismert, a haláltáborban elhunyt nagymamáról és más hozzátartozókról, a gyermekkori szűkölködésekről, sérelmekről, szorongásokról. A vers megjeleníti azt a mélylélektani jelenséget, amelyet Freud regresszióknak nevez, és amelyre József Attila *Kései siratója* nyújt példát. A felnőtt, képtelen lévén túl-

lépni nehéz emlékein, mintegy újraéli, újrajátssza a gyermekkori felelősségeket, vonakodásokat, ellenkezéseket a felnőtt hozzátartozókkal. S a panasz kiteljesedéséhez a jelen idő legmélyebb traumája, gyermeke elvesztésének élménye is hozzáadódik.

A *Vízláng* kötet introverziójával megtörtént a váltócsere, az áttérés új vágányra, de a költői világ látványos átrendeződése a következő kötetben, a *Második személyben* ment végbe. Ami kívülről egységesnek látszott, egy olyan lírai ének, aki uralja és elrendezi maga körül a világát, a befelé forduló tekintet megosztottságot, az én centrumvesztését konstataálta, és a világ labirintusszerűnek bizonyult. Ha az előző kötetben megjelent *Esti ima* sorait a kezdeti spontán, naiv, problémátlan hivatásérvzés megengásaként olvassuk: „Ha szólnom kell, az sem kétségtelen, / de kétségbe taszító”, akkor úgy látjuk: a következő kötet verseiben a költő egy lépéssel hátralép, és az alany ingatag helyzetét tudomásul véve, kérdőre vonva az ént, amit eddig végső instanciának hitt, próbálja megteremteni az érvényes szólás lehetőségeit. A lineáris versszerkezet megbomlik, hiátusok keletkeznek a szövegben, a költő láthatóvá teszi az újabb nekifutásokat a félbeszakadt közlések folytatásához. A kompozíció kilép a vonalból, és téralakzatokat alkot, amelyeket az olvasónak kell egységbe rendeznie. Ennek a gyökeresen új poétikának a megértésével még magam sem jutottam megnyugtató eredményre. Ezért ezekről a nagyobb szabású, a zenei szerkezetek ihlető szerepét is sejtető kompozíciókról érdemben nem beszélek.

Tapasztalataim szerint azonban igazi költőnél egy szokatlan, váratlan fordulat mindig több, mint egy szeszélyes, önkényes próbálkozás. A korábbi gyakorlattal való szakítás azért történik, mert a rutinossá vált beszédmód nyüggé, fölösleges teherré válik a költő számára. Kísérletezésével, ami nem megy rombolás nélkül, tágasabb teret kíván biztosítani maga számára. A *Formával dicsérd az Urat* vagy a *Paternoster* nagykompozícióival teremtett új költői mozgáskörzetben a poétikai megújulás vitathatatlanul jelentős eredményeire nem kellett sokáig várni. A *Második személy* kötet két olyan verssel ajándékozza meg az olvasót, amelyek az életmű legfontosabb teljesítményei közé tartoznak.

Az egyik a *Dániel könyvéből*, amely ugyan nincs szólalomokra tagolva, de a nyomdai eljárások segítségével szinte oratórikus benyomást kelt, drámai-epiko-lírai kompozíció. Minden kísérletezésen túli, egzisztenciális súlyú, tragikus végkifejletű szenvedéstörténet, amelynek tárgya az a szülés, amely a kiseded halálával végződött. Történetmondásból, gondolati költészetből, gyermekdalokból, rá-

olvasásokból szőtt oratórium, a költőné életre szóló traumájának emlékműve.

A másik, *Az idő, míg ezt olvasod* a gondolati költészet remeke. Az olvasót mintegy kísérleti helyzetbe állítja, és a szöveg olvasása során szinte társszerzőként kell együtt haladnia az alkotóval. A vers alanya az ember a maga teljességében, test és lélek egyszerre, organizmus és psziché szintézise. Mindkettő alá van vetve a szüntelen változás, átalakulás folyamatának, még az olvasás rövid intervallumában is. Van azonban egy funkció, amely a szervezet és a lélek előrehaladásában szétszóródó mozgását az alannal eddig történetekhez visszacsatolja: az emlékezet, amely a szüntelen változások végső egységét biztosítja, s a szubjektumnak tartást, relatív állandóságot nyújt. Az állandóságnak és a változékonyságnak ez a dinamikája mi magunk vagyunk.

A *Második személy* kötetel tehát a megújulás kalandja után Balla Zsófia visszatér a régi, jól ismert hangjához, de a fejlődési spirálnak egy következő, magasabb szintjén, amelyben már jelen vannak azok a költői tapasztalatok is, amelyeknek tárgyasulásai a kötet versei voltak. Az új szintre, a kolozsvári korszak végkifejletére, a *Kolozsvári táncok* és *A páncél nyomai* kötetekre azonban már csak egy újabb közleményben térhetek ki.

BABICZKY TIBOR

Korszakok

Balla Zsófiának

Estére feltámadt a szél, s a víz fölött a Hold
az ég romos szövőszékén szálakra szétbomolt.

Három árnyalak figyelte, az égi rész hogyan
száll alá, s mint tébolyul meg, akinek sorsa van.

Kócos idő, ezüstfonál, csomója oldhatatlan,
széthullt a mérték, most csak három tétlen árnyalak van,

néma és vak mind a három, süllyedő ég alatt
villámok futnak, óriás tenyérben titkos sorsvonalak.

SZLUKOVÉNYI KATALIN

Meredek utak

Ahol az apák szükségét érzik nevet változtatni,
ahol az anyák nevéből lecsalják az ipszilont,
nőként, magyarként, zsidóként, értelmiségiként,
egészen kicsi országok halmozottan kisebbségi
részhalmazainak fojtogató közös metszetében,
a kifulladásra lökődő vén Európa peremére szorulva
már-már megejtő minden megszólalás:
mint a szinte függőleges sziklafalon a fizika
törvényeinek szemlátomást fittyet hányó
kőszáli kecskék, ahogy kaptatnak fölfelé.

DEMÉNY PÉTER

A Balla Zsófi-út

I.

Az utolsó kocsiba kell ülni, és
a Lehel téren leszállni, aztán
felmenni a felszínre, és amikor
körülnézel, már látod is, merre
kell menned. De sem ember,
sem Isten nem ilyen egyszerű, én
is többször eltévedtem. Sorsokat
ír egymás alá, így alakul ki a vers, ha
elég sok rejlik a kihagyásokban. Hány
megállót kell menni, hogy az ember
odaérjen?

II.

Régóta utazom hozzátok,
mégis szorongok útközben,
számolom a másodperceket.
Voltam már itt, mégsem
ismerem a tájat, csak
körülbelül. Virágbolt,
ábécé, más üzletek,
flaszterlipót. Hogy
román szavakat, szólásokat
lehet, az nagy könnyebbség,
nekik szívük is van, meg humoruk is.

III.

Az emlékek, rugalmas tőkesúly.
Szisz, Bretter, Gazsi, Gizi, Géza –
díszek egy elszenesedett karácsonyfán.
Julika, Marius, Orbán Gyuri. Egyre több
fekete billentyű a zongorán, egyre

mollabb dúr. Míg a konyhában
sündörögsz, Csabával beszélgetünk,
közben repedezik a szentfazék idő.
Ez már a Hegedűs Gyula, már csak
a házatokat kell megtalálnom.

TAMÁS GÁSPÁR MIKLÓS

Zsófi életműve

Nem vagyok irodalomkritikus, de még ha az is lennék, zavarba kellene jönnöm: hogyan írjak valakiről, akit egész életemben ismertem – öt-hat éves korunkban együtt jártunk Szegő Uli zeneóvodájába a Majális utcában –, és aki egész életemben ismert engem, a szüleimet, a barátaimat, a szerelmeimet, a gyerekeimet, az írásaimat, a kedvteléseimet, az ízlésemet. Most látom, hogy különféle műveiben idézi az első feleségem, Annácska szavajárását, én mindig úgy tudtam, az én szavam járása: így derül ki, mennyire egyek voltunk mi valaha. Zsófitól tudtam meg, aki életem egyik koronatanúja (a kettő közül; de a másikkuk, Gál Anna már nem él), én meg az övé, gondolom.

Én tanúja vagyok annak, hogy Zsófi – Balla Zsófia költő (Kolozsvár, 1949) – milyen tehetségesen hegedült (én is próbálkoztam, de hiába), hogy szemben a botfüléségre kényszerültekkel, ő már csak azért sem lehetett provinciális, mert annak a hagyományos repertoárja, amit jellegzetes infantilizmussal „komolyzenének” titulálnak Magyarországon a kultúrasüketek, egyetemes: a kottaírás sem helyiérdekű. A szerencsétlen irodalmárok az esetleges kortársakat olvassák, a muzsikusoknak be kell érniük Mozarttal.

A szecessziós-malteres Budapesttel szemben Kolozsvár gótikus és barokk. Zsófi zeneiskolája – a volt ferences kolostor – első változata 1260-ban épült, a mi derék képpromboló protestánsaink (unitáriusok első renden meg reformátusok) szétverték, a visszatérő szerzetesrendek újjáépítették 1728 és 1745 között; most református iskola van az ultrakatolikus épületben. Gyönyörű barokk ajtó- és ablakkeretek, mint a főtéri arisztokrata palotákban. Vannak gazdagabb, szebb, hatalmasabb városok, de mi azt láttuk, szerényebb kivitelben és méreteken, amit minden európai gyerek látott a falal kerített városállamában. A várfalak egy része még áll, ott a nagy sarokbástya is. A mai Csonka-Magyarországon – forgalmas nagyvárosban – ilyen nincs. Kassa a maga gyönyörű dómjával már részben sem magyar város, a magyar lakosság aránya kevesebb, mint három százalék.

Jó ideig nem tudtam, miért érzem, hogy Kolozsvárt magasabb az ég. Egyszerűen csak azért, mert Párizs, Bécs, Budapest XIX. szá-

zadi bérházai és *hôtel particulier*-jei három-négy emeletesek, a kis kolozsvári palotácskák csak egyemeletesek, több a hely az égnek, különösen a Deák Ferenc utca elején, ott a legmagasabb. Ennyi az egész, de így is elkapott a sóhajtozás, amikor a mi egünkre gondoltam egy régi pesti bérház udvari lakásában. Óriási az ablakom, látom az aszálytól elsápadt eget, ha fölnézek innen – belefájdul a nyakam – az íróasztal mögül.

Azon a pár tájszón kívül, amelyet Zsófi az akadémiai székfoglalójában említ (ld. Balla Zsófia esszékötetét: *A darázs fészke*, Kalligram, 2019), nem nagyon volt semmi dialektus abban, ahogy a középosztály beszélt – de a munkásság a rövid magánhangzós szamoshátiban –, mint ahogy nem nagyon van dialektus az erdélyi magyar irodalomban, s amikor már lett néhány évre (Tamási Áronnál), akkorra már volt népi dokumentumpróza, etnográfiai hűséggel. Magyarországon. Dsida, Kuncz Aladár, Áprily, a fiatal Szemlér, a fiatal Jékely a Nyugat irányzatához és mikrokozmoszához tartozott, az elfelejtett (mert kommunista) Salamon Ernő gyergyói munkásnyelve személyes fikció József Attila közelében (ld. Borbély András szép írását róla: <https://merce.hu/2022/07/30/verem-a-hurt-a-koloniakon-110-eve-szuletett-salamon-erno/>).

Balla Zsófia lírája is a Nyugat hagyományához tartozik ezüstkori, újholdas modulációkkal, témája – pontosabban: egyedülálló, egyéni színpada, díszlete, otthona, kiindulópontja – Erdély. És Erdély az ő története, mint többeké, javarészt szenvedéstörténet a Ceaușescu-korszak tragikus, nyomorúságos, örült utolsó évtizedéből (amikor én már nem voltam Kolozsvárt). Nagyon megrendítőek Balla Zsófia versei ebből a korszakból, semmi nagyzo-lás és tragizálás, házi gondok, mindenkire kiterjedő félelmek, az asszonyokra nehezedő különös terhek, a szétzúzott szív, amelyre nem fordulhat figyelem. A zsarnokság *mint külvilág* azonban néma. A költő nem áll vele szóba. Ez autentikus volt, méltóságteljes, komoly. Az összeharapott száj beszédes hallgatása.

Nem ez volt az egyetlen lehetőség. A sajnós kevéssé ismert Kenéz Ferenc (Nagyszalonta, 1944), valaha – otthon – sokra tartott poéta, most ő is Magyarországon él, ahol a kelleténél és a megérdemelnél ritkábban olvassák, a lakótelep, „a blokk” helyzetéből néz kifelé (ld. *A visszaírt betű*. Válogatott versek, Magyar Napló, 2020), és nála megjelenik *a román*, aki voltaképpen hiányzik az erdélyi magyar irodalomból – betöltetlen üres hely –, a román, aki *néz bennünket*, és a neki látható magyar identitást idegenkedve és kíváncsian figyeli, leszólja, kineveti, irigyli, abszurdnak tartja. Rettenetesen lehangoló az egész, az eldurvulás, a szegénység pokoli

morális hatása mindenkinél (a *nézett* magyaroknál is, persze), a sorban állás, a tévé, az előítélet, a kimerültség.

Ez Zsófinál háttér, tud róluk, de nem ők az ismerősei. Verseiben, esszéiben – akárcsak legjobb pályatársainál – megjelennek a magyar modernség szimbolikus figurái Csontvárytól Bartókig és József Attiláig és Szilágyi Domokosig, román személyek nem, román írók és gondolkodók nem, lakótelepi román melósok sem (én sem voltam, vagyok ebben különb); Románia táj, közeg, zavarás, akadály. (Kivéve a színházat.) Az esszék címzettjei között ott van a romániai (bánsági) német Herta Müller (Niczkyfalva, 1953, irodalmi Nobel-díj, 2009), akinek – mint minden romániai német értelmiséginek – egészen más a viszonya a románokhoz: kétnyelvűség, alkotmányos patriotizmus, még „kitelepülve” (hogy ezt a csak kisebbségi magyarokra alkalmazott szót használjam, mert mi magyarok nem „vándorolhatunk ki”, csak az idegenek) is figyelnek a román kultúrára, közéletre. Pedig Romániában is épp úgy idegenkednek a német antifasiszta konszenzustól, mint Magyarországon. Lövétei Lázár László (Lövéte, 1972) „szociografikus” verseskötetében – *Feketemunka*, Kalligram, 2021 – azt is megtapasztalhatjuk, hogyan látták az erdélyi magyarokat magyarországi építkezéseken és hasonló helyeken a melósok, és milyen határokon túli („hatuma”) magyaroknak itt dolgozni, ahol az anyagi keménységnek, a versengésnek, az előítéletességnek egészen más árnyalatai érvényesülnek, mint a zömmel falusi, bevándorló vagy vendégmunkás népességnél. Az ellentétek technikai, ám ősi jellegűek, tudjuk: ahogyan a budapesti alsó középosztályi turisták viszolyognak a „csigazabáló” franciáktól – az étkezési szokások mindig alapvetők –, úgy undorodnak az erdélyi magyarok a „tápos” pestiektől, csonkamagyaroktól. A helyes munkavégzés – a megszokott szerszámhasználat, testtartás, terminológia – is etnikai megítélés alá esik; én sem értem mindig (negyvennégy év után) az eltorzított német tájnyelvi kifejezéseket a kisiparosok és háziasszonyok szaknyelvében (de már sejtem, mit jelent a *dinsz-tel* meg a *spakni*). A felvidéki magyar, ha otthonosan beszél, olykor egyszerűen egy idegen nyelv nekem, mint túringiainak a Schwyzerdütsch. A csonkamagyar *mainstream*nek erről fogalma sincs, nem is lehet. Különben is: őszinte beszéd erről nem lehet, a regionális (nyelvi és szemléleti) különbségeket pedig gyorsan csökkenti a kábeltévé meg az internet. A „valódi, archaikus” erdélyi folklór a pesti turistáknak készül (mint ahogyan a két világháború közötti erdélyi magyar irodalmat inkább Magyarországon olvasták, mint odahaza). Erdélyben ma a legolvasottabb magyar újság

a budapesti Nők Lapja. (Annak idején a Színházi Élet meg az Új Idők. Nem az Erdélyi Helikon. Nem a Korunk.) A helyi kultúra ott helyben nagyrészt ismeretlen.

Balla Zsófiának nem pontosan ebben a környezetben kellett megtudakolnia örök idegenségének módozatait, de a különbségek elhanyagolhatók. Kolozsvár ma Budapesten liberális–urbánus mítosz és nosztalgia tárgya, egy-két ottani dülönév a magyarhoni líra hívószava is lett kontextus nélkül.

Ilyenek vagyunk, elhanyagolható számú kivétellel elnéztünk Románia fölött. Balla Zsófia beszámol róla, hogy őt mint erdélyit milyen egyértelműen tekintik idegennek Magyarországon (ezt csak alátámaszthatom, de nem fejtegetem, mert a közönség úgysem hiszi el), a románokról szólva csak a „magyarellenességről” kérdez majdnem mindenki, holott a magyarkérdés Romániában évtizedek óta nem szerepelt a közélet témái közt, ezen változtathat Orbán Viktor magyar miniszterelnök hírhedt tusnádi beszéde (2022), de nem túl valószínű. (A hagyományos nacionalizmus helyét régen átvette az etnicizmus és a fajgyűlölet: az ellenség nem *a román* vagy *a magyar*, hanem *a cigány*.)

A határon túli kisebbségi (főleg erdélyi–partiumi) magyarok – mint a magyarországi radikális jobboldal, vagyis Orbán miniszterelnök leghatalmasabb, „nemzeti” hízelgéssel, burkolt irredentizmussal és nyílt románellenességgel meg pénzzel lekenyerezett háttvéde – kivívták a csonkamagyar ellenzéki politizálók dühét és ellenszenvét, akik gyakran ugyanazokkal a klisékkel élnek, amelyekkel Magyarországon (meg másutt) a külföldieket és a bevándorlókat (azaz migránsokat) szokás püfölni: főleg a hálátlan, nagylelkűen befogadott és támogatott, ám panaszkodó és követelőző „ingyenélő”, a „fizetett ellenség”, a saját (egykori) országa iránt hazaáruló módon közömbös, önző „érdekember” etnicista közhelyeivel, ami rettenetes.

A magyarországi, sok tekintetben nagyon problematikus ellenzéki populációt illető közkeletű kliséket ismerjük, kihagyjuk, nem ide tartoznak.

Zsófi Romániában – mint magyar, mint zsidó, mint nő, mint értelmiségi – megtapasztalhatta az idegenség és kítaszítoottság fokozatait (saját tapasztalataim és megfigyeléseim alapján elmondhatom, hogy mindezeknek a fele sem volt tréfa). A magyarországi idegenségnek sajátos okai vannak. A legfontosabb az őszintétlenség. A „hivatalos” álláspont (*látszólag*) az etnicista, amely szerint nem az állampolgárság (a politikai közösség tagsága) számít, hanem az etnikai eredet. Bárhol él a magyar, mindenképpen és elsősorban magyar, mondják

a nemzet vezetői. A magyart – bármilyen államban él – politikai kapcsolat is fűzi Magyarországhoz, s a magyar államot öhozzá. *Valójában* a közvélemény a jakobinus nemzetállami fölfogást követi, amely lojalitást és azonosulást követel meg az összes állampolgártól, tekintet nélkül eredetére és önazonosságára. A ma már kivétel nélkül magyar anyanyelvű magyarországi zsidóktól teljes asszimilációt követelnek meg (beleértve a zsidó „közösség” állítólagos tekintélyeit), szintúgy a megmaradt nemzeti kisebbségektől, miközben a legeléesebben ellenzik a külhoni magyar kisebbségek asszimilációját. A magyarországi német „jó német”, ha magyar hazafiságot is érez és tanúsít. Próbálna meg erdélyi vagy vajdasági magyar „jó románnak” vagy „jó szerbnek” lenni.

Ha pusztán szóba kerül a szokványos magyar identitástól különböző mértékben eltérő identitás magyar állampolgároknál, akkor a színlelő értetlenkedés a minta. Aki nem Magyarországon született, és másféle élményei is vannak, az valamilyen módon (olykor romantikusan és szentimentálisan csodálva, de ez ritka) megmarad idegennek, aki ráadásul a magyar identitás egyik lehetséges rivális modelljét testesítheti meg. Ami tűrhetetlen. Magyarország legtöbb lakosának a szemében etnikailag egyöntetű kulturális és szociális massa. A zsidó és cigány szervezetek kétségbeesetten sikítják, hogy „mi is magyarok vagyunk!”, mintha az asszimilációs magatartás gyakorlatilag hasznosnak vagy morálisan magasrendűnek bizonyult volna a legrettenetesebb próbatételek idején.

Balla Zsófia jogosan és szellemesen kérdezi, hogy miért ne lehetne tarkább és változatosabb az etnikai és kulturális önbetajolások és erénytulajdonítások palettája. Erre csak egy válasz van: mert nem akarják, Zsófi.

Már a reformkor óta nem akarják.

A megoldás meghitten ismerős, és az erdélyi magyar írók esetében kimondottan drámai. A művészetvallás (pontosabban, esetünkben: irodalomvallás) elválasztja a kulturális identitást az államtól, a militáns mozgalmiságtól és a biológiától. Aki magyar verset ír, az magyar költő. (Ebben persze sokan nem hisznek, meg a vers sem olyan fontos mindenkinek.) Korolenko mondta, hogy az ő hazája az orosz irodalom. „Ahogy élek, az a hazám” – talán ez Balla Zsófia leghíresebb mondata. A hagyomány: irodalmi (és mint látjuk Balla Zsófiának ebben a korai szép sorában: morális) hagyomány, nem politikai, mert nálunk – bár ezt így nem szokás kimondani – a politika diszkriminációt és vérengzést jelent. (Ezzel én nem értek egyet, de ez ösztönös meggyőződése a jelenségek jőzan, azaz borúlátó szemlélőinek.)

A minőség – régebben azt mondták volna: a szépség – valamiképpen erősebb, mint „a hatalom” (amely ebben az elvontságban természetesen nem létezik). A Nyugat, amikor szembefordult a „perzekútor-esztétikával”, az ellen védekezett, hogy „az irodalomra” kényszerítsenek vallásfelekezeti, nemzeti vagy osztálykorlátokat, politikai doktrínákat, zárt erkölcsi rendszereket. Ez *l'art pour l'art* volt vagy lelkiismereti szabadság, amelyért a szépség és a szívbeli érzés kezeskedett. Valójában persze ez a fölvilágosodás bújtatott-rejtett érvényesítése volt (és maradt), világi (vallástalan, bár a szubjektív vallásosságot megengedő) kultúra, antinacionalizmus, tudományhit, jogegyenlőség, effélék. Nem ezt fejtegette a szépirodalom, de világossá tette, hogy erre van

szüksége a szabad működéshez. A korlátlan szabadságot követelő legfontosabb költő, Ady egyben az ország első publicistája volt, a baloldal lobogója, radikális reformer, olykor forradalmár. Nem csoda, hogy az ország akkori miniszterelnöke, gróf Tisza folyóiratot alapított (a Figyelőt), amely az „Adyék” elleni harcra szakosodott. A hivatalosság álláspontja az volt, hogy az új versek, új képek, új zenék nem szépek és „nem magyarok”, ami azt jelentette akkor is, mint ma: zsidók.

A Nyugat (Babits, nem Ady, aki már halott volt) a forradalmak veresége után alakította ki tulajdonképpeni álláspontját (miután megkapta a Baumgarten-vagyont, és megszabadult Ignotustól); gesztusokat tett a rendszernek, főleg Berzeviczy Albert (1905–1936 között a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, 1923–1936 között a Kisfaludy Társaság elnöke) személyében: Babitsot és Kosztolányit beválasztották a „nemzeti-konzervatív” Kisfaludy Társaságba, Babitsot az Akadémiába is (az MTA elnöke 1936-tól József főherceg volt, foglalkozására nézve hivatásos katona): „az irodalom” mint tekintélyi entitás, független, nem jobb- és nem baloldali (Babits mint magánember nemsokára ez ellen nyilatkozott, mondván, az érző és gondolkodó ember, ha nem is pártos értelemben, de baloldali), a „szakmaiság” számít, és így tovább. Kosztolányi sikeresen végrehajtotta az Ady-revizíót (a korban széleskörűen használt „revízió” metafora a határrevízióra utalt, vö. Makkai Sándor: *Magunk revíziója*, 1931 stb.), amellyel prózainak, közhelyesnek és sekélyesnek nyilvánította a „haladó” retorikát, Adyt pedig öntetszelgő giccsörnek, irodalomtörténeti szépítések ellenére óriási sikerrel. Ma is Kosztolányi a mérvadó szerző.

Ebből fakadt ki az irodalomvallás fájvirága (filozófiai, szellem- és bölcsészettudományi, zenei, képzőművészeti, építészeti vallásunk nincs): nem a nagybirtokos arisztokrácia vagy a sztálinista pártapparátus rendőrállama a mi országunk, hanem Arany János kapcsos könyve. Ezt én nem becsülném le.

Mégiscsak a fizikai és gazdasági erőszak, a tekintélyi állam közvetett elutasítása, s ami még fontosabb: a természetinek tekintett erővel szemben a szellem szupremáciájának állítása, s az erő minden elmarasztalása – még ha csak azért is, mert savanyú a szőlő – jót tesz a szabadságnak.

De a Nyugat nem állt meg itt. 1936-ban jelent meg intellektuális kiáltványa, Babits Mihálytól *Az európai irodalom története*, s ugyancsak tőle 1938-ban a *Jónás könyve*, 1939-ben az antifasiszta vádirat, a Németh László „szellemi” fajelméleteit élesen elutasító *Pajzssal és dárdával*. Ennek közeli rokona a magyar klasszikus

modernség talán legnagyobb alakja: Bartók Béla. Engesztelhetetlen kelet-európai antifasiszta és antinacionalista. (Ld. 99 *Bartók-levél*, szerk. László Ferenc, Kriterion, 1974, rendkívüli olvasmány.) A két bécsi döntés, Jugoszlávia lerohanása, majd a világháború, a három (a *numerus clausus*sal négy) zsidótörvény, a gyors fasizálódás és a holokauszt elsöpörte mindezt, de a tradíció fönmaradt, és folytatódik.

Pedig hát elég nehéz volt fönntartani a Ceaușescu-rendszerben, amelyről Magyarországon csak tévedések vannak forgalomban, hiszen annak a rezsimnek a fő jellegzetessége a szovjetellenesség volt (már 1960-tól), s amelyben 1974 után szintetizálódtak a sztálinizmus és a vasgárdista árnyalatú fasizmus elemei. (Marin Preda nevezetes regénye, amelyben árnyaltan, de rehabilitálta a nemzetvezetőt, a háborús bűnösként kivégzett Antonescu marsallt, a *Delirul*, 1975-ben jelent meg. Állítólag ez volt Nicolae Ceaușescu kedvenc olvasmánya.) Az RKP 1968-tól 1972-ig tartó nyugatbarát fordulata és jutalmul a nyugati államokból áradó elismerés és pártfogás, a cenzúraenyhítés, a régi román jobboldal újbóli recepciója – amely mögött ott volt a mindenkori román oroszgyűlölet, amely ma is erős, hivatalos, nyilvános és népszerű – villámgyorsan modernizálta a romániai kultúrát, amiből a magyar nemzetiségi irodalom, színjátszás, rádió-tévé, sajtó, felsőoktatás sem maradt ki. Ebben bonyolult volt, de nem lehetetlen a Nyugat folyóirat preferenciáinak fönntartása.

Ám a Nyugat nemcsak liberális *l'art pour l'art* és antifasiszta humanizmus, békevággy és széchenyis nosztalgia – mindez csak keretföltétel, morális alapzat, nélkülözhetetlen ugyan, de *külső* –, hanem mindenekelőtt forma, azaz merészség és invenció a formateremtésben, a legmagasabb esztétikai ambíciók: a modernség klasszicizálása. „Európát” szintén a fasizmussal szemben definiálták itt Magyarországon – talán nem véletlen, hogy éppen a magyar katolikus (konvertita) konzervatív, Kolnai Aurél volt az, aki a *The War Against the West* című híres könyvében (1938) a nácizmust elsősorban nyugatellenességgel, a „fő” hagyomány elvetésével jellemezte (a könyv mai újraértékeléséről: *Aurel Kolnai's „War against the West” Reconsidered*, szerk. Wolfgang Bialas, Routledge, 2019) –, de nem csak ő. (Megjegyzendő, hogy a kevés következetes magyar antifasiszta, antináci csoport közül a talán legszilárdabb a katolikus legitimista, azaz Habsburg-párti főurak és nemesek apró klikkje volt, a konzervatív európaiság utóvédé.)

A régi kötött formák és az akkoriban újrafölfedezett középkor (katolikus egyetemesség) kultusza egyben az *avant-garde* és a for-

radalmiság elvetését is jelentette, a tekintély, de nem az állami tekintély, hanem a szellemi tekintély, a Mű tisztelete állott a gyűjtőpontjában. A Nyugat köreiből respektált Chesterton, Claudel, Valéry, T. S. Eliot (akit az 1970-es években sokan olvastak Magyarországon és Erdélyben: félre) a kontinuitás paradoxonait, tertullianusi abszurdumait és ambivalenciáit használta, akár csak az *Isteni színjáték* (1913, 1920, 1922), *Az örök béke* (1918) és az *Amor sanctus* (1933) magyar fordítója. A lélek, az élmény, a szubjektivitás, az ihlet, a vágy (szeretők a tájban), a múlt volt a hittárgy a pusztá testiességgel és anyagiassággal, biologizmussal (pénz és faj) szemben, az ember, aki angyalokat pingál a menyegyzetre.

Ezt a duktust még a második világháború után is folytatta az elfelejtett Toldalagi Pál, de Rába, Lator, Kálnoky, Pilinszky, Hajnal Anna, Rónay György, Somlyó, Mándy, Takács Zsuzsa, Rakovszky Zsuzsa (és a sztálinizmusból „hazatért” Devecseri Homérosza, Catullusa, Kallimakhosza) is – ám Balla Zsófiának döntően: Nemes Nagy Ágnes és Vas István.

Nekem nehéz, mert ezeket a költőket már ellenkezve és türelmetlenül olvasom.

*Sok ezer év dicsérte lággyá
a sűrű völgyet, dús hegyet –
zavartan állok, nézelődöm:
e női tájban mit tegyek?*

*A Balti-tenger mossa lábát,
haját a tyrrheni-habok,
de mégis sima köldökénél
egy másik tájra gondolok:*

*hol teknősbékákat nevelnek,
hol minden magasabbra nő,
hol óriási kaktusz-ágról
vörös virágot szív a hő –*

ebben a tájban mit tegyek?

Tanácsstalan vagyok, mert a folytatás Kosztolányi óta megjósolható és fordítva is elképzelhető a „női”, a lírai, szelíd táj előnyére. Dallamos és logikus, színes, de nem tolaikodó, ám a hangulatot agyoncsapják a szabályosan és igen sokáig sorakozó

strófák. Nemes Nagy Ágnes gyakran ironikus, kedvesen lenéző, ám megbocsátó mindazzal, amit „nőinek” alít. Nem akar olyan lenni, mint az akkori férfiak „női” sztereotípiái. Ez érthető és méltánylandó. Ám éppen abban a történelmi purgatóriumban kevereg, amelyet – a közelmúltat – mindig oly nehéz keblünkre vonni.

S nemcsak az avuló metaforika. Hanem a sorképlet szimpla bonyodalmát megoldó verselési tudás, a rímfaragászat finomsága... Mintha valamit nem hallana a költő, pedig ott durrog mellette.

*Holnap átlátszó gömbből
füstöli őket a szél,
de most még
mint rézszöggel teleszórt mennyebolt,
fölragyog a kert.*

*Most, most!
Lezuhan égi pontjáról a fellőtt napgolyó.
Megreped az ég.
Gyermekláncfű-koszorút himbál a kezed.
Mögötted az ösvényen szétroppant csigahéj.*

*Bevégzi száraz röptét, szárnyát összezárja
a szitakötő.*

Azt, hogy „fölragyog a kert”, 1920-ban is írhatták volna, a kert és ragyogás egymásra vetülése tipikus nyugatos, kosztolányis konjunkció (a megváltott civilizáció természeté „magasztosul” vagy megfordítva...); de azt, hogy „bevégzi száraz röptét... a szitakötő”, azt csak Zsófi írhatta. (Ezentúl *Az élet két fele. Versek 1965–2019* című gyűjteményes kötetéből – Kalligram, 2019 – idézek.)

Őt könnyebben olvasom, csak ritkán türelmetlenkedem.

S minél többet s minél folyékonyabban olvasom, annál nagyobb zavarban vagyok.

*mit lobogtatsz te a világról
bő farmerruhában és szánakozó
szerelemben a megaláztatást
fölfedő arccal és mozdulatokkal
szemérmetlenül szenvedő
keménységgel ibolyatekintettel*

*párás szemmel szájjal mások előtt
kézen fogva őket*

Ezt a nagy szerelmem emlékére (aki fiatalon öngyilkos lett) szerezte Zsófi, folyton kénytelen vagyok órá gondolni, hallom a hangját és... szóval nem szabadulhatok, öregasszony lenne már, még nálam is öregebb három évvel, Zsófinál négygyel, kit érdekel, nem vagyok én bölcs, nem tudom, nem akarom „elengedni”, megette a fene. Hogyan írok én Balla Zsófia összes költeményeiről, amikor a könyve tele van azzal, amit mások – kevesek – tudnak, mert elmeséltem nekik, de Zsófinak nem meséltem, ő ott volt, és látta. Amíg ez tartott – és levegőbe röpített mindent körülöttem, tört minden ripityára –, igen, mindig kézen fogva jártunk (muszáj volt), az irodalmi lap főszerkesztője, ahol dolgoztam, elment a szüleimhez (apám is író volt [TGM: *Apa száz éve*, Élet és Irodalom, 2014. november 7.], ismerték egymást), szóljanak nekem, hogy nem járhatok kézen fogva férjes asszonnyal, más feleségével az utcán; Zsófi, ha ezt nem is látta, mégis tudja, benne van a versében, nem? És nemcsak a büntudat van ébren.

És aztán ott vannak az ő szerelmes versei, tőlük is zavarba jövök, hiszen ismertem azt az egy-két férfit, akiről szó van, és

most kiderül persze, hogy azért nem jól tudtam sok mindent, különösen a boldog pillanatait nem, hiszen róluk nem nagyon csevegünk. Szerelemről inkább panaszkodni szoktunk volt – meg a szerelmi rettegésről –, Zsófi körül is nagyon nagy bajok voltak egy időben, csalás, csalódás, emberhalál, erről tudok, de persze arról nem, hogy a fiatal költő hogyan és mennyire szeretett.

Nagyon.

Úgy érzem most.

Zsófi azt írja, a hűtlen férfi gyáva, a hűtlen asszony bátor. Ezt én nem tudom megítélni, de elég megrendítő.

Elöttem van a tizenöt éves arca, ahogy ráhajlik a hegedűre, a *d-moll Chaconne*-t hallom, de ez alighanem képzelődés. Azt hiszem, Zsófi tudja, milyen szerencsés, akármekkoraak voltak a bajok, akármennyire félelmes és groteszk volt, hogy kiment az ember az utcára, és benne volt abban a fapados fasiszta rendszerben, amelynek mintha az lett volna a fő gondja, hogy rosszat mondjon a magyarokról. Ez megváltozott az 1930-as évek óta, amikor a festő Nagy István kiállításáról írva Lucian Blaga értékelte, hogy mi, írástudatlan ázsiai nomád barbárok mekkora művészt adtunk a világnak (ezt bárki láthatta tavalyelőtt a budapesti Kieselbach Galéria aukciós kiállításán). Ezt valahogyan elhitte Németh László az akkori románoknak, amikor megírta az Erdély reménytelenségéről szóló, öncélúan gonosz, éleslátást babonával és rosszhiszeműséggel vegyítő, máig kísértő könyvét (*Magyarok Romániában*, 1935), amelyben a barbár nomád immáron a szolgasorsába bele-törődött, süllyedő szolganép. 1965-re már a magyarok ravasz, kifinomult összeesküvők lettek, irredenta valahány (ez akkor nem volt igaz). Mára a magyarok szorgalmas, tiszta, ügyes, dolgos, takarékos, prózai szomszédok lettek a román nacionalisták szemében, akikből hiányzik minden szellem és romantika. Minden izgalom. (A démoniség is.)

Ezek nagyon különböző fantáziák, fikciók, kitalációk mind. A mi fantáziáinkról – az idegeneket illetően – hadd ne mondjak semmit. Amennyire lehet. Bennünket mindenesetre jól jellemeznek a saját heterofantáziáink. (Mármint másokra vonatkozó képzelmeink.)

Ezeknek a fantáziáknak az egyik legmakacsabbika az erdélyi magyar irodalom román kapcsolatainak elhallgatása. Az 1960–70-es években mindenki olvasta Marin Sorescu, Nichita Stănescu, Ioan Alexandru, Ana Blandiana, Leonid Dimov, Cezar Baltag, Mircea Ivănescu verseit, de még az idősebbek közül is például Geo Bogza, Gellu Naum és Geo Dumitrescu modernista költeményeit, legtöbbjük Szilágyi Domokos, Hervay Gizella,

Lászlóffy Aladár nemzedékére is hatással volt. Ez ma már tabu, románok nem léteznek, románul nem olvasó magyarországi irodalomtörténészek és románul olvasni nem akaró erdélyi magyar kritikusok állítják föl a képleteket. Ebből az következne, hogy az egy helyt élő kolozsvári románok külföldiek, a kolozsvári magyarok (17%) földik. Milyen Európa ez szomszédok és testvérnépek nélkül?

A Nyugat, a nyugatos hagyomány Európa-képét Babitson kívül még ketten (nem nyugatosok intézményi értelemben) összefoglalóan megírták már a *Machtergreifung* után, de a második világháború előtt egy kevéssel (Cs. Szabó László: *Doveri átkeles*, 1937; Márai Sándor: *Napnyugati őrzőjártat*, 1936), továbbá eszéiben Halász Gábor meg regényben Hevesi András (*Párisi eső*, 1936). Zsófi a svájci följegyzéseiben ezt a hagyományt folytatja: Európa neki is múlt, betelt szövegtörzset meg a múlt nyomai a mai civilizáltságban, védett szépségben, fájdalmas dekadenciában; a mai nyugat-európai irodalom (beleértve az angol vagy brit–ír változatot) alig bukkan föl, szemben az egész fiatalokkal, akiknek a Nyugat által interpretált múlt (azaz sem a keresztyénység, sem a fölvilágosodás) nem érdekes. Az elutasítás tárgyként sem érdekes – kivéve a nyugatias egyetemi-akadémiai bürokráciába behatározódott, sokat szakpublikáló és pályázó kollégákat –, ezért is tetszik a fölvilágosodással hadakozó mai kelet-európai jobboldal annyira komikusan elavultnak (lefordították Don Juan Donoso Cortés hiperreakciós, ám sajnos meglehetősen fafejű, bár meggyőződéses, őszinte főművét: *Esszé a katolicizmusról, a liberalizmusról és a szocializmusról*, 1851, magyarul: 2022; Joseph de Maistre két jegesen fenyegető könyvét [vö. Sir Isaiah Berlin: *Joseph de Maistre and the Origins of Fascism*, in: *The Crooked Timber of Humanity*, John Murray, 1990, 91–174], no meg az MMA 2021-ben a hősi ellenálló Jan Patočka *Platón és Európa* című, még anno illegálisan előadott demokrácia- és modernségellenes, de szép szövegét. Nem szólva Jürgen Habermasról [*Európa-könyv*, 2011, magyarul: 2012]). A mai fiatal (magyarországi) költészetben majdnem kizárólag az egykori szocitábor („Közép-Európa” álnéven, mert már nem illik kelet-európainak lennünk, pedig azok vagyunk itt, Transzljajtániában...) szerepel Európaként, egyben mint egzotikum, nehogy az innen kimaradt reneszánsz-humanista örökség lélegzetvételhez jusson. Korpa Tamás (Szendrő, 1987) új könyve – *Házsongárd live*, 2022, nem rossz – vizuális-metaforikus toposzhalomként tekint az ilyesmire különösen alkalmas Kolozsvárra; miért is ne?

A Nyugat Európája, amely pár évtizede még a miénk is volt – a Square du Vert-Galant-ról bámolni az Île de la Cité-t, a pont de la Tournelle-ről a chevet de Notre-Dame-ot; a sienai Piazza del Campo, a Via dell'Abbondanza (Pompeii főutcája), a riacei bronzok, hull a hó a Farkas utcában, a chenonceau-i kastély, Uccello *Erdei vadászata* az Ashmolean Museumban – elsüllyedt, de nem a modernség előtti múlt, hanem annak a modernségnek az elmúlt formájában, amelyben még példa, alternatíva és intő jel volt a múlt.

Zsófi és mondjuk az 1914. esztendő között eszmeileg nem áll semmi.

Neki, mint nemzedéke – nemzedékünk – legjobbjainak, az volt a hite, hogy a huszadik század (a tömeggyilkos, népirtó diktatúrák és a világháborúk évszázada) legjobb eleme a modernség előtti világgal a történelmi folytonosságot visszaállító kisebbség védekező szabadsághite (amit ma elég tévesen neveznek liberalizmusnak). Itt nem nagyon voltak olyan közvetlen imádói a Harmadik Birodalomnak, mint Jouhandeau és Céline (és persze Brasillach, Drieu, Rebatet, Bardèche, Abel Bonnard stb., meg egyik nagyon kedves íróm, Henry de Montherlant [legjobb drámái: *La Ville dont le prince est un enfant*, 1951, *Port-Royal*, 1954, *Le Cardinal d'Espagne*, 1960], aki szerint Párizs német megszállásával jött el a szabadság Franciaországba, mert megszűnt a polgári demokratikus és a szocialista *sajtó*). A meleg Jouhandeau halálosan szerelmes volt a délceg, fiatal, sugárzóan kegyetlen SS-be, mazochista szenvedéllyel örült Franciaország megaláztatásának, a szolgaság perverz öröme boldogsággal és szégyennel töltötte el (és nem ő volt az egyetlen, tessék csak föllapozni a *Je suis partout* évfolyamait). De itt, nálunk születtek a fasizmus legnagyobb teoretikusai, Iljin, Nae Ionescu, Cioran, Eliade, Noica, Németh László. Németh László szerint a hitleri Németország a kés, amely kivágja a bolygó beteg részeit. Ő az, aki – közvetlenül a deportálások *előtt!* – a zsidó bosszúról fantáziál (vö. *Szárszó 1943*, szerk. Györffy Sándor é. m., 1983; a kötetből kihagyták az erdélyi Marosi Péter szocialistaellenes és antiszemita hozzászólását; Marosi a szerkesztőm volt a kolozsvári Utunknál az 1970-es években, és egészen baráti hangú, elismerő, mentegető följelentéseket írt rólam a román állambiztonsági szolgálatnak).

Mindenki tudta, hogy Németh László – a Nyugat fontos szerzője, a kor egyik legjobb kritikusa – a Nyugat legnagyobb ellensége volt, de a provinciális magyar értelmiség ma is az általa nyolcvan éve kijelölt szövegkorpusz (Spengler, Ortega és egyéb másodosztályú elmék) olvasója, mintha Németh László (aki paradox módon a

szélsőjobboldali dominancia idején respektált és csodált gondolkodó volt, de hivatalos tekintélyé csak 1956 elárulásával, a Kádár-korban emelkedhetett: a náci szimpatizáns Szabó Lőrinc társaságában 1957-ben kapta meg a Kossuth-díjat, míg '56-os társai a börtönben vagy a siralomházban ültek) óta semmi se történt volna. Ezt az ujjmutatást követik mind az ÉS, mind a Vadhajtasok, a Mandiner írói, interjúalanyai. Európa-ellenesség és népellenesség. A kormányban meg Jean Raspail és Renaud Camus (illetve Éric Zemmour) náci kloákairodalmának és kloákapublicisztikájának a lelkes hívei ülnek, ám a velük minden lényegesben megegyező Houllebecq „liberális” ikon és sztár. („Liberálison” ma Magyarországon idősebb, olvasott, Orbán-ellenes, nem antiszemita, de mélyreakciós, antidemokratikus és antiszocialista értelmiségi értendő, tömegiszonynak álcázott népellenességgel, antiegalitarizmussal, elitizmussal, 1940-ben leállt, megmerevedett világnézettel. A valódi liberális nem ilyen, de ritkaság.)

Ebben a történelmi sivatagban – ahol az a nemrég elhunyt író volt a legnépszerűbb, aki a Kádár-kultuszáról ismert, s aki éppen a Kádár-kultusza *miatt* (nem ellenére) volt ennyire népszerű, s aki komoly helyeken is tiszteletteljes/ironikus nekrológokat kapott mint a „népbarátság” mégis méltánylandó közművésze – kellett vándorolnia Balla Zsófiának és a klasszikus-temperált modernista hagyomány (azaz a Nyugat) minden más el-elhúzódo, sértett hívének.

Az egymással felelő, de egyaránt erőteljes, minden történeliséget fölporzósuló tabuk csak a minden fogalmiságtól és minden értett hagyománytól elrekesztett személyességet hagyják meg: innen az is rommezőnek látszik, ami épen, büszkén elegáns, előkelő, a tökéletességet súroló műremek. Amikor kigyulladt a Notre Dame (2019. április 15-én), és én ettől végtelenül elkeseredtem, két – nekem – fontos nő is azzal rázott le, hogy utálja a katolicizmust meg a középkort, konzervatívnak mondott régi cimborám (férfi) meg „a franciákat” utálja. Égjen csak.

Ez a föladat szakadt olyan nyugatos költők nyakába, mint Balla Zsófia: humanisták nélküli humanizmus, papra morgás nélküli fölvilágosodás, szégyenlősen titkolt (aztán megtagadott, majd elfelejtett) kozmopolitizmus (Kant szellemében, ami már százötven esztendeje is billog volt, Ady gögösen vette magára, az ezerszeresen megbélyegzett), a szenvedésre való emlékezés és emlékeztetés antifasizmus helyett (hiszen így senki nem felelős, mert a szabad akarát ugye ósdi, megcáfolt hipotézis: az áldozatok sorsa a koncentrációs táborokban nem magyarázat arra,

hogy miért szállították őket oda a szabad akaratuk birtokában élő, az intézményeket és apparátusokat mozgató gondolkodók, tisztviselők és fegyveresek).

A „humanizmus” és a „kultúra”, a „tudomány” és a „művészet” elárvulása, a kontextus megvető elvetése éppen a leghosszabb és legbősegebb békekorszakban: ilyen körülmények között kellett alkotniuk azoknak, akiknek az esztétikai tudatosságához nem volt többé támaszték. Nemes Nagy Ágnes dicséretes ragaszkodása Babitshoz már mindezeknek a nekrológja, búcsú „Európától”, Balla Zsófia meg Nemes Nagy Ágneshez ragaszkodott, s ezzel vége. „...Nemes Nagy versei a komolyság szabadságát, a vers személyes szabadságot teremtő erőfeszítését világították meg – írta Zsófi. – A magasba emelt, mondjuk így, a lényegre emelt tekintetet tanulom tőle.” Tudta ezt ő magától is, de nem áttallott még hozzánevelődni.

Zsófi – még nagyon fiatalon (*Vízláng*, Bukarest–Kolozsvár, 1975) – így írta meg az egyik legszebb magyar verset, *Széleken* a címe:

*A szőnyeg szélén állok, élém járulnak
derekam átfogni magas, karcsú királyok,
szerelmes, halott apák. Kivirágzik
a muzsika, s villámlik vékonyan, halkan*

*mögöttem – a lassú sustorgásban
megadón állok. Örökre elveszít, ki nem jön
értem idáig: ez a Sziget vége, innen
fagyos cement vár. Talpam meztelen.*

A versnek (a befejezésnek) van másik, korábbi variánsa, lásd Balla Zsófia első magyarországi válogatott kötetében is (*Eleven tér*, Magvető, 1991, 18). De a véglegesnek szánt gyűjteményben így szerepel.

Mint minden jelentős költészet, ez is megrendít bennünket – nemcsak azért, mert a női erotikát ezzel a méltósággal és alázattal, ezzel a tartózkodás nélküli, de nem zabolátlan ékesszólással nagyon kevesen jelenítették meg korunk világirodalmában, amennyire ismerem –, hiszen ez páncélozott, s épp ezért nem bántó, nem zavarba ejtő, az olvasó gerincét kiegyenesítő személyesség. Ez az a kiszolgáltatottság, amelyben mindannyian (férfiak, „karcú királyok” is) osztozunk, akiknek le kell lépniük a szőnyegről a fagyos betonra („cement”, írja Zsófi). Balla Zsófia verseiben ez a kiszolgáltatottság nem védtelenség. A mindig, mindenütt, mindenkinél megnyilatkozó szexuális bánatot épp úgy óvja a fölényes irodalmi alaktan, mint a szellemet valaha önmaga saját magától és árulóitól.

„Elmondhatjuk, hogy a költői zseni jellegzetes ismérve ez: sokkal többet tud, mint amiről úgy tudja, hogy tudja.” (*Athenäum-töredékek*, §172, A. W. Schlegel, 1798, ford. Tandori Dezső)

A *Széleken* – Borges, Kavafisz, Pessoa századában nem csoda – mintha ismeretlen mitológia töredéke lenne, évezredek óta elmerült, kibetűzhetetlen ősi civilizációból fölmerülő költőnő modern fordításban. Oedipusi óda sopánkodás nélkül, a kárvallott főlháborodása nélkül, a gyászoló tompa üressége nélkül.

A „szerelmes, halott apák” valószínűleg halhatatlan verssor.

S amikor már nincsenek sem amforába, sem kengyeles korszóba gyömöszölt pergamendarabkák meg cserépdarabok rejtélyes (föníciai?) vésettél, akkor ez így szól:

*Mindent elfednének a szavak,
marad a póre mozdulat,
a gesztus minden mosolyt,
jelentést átítat.*

*A szemből, bőr alól
minduntalan kivillog*

az indulat, a vágy:
 belülről süt, sejlik a billog.
 (Kolozsvári táncok, Bukarest–Kolozsvár, 1980)

Vagy ez a részlet ugyaninnen: „Lehet. Hogy játszik csak velem. / A fénysugár felfűz. A penge. / A pillantás, a szem, figyel. / De nézek. Beléptem a szembe.” Vagy később: „Az angyal meghal, / ha nem hagyják szeretni.” A fönntarthatatlan archaizmus és ödipális transzgresszió (rendhagyás) elillan, nyersebb női hangok is megszólalnak, hol egészen régimódián, hol szubverzívan. Összekapcsolódnak az emigráns megszegyenült otthontalanságával, az íróember magányos rutinjával az olvasmányokba rejtett vagy olvasmányokkal álcázott, rétegzett mondanivalók, amelyek Zsófi kérlelhetetlen formaérzéke miatt mégis többnyire egyszerűvé és a leggyakrabban dallamossá alakulnak. Zsófi ennek ellenére sem „irodalmi költő”, hiába a magyar lírában megszokott dedikált-kódolt üzenetek, parafrázisok, verses gyászbeszédok kánonképző gyakorlatai. Balla Zsófiától nagyon különböző szerzők ugyancsak alávetették magukat ezeknek a magyaros költői rutinoknak, de az eredmény minden esetben eltérő.

A látszat – amely időnként a Balla Zsófiáról szóló kritikákban, méltatásokban is megsejmelhető – az lehet, hogy a tragédiák után, amelyekben szemlátomást átesett a szerző, akinek a tehetségét mindig megbecsülték, de senki nem fogadta be igazán (nem is tudom, jólesett volna-e neki, ha befogadják), a tollából egyenletesen csörgedezik a megszokott formakultúrájú modern-klasszikus verszet (bár magas virtuozitási fokon).

Ismétlem: ez látszat.

Van olyan költő – Szabó T. Anna (Kolozsvár, 1972) –, akinél élesen és botrányosan merülnek föl a női Erósznak azok a leginkább hallgatással letudott kínjai (szexus, gyerekszülés), amelyekről őszinte, autentikus kommentár a szokásos civilizációs gátlások miatt (amelyek a feminista diskurzusba is beleleegyednek, különösen itt a környéken) alig-alig olvasható. Ezt – hogy is mondták régen? – „vallomásos lírának” tekintik, mert nyers, vad, közvetlen a szubtextusa, fölül a költői *persona* azonban szelíd, gyöngéd, barátságos (ez is csak látszat). Ámbár a férfiakkal szembeni – nem szeretetlen – *ressentiment* kimondhatatlan a kultúránkban, kivéve a csajos humort, amivel tele a padlás; Szabó T. Anna kimondja, de úgy tesznek, mintha nem hallanák. Önkéntelenül szétcincálják, amit csinálni szeretne.

Balla Zsófia gondjai mások – nem pusztán arra célozok, hogy verseinek nem egyértelmű tanúsága szerint mintha vetélésen is átesett volna, bocsánat, ha tévedtem –, az ő parnasszistán politikamentes irodalma frontálisan és fájdalmasan beleütközik a kisebbségi elnyomatás szindrómáiba (magyarellenesség, antiszemitizmus, nőgyűlölet, az értelmiség és a kultúra széleskörű és nagyhatalmú utálata, Erdély-ellenesség, románygyűlölet, Európa-ellenesség, nyugatellenesség), végig lehet követni, ahogyan a neki a végzet kijelölte szűk pászmán mindig kijut az őt kisebbségbe szorító szimbolikus erőszak. Nem mint harcosnak – Zsófi nem az –, hanem mint honpolgárnak és művésznek, kolozsvári lokálpatriótának, „áhitatos kultúratisztelőnek” (Németh László egyik leghírhedtebb antiszemita szövegében nevezett így egy zsidó típust). De mit csináljon az áhitatos kultúratisztelő, ha zsidó, ha nem? „Nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle emberhez méltó elrendezését” – írta a tisztségéről lemondott, és Magyarországra települt erdélyi református püspök és író, Makkai Sándor (1890–1951) *Nem lehet* című híres esszéjében (1937). Vele szemben László Dezső (1904–1973), ugyancsak református lelkész és író, az 1930-as évekből származó, később összegyűjtött írásaiban (*A kisebbségi élet ajándékai, 1929–1940*, szerk. Cseke Péter, Tibori Szabó Zoltán, Minerva, 1997) éppen az ellenkezőjét állítja: a kisebbségi élet – a hatalom esélye nélkül – példátlan lehetőségeket kínál.

A ma megjelent egyik liberális hetilapban olvasom, hová küldi kirándulni növendékeit a legjobb magyarországi építész mesteriskola: Észtország, Litvánia, Kína, Felvidék [sic], Szlovénia. Nyugat-Európa értelmiségünkénél már szóba sem jöhet. Hogy vannak, hm, csinos épületek Rómában? Firenzében? Bordeaux-ban? York Minster? Kölni dóm? Ca' d'Oro? Ugyan kérem. (Magyarország az egyetlen hely, ahol „uniós”[!] jelzővel illetik azt, amit mindenütt másutt „európai”-nak neveznek.) Egyébként Brassótól Kassáig, Lembergől Triesztig németek, osztrákok, olaszok építették a városainkat...

Ha meggondoljuk, Zsófit egész életében ellenséges tendenciák vették körül, olyan hatalmas erők tolták a margóra, amelyek gépesített lövészadosztályokkal, légierővel, hadiflottával, tízezret foglalkoztató titkosszolgálattal és állami propagandagépezettel rendelkeztek vagy rendelkeznek.

Egy lányt. Akinek nem volt egyebe, csak egy hegedű, pár toll, írógép. Mivel legyőzni ezeket az erőket, amelyek szerették volna elhallgattatni, de még erre se szánták el magukat, nem lehetett, Zsófi legyintett, és írt tovább, és koncertre járt – és biztosan flör-

tölt és kacagott –, és elbújt, majd előbújt, és íme, mégis itt van verseinek a pompás, gyönyörű tipográfiájú összkiadása, alig hozza szóba a gyűlölet ezer fajtáját, amely őt is megérintette, hiába no: nem tudták legyőzni. De nem diadalmaskodik, ott piszmoz az íróasztalánál.

A XVIII. században írástudatlan háziasszony lehetett volna. Ahhoz, hogy értelmiségi és önálló emberi lény lehessen, kellett a reneszánsz, a fölvilágosodás, a francia forradalom, Bonaparte, liberálisizmus, szocializmus, háborúk.

A reneszánsz – a pogány ókor példátlan fölújítása még az egyház osztatlan hatalma alatt (a görög filozófia persze végig eleven maradt az európai, nyugati és bizánci, középkorban és az iszlámban) – többek között azt mutatta meg, hogy a mindenki által osztott hitrendszeren és egyetemesnek tetsző morális és kultúravilágon túl van magasrendű, sőt: csodálatra méltó alternatíva, meg van előföltevéstől mentes – tapasztalaton, kísérleten, matematikailogikai dedukción alapuló – elvont tudomány, amely mindentől és mindenkitől függetlenül érti (tévedésekkel ugyan) a természetet. Száz évvel ezelőtt Zsófi a kettős *numerus clausus* (nőkre és zsidókra vonatkozó tilalmak és korlátozások) miatt nem lehetett volna egyetemista. És aligha járhatott volna magyar tannyelvű gimnáziumba és főiskolára az akkori Romániában. Erre csak 1944–45 után nyílhatott mód.

Arról persze soha nem beszélünk – viszont a gyarmatosításról, amiben a nyugatiak ludasok, sűrűn –, hogy mi előzte meg Trianont (vö. TGM: *Trianon árvái*, Népszabadság, 1998. szeptember 12., Transindex, 2012. június 14.; TGM: *Miért ne írjunk Trianonról*, Élet és Irodalom, 2020. május 29.), mielőtt az utódállami magyar kisebbségek létrejöttek volna: nevezetesen a nemzetiségek (mindenekelőtt a szlovákok és a románok) elnyomása a történelmi Nagy-Magyarországon, vezetőik gyakori bebörtönzése, csendőrsortűz, intézményeik zaklatása és betiltása, majd – gróf Apponyi Albert „népoktatási” törvénye (1907–1908) után – anyanyelvű népiskoláik bezárása, magyar tannyelvre kényszerítése, ami végleg eldöntötte, hogy a nemzetiségek területileg és közjogilag is el akarnak szakadni Magyarországtól, ami meg is történt. A régi magyar uralkodó osztály bűnei épp úgy feledésbe merültek, mint az, hogy már Trianon előtt évszázadokkal román etnikai-felekezeti többség volt Erdélyben. Ennek nincs nyoma a magyar írásbeliségben (kivéve a legszűkebb körű és igen óvatos szakirodalmat). Természetesen szomszédaink sem jobbak a Deákné vásznánál.

Akkor is Európa volt a hibás, „a franciák” (így, mintha a francia közvélemény valaha tudta volna, hogy mi történt a kelet-európai határokkal, még Lengyelország föltámadása, 1918–22, is feledésbe merült).

Most azt olvashatja Balla Zsófia és mindenki a hivatalos újságban, hogy hazánknak vissza kell térnie 1789 elé, tréfa nélkül.

De a nem hivatalos sajtóban is azt láthatja, hogy a reneszánszszal bekövetkezett fordulat gyerekes és zsarnoki, természetellenes és erkölcstelen.

„Ellenfelünk: Kant” – mondta Magyarország vezetője. (Immanuel Kantot valaminő ismeretlen okból „a józan észre épülő liberális birodalom”[?] alapítójának véli.)

A szubjektivitás – és vele az esendőség – kifejezése, a meztelen gyarlóság nyilvános beismerése tekintélyi államban életveszélyes. Akkor következett be az első komoly pogrom pontosan harminc esztendővel ezelőtt (Rostock–Lichtenhagen, 1992. augusztus 22–26., ahol egy nagy lakótelepi épületben – napraforgóház: *Sonnenblumenhaus*, az épületen elhelyezett hatalmas mozaikról nevezték el – vietnami vendégmunkások laktak, akiket megtámadott sok száz neonáci, a környékbeli lakosság tapsa közepette, majd fölgyújtották a házat, a végre megerősített rendőrség a tetőn keresztül menekítette ki a valószínű tűzhalálból a „migránsokat”; azóta Hanauban, 2020 februárjában már tizenegy színest ölt meg a fasiszta mob a nyílt utcán stb., stb.), amikor demokratikus fejlődésről ábrándoztak némelyek.

És ilyen föltételek mellett Balla Zsófia minduntalan elárulja magát, ezt tesszük mindannyian. Ez a potenciális áldozati státusz a posztnyugatos lírában is megvan, egészen másképpen:

Az uram

*Nyolcvan százalékban a lábam miatt szeretett belém.
Eladó gyönyörű vitrinállapotú menyasszonyi ruhám,
egyszer sem volt rajtam. Dögöljön meg, aki ikerlángokról beszél.
Nem vesz el senki, azért a bolerót és az övet megtartom.
Most már rajtatok a sor, nekem ez volt az álmom.
Legyetek boldogok, menyasszonyok.*

Ezt írja Szőcs Petra (Kolozsvár, 1981), iróniáját nem kommentálom: minden világos (*A gonosz falu legszebb lakói* című kötetében, Magvető, 2022, 35). A nemzeti államapparátussal kompatibilis íróknak nincsenek gyöngéik, őket mindig feleségül veszik a műveikben. Viszont – mondja Szőcs Petra ugyanott –:

*a hermelin, a muff és a vert csipke triumvirátusa arra kötelez,
hogy az örök nőiesség diadalában higgyünk. (25)*

No persze, hogyne, természetesen. Hinnünk kell benne, különben (egyelőre verbális) lincselés és megerőszakolás lesz a jussunk. Tízezer menekültet fojtottak a Földközi-tengerbe. A volt Szovjetunió nyugati peremén dörögnek az ágyúk, robbannak a rakéták, csattognak az öklök, kattannak a bilincsek, zárulnak a határok, sokasodnak a tilalmak, harsannak a megbocsáthatatlan szavak.

A titkos bánatokra nincs idő.

Eljöttünk Romániából, a tébolyodott sovinizmus és provinciáizmus elől, s ezt találtuk Magyarországon, ezt, ami van. Amit most elárulnak, már régen elárulták. A köztársaságok elesét (1938–1940) – Bécs, Prága, Párizs – egyre tüzezebb, egyre harsányabb lelkesedés fogadta a magyar, román, horvát középosztályban, értelmiségben. Úgy tetszett, a buchenwaldi eskü (1945. április 11.: „soha többé...”) érvényes. Hát nem.

Ha visszatérünk az origóhoz, Kolozsvárhoz, így érez Balla Zsófia költő:

*Még élek, de már nem enyém.
Hangja sürget: fiatal, idegen.
Homokóráján újrakezd a vég,
pereg Kolozsvár arcon, ingeken.*

Én nem egészen ezt érzem, de átélem. Mint ahogyan Tompa Andrea (Kolozsvár, 1971) joggal népszerű regényeiben – amelyek egyben kolozsvári kulcsregények – majd' minden szereplőt személyesen ismerek (a szerző nagymamája például a gyermekorvosom volt), és miközben élvezem a fikciót, valami azt kiáltja: „Nem úgy volt!”, ami antiesztétikus és irodalmiatlan magatartás tőlem, nem tudok úgy olvasni a fiatalokom városáról, mint mondjuk Dérynél az 1920–1930-as évek Budapestjéről vagy Balzacnál az 1830-as évek Párizsáról. Némiképpen fájdalmas, hogy Tompa Andreának, aki ma a kolozsvári egyetemen is tanít, Kolozsvár szinte csak múlt meg fiktív tájszólás, ami ugyanaz.

Hát még ha elérek Zsófi versgyűjteményének számomra legkényesebb pontjához, a címadó vershez, amelyet nekem ajánlott az író, s amely, ó, Istenem, részben rólam, nekem is szól. Zsófit három-négy éves korom óta ismerem, igen, ott ültünk, legkisebbek, Szegő Uli zeneóvodájában a Dobó-villa padlóján az asztal alatt, a szőnyegen. (Arra is emlékszem, hogy meglátogatott egyszer ben-

nünket a szüleimnél az apja, Balla Károly író, 1913–1959, proli-parasztzsidó, egykori vásári muzsikus – ez nem metafora: heti-vásárokon muzsikált – a második feleségével, aki cirkuszi artista volt valaha, Karcsi a hegedűjén népdalokat játszott nekünk, apám is elővette a saját hegedűjét – később az enyém lett –, és kettősöket improvizáltak, egyik nagyfröccs a másik után, de jó volt.) Előbb tudtunk kottát olvasni, mint betűt, Zsófi meg én.

Mindeközben Bodor Ádám (Kolozsvár, 1936) ült a dutyiban, utána meg járt magányosan a hegyekben, minderről éppen Balla Zsófia faggatta ki elkésérítő könyvben (*A börtön szaga*, 2001, 2007, 2019). Az életváltozatok között akkor sem volt béke; ha marginálisan is, de Zsófi meg én az uralkodó osztálynak (illetve az uralkodó osztály gyanús és pénztelen frakciójának) a gyermekei voltunk, nem birtokot örököltünk, hanem szövegeket, színházat, zenét. Ez kiváltság volt és maradt.

Azt tudja Balla Zsófia, hogy a szabadság fényessége mennyire vonzott, bár a látszat ellenére ma, vén fejjel radikálisabb vagyok, mint ifjúkoromban. Nem vagyok, nem is leszek már „bölc”. A többi ő tudja jobban, ki vagyok én, hogy a saját portrémat megítélhetném.

De itt a filozófia és a költészet kontrasztjáról is szó van. Constantin Noica (1909–1987, máskülönben metafizikai nacionalista) írja kitéző könyvében (*Despărțirea de Goethe*, 2., bőv. kiad., s. a. r. Mircea Diaconu, Humanitas, 2000, 128–129): „Nem lehet ma filozofálni a német idealizmus óta klasszikusá lett megkülönböztetés nélkül az értelem és ész [*intelect și rațiune*] között. Ez nemcsak iskolás különbségtétel, hanem keményen konkretizálva megjelenik a XIX. században meghonosodott intellektuális (értelmi) értékek (tudomány, a haladás idilli szemlélete) és a racionális (ész)értékek között, amelyeket a XX. század közelít meg drámaian. De ha megmaradunk az iskolai szóhasználatnál, amikor Goethét szembeállítjuk a filozófiával, akkor vissza kell emlékeznünk erre: az értelem a fogalmakra való képesség, az ész meg az ideákra valókra; az értelem megragadja, megérti, visszatükrözi a világot, míg az ész magát is visszatükrözi (reflektálja) a világban; az értelem a *valamiről* való tudat, miközben az ész a dolgok tudata, amint összeolvad az öntudattal. Hegel észmeghatározása – a tudat és az öntudat legmagasabb rendű egysége, illetve a valamely dologról való tudás az önmagunkról való tudással –, ez egyelőre elég lesz hozzá, hogy lássuk, *hol* helyezkedik el filozófiailag Goethe. Nem lehet meg olyasvalakinek a filozófiai ész organonja, akinek az öntudat [*conștiința de sine*] is lehetetlen – ahogyan számtalanszor kijelenti –, s még kevésbé az önmaga teljes tudata. Ami megmarad neki, az a világról szóló intuíció és megértés.

Goethe a gondolkodást intellektusnak (értelemnek) és intellektuális intuíciónak (szemléletnek) tekinti, nem érzéknek.”

Zsófi, mert költő, ezt az intuíciót tulajdonítja nekem, s ha ezt belátjuk, akkor jobban érthetjük, mit gondol rólam, s emiatt aztán mit gondol a magammal és másokkal megívott morális-rationális/intellektuális csatáimról.

Akárhogy is, óriási megtiszteltetés.

De érdekesebb, amit ebből őrála megtudhatunk. Két kisgyerek ül az asztal alatt. A kislány szeretne mondani valamit a kisfiúnak, aki nem érti, vagy nem figyel. Aztán, amikor fölnövünk, soha nincs ott, ahol lennie kellene, ahol szólni lehetne neki.

*Mondasz és nem jössz,
mondasz és nem jössz!
Mindenütt vagy, de senki meg nem érint.*

Maga is író, nem elég neki az írás, személyesen kell helytállni, jelen kell lenni, fittyet hány Zsófi a distanciára.

*Mi volt tűrhetetlen, mi volt kézbe való?
Mi nem fogyott el? A közös látható?
Sok barátság szétpattan, mindenki egyetlen.
Miféle tenger zúg mégis a cserepekben?*

Ő nem akar győzni (nem az irodalmi sikerekre gondolok, azok nem győzelmek), nincs világgépe, amelynek az ormáról ráfőrméd a halandókra, a *hoi polloi*-ra, hogy legyetek mások, vigyázzatok, halkabban kürtöljete, ismerjétek meg és tartsátok be a szabályokat önként (minden zenész titkos mantrája) – nem. Ő tudja, amit a *Máté-passió* mond, hogy a megváltás (kezdetben a fogságból való kiváltás pénzzel vagy szolgálomakkal) csak átmenet a pogányok rabságából Isten rabságába, s a behelyettesítés a Megváltóé a még semmit át nem élt („ártatlan”) báránnyal, akit megölnek, ezek a szabályok, így váltatunk ki a fogságból (vö. Hans Blumenberg: *Matthäuspassion* [1988], 9. kiad., Suhrkamp, 2018, 51–66), fizetve szakadatlan a legmagasabb árat; s ők fizetik, nem más, akik meghaltak helyettünk.

BALLA ZSÓFIA

Kiáltvány

*„Én szeretem hazámat, ha tetszik, a dühösségig,
de nem a hazugságig.”*

(Kazinczy levele Kölcseynek, 1817. május 14.)

Ne féljeteK, hogy amiért éltek, fölösleges.
Csalódtatok. Remélem, magatokban is.
Csalódtatok a győzelemben.
Miután rászedett, a vak kevélység félrelebben.
De nincsen oly rövidke lét,
melyért ne volna érdemes csalódní.
Hinni abban, ami szorongat épp.
Hinni a magány erejében.

Barátaim, idegenek, közeliék,
ne adjátok fel azt, ami örökre szolgál.
Öröm a tölgyfa terebélye. És ha ez kevés,
fogózzatok a tengerbe. S ha az kivet,
a reggel vékony és nedves fényeibe.
Fogózzatok a vonósnégyes hangjaiba,
fogózzatok Tolsztoj kezébe.

Ne hódoljátok be senkinek.
Ne adjátok fel semmit,
ami mások kínjain enyhít.
Ne vessétek meg mások több hitét.
Ti is mind mások voltatok.
Ne tiporjátok le nem ismert érveket.
Ne higgyétek el, hogy itt a vég.

Mondjátok: nem voltam elég.
Nem voltam bölcs, sem kiváló, előrelátó,
nem voltam elég tetterős, se bátor.
Bátorság nem fogan magától,
azt kinnal termi meg a félelem:
gyötrődő kagylóban porszemből gyöngy terem.

Legyetek bátrak megbocsátani.
Beismerni legyetek merészek.

Okosít a kudarc. Bármit érezz,
megindul benned egy világ,
megmutatja, melyikünk miben téved.

És kételkedjetek!
Kérdezzétek,
volt-e tehetségünk a győzelemhez.
És hogy ki mivel ámitja magát.
Minket minden igazság érdekel.
Fel a fejjel! Ne féljetek!
Keserűség is szülhet életet.
Ne féljetek!
Csak igazság teremthet hazát.

SZÉCHENYI ÁGNES

Balla Zsófia: Kiáltvány

Verselemzés

Éppen tíz éve, hogy *Édes hazám* címmel megjelent egy antológia, kortárs közéleti versek gyűjteménye, Bárány Tibor szerkesztésében, a Magvető kiadásában, majdnem négyszáz oldal. Őrzök egy 1908-as kiadású könyvet, ötödik újranyomás, az eredeti 1881-ben jelent meg, a címe: *Hatszáz magyar nemzeti dal: szavalmányok és dalok gyűjteménye*. Konzervatív összeállítás, persze benne van az igazi nemzeti dallal Petőfi, ám az egész jól mutatja a korszellem változását, a *nemzeti* fogalmának kiüresedését, hiszen a cím sok mindent magába foglal, ami par excellence nem nemzeti. Például nép- és műdalokat, de operaáriákat is és indulókat, ezek persze hazafiasak, sőt a közel hétszáz oldalas kötet végén még „idegen dalokat” is, ezek között a *Marseillaise*-t, meg az amerikai patrióta dalt, az angol népzeneben gyökerező *Yankee doodle*-t is. A kiegyezés légkörében, mint a kötet mutatja, volt egyfajta nagyvonalúság mások nemzeti érzései iránt. A nemzettel az *Édes hazám* – jellemzően – nem is próbálkozott, szerényebb a fókusza, csak a haza, pedig benne van Kányádi is, Lászlóffy Aladár is, Kovács András Ferenc, s ha más talán nem is, ők igazán előhozakodhattak volna ezzel a másik nehezen emészthető, folyton vitatott, könyvtárnyi szakirodalmat magáénak mondó fogalommal. A kötet címadó versét Orbán Ottó írta, aki – nem kis malíciával – a vers műfaji meghatározásaként azt írta a cím alá, hogy *reformkori költemény*. Ezzel jelzi a vers aktualitását, a visszajuttunk oda, ahonnan eltávolodni mégsem tudunk, ahol a költőnek ilyesfajta kötelessége van. Záró sorait idézem 2001-ből(!): „Nézz a tükörbe! Mit láatsz? Ez a korcs te lennél? / Forradalmid jobb sorsra szántak ennél. / Hadd lássalak, mint Bartók, szépnek, gyönyörűnek, / Sárból újjászületni, jobbik magadhoz hűnek.” Orbán Ottó – a keresztnevet ebben az esetben muszáj kiírni újból és újból – versének sem optimista a zárása, de hol vagyunk már 2001-től.

A kopottasnak gondolt, tartott műfaj a rendszerváltozás után egy évtizeddel újraéledt, az erősen apadásnak indult, egykoron hangos és erős magyar költészeti hagyomány megerősödött, olyanmódon, hogy szokatlan bősége kezdett mutatkozni a születő versek között. Kemény Istvánnak *Búcsúlevél* című, a Holmiban megjelent verse szokatlanul erős visszhangot vetett, a rá következő költői reakciók alaposan fölkaparták a politikai líra állóvizét. Az antológia részesévé tette az olvasót a költői tradíciókon, nyelv- és világszemléleti különbségeken átívelő irodalmi párbeszédnek. 2012 is milyen messze van. Mennyi minden történt azóta. Az édes hazáért való aggódással is mi lett. Aggódás, szorongás, nyugtalanság, egészen a gyűlöletig elmenő harag, aztán a különbségtévesztések, haragszom érted, én ezért haragszom, ő meg arra a másokra. Vajon hozzájárulnának-e ma a 2012-ben együtt szereplők egy mai közös kötethez?

Ehhez a remek antológiához mintegy évekkel későbbi „utóiratként” kapcsolódik Balla Zsófia *Kiáltvány* című verse. Jelentős vers, fontos vers. Tudjuk, hogy Balla erősen figyel kötetei koncepciójára, nagyon tudatosan, dramaturgiát, koherenciát teremtve rendez el verseit, ekként rögtön tudható, az, hogy *Az élet két fele* című gyűjteményes kötete záróversének tekinti, önmagánál is többet mond. A verscím önmagában meglepő, sőt, meghökkentő. A kiáltvány ugyanis nem lírai műfaj – minden politikai-művészi megformálása ellenére sem –, hanem harci mondanó és hírhozó, tetteknek megágyazó szövegi konfrontáció. A kiáltvány történetileg az agilis kész emberek műfaja, eleve elutasítja, kizárja a filozófiai dilemmákat, a kételkedést. Társkereső műfaj, feltételezi a tervet, a programot. Célja harci zajt kelteni, alarmírozni, s persze jó, ha nem emelkedik el a talajtól, mégis elfogadott eszköze a túlzás. Megengedi a szerzőnek, hogy hatványozó fordulatokat használjon, s megszólalása erkölcsi igazát illetően szemernyi kételyt nem tartalmaz.

Balla Zsófia *Kiáltványa* egészen más, mondhatni ellentéte az iménti műfajjellemzésnek. Elgondolkodó, magába mélyedő, mérlegelő, nem tömegeket, hanem egyes embereket, a vers olvasóit szólítja meg külön-külön. Nem a hazát. Meg is nevezi a címzettek, mégpedig nagyon is kiszámított sorrendben, de nem a vers elején, csak a második versszak első sorában. Addig csak többes szám második személyt használ, ebben még nincs műfaji „deviancia”. Csak egy felszólítást, de inkább intést fogalmaz meg. Csak azt, hogy „Ne féljetek”. Ide felkiáltó jel kellene, de ő csak vesszőt tesz, s folytatja, hogy miért ne féljen az olvasó, azért, hogy „ami-

ért éltetek, fölösleges.” A múltra, a múlt átértékelésére vonatkozik a mondat, s ebben is ellép ez a kiáltvány a műfaji konvenciótól, attól, hogy a kiáltványok kizárólagosan a jövőre irányulnak. A kiáltvány – általánosan – emelkedő hangerőt jelent. Balla Zsófia verse elbizonytalanít. Egyfajta vereséget ismer be, csalódottságot, hogy a győzelem nem váltotta be a reményeket: „Csalódtatok. Remélem, magatokban is.” Erős sor, az egyik legerősebb a versben, mert önvizsgálatra késztet, feltételezi, hogy a megszólítottban van képesség az önreflexióra, hogy látja magát is kívülről. De milyen fajta győzelem? Erre vonatkozóan nem ad támpontot, de az olvasó joggal a magyar politikai helyzet alakulását, mit alakulását, romlását, korcsosulását látja, érzi bele a mondatba. Nincs jogunk ennél többet állítani, mert a vers nem ad részletezésre, értelmezésre több támpontot. De valahogy mégis felkelti a *common sense* közösség-érzését.

Asszociálhatunk Petri György versének egy mondatára. Egyáltalán nem biztos, hogy Balla Zsófia gondolt erre a *Kiáltvány* megírása közben. De annyi bizonyos, hogy akkor, amikor áttelepedett Magyarországra, nemcsak ismerte Petrit, de mint ezt több interjújában elmondta, fél évig lakott is az akkor bécsi ösztöndíjjal távollévő költő lakásában. S ez is erős tény, valakinek az otthonában lakni, bizonyos figyelő azonosulást, de legalábbis folyamatos párbeszédet jelent a távollévővel. Petri 1971-es, *Magyarázatok M. számára* című kötetének egyik kulcsverse az *Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*. Ennek híres „versszaka”, tördelt sorai figyelmeztetést tartalmaznak: „Amiben hittem, / többé nem hiszek. / De hogy hittem volt, / arra / naponta emlékeztetem magam.” A Petri jelezte 1955-ös dátum utal egy valóságos történelmi szituációra, a Rákosi-kori neofita, a radikális modernizációból és a fasizmus távoltartásából, a „holnapra megforgatjuk a világot” gondolatból, hitből való politikai kiábrándulásra is, de valójában félre akarta vezetni cenzorait azzal, hogy a múltba helyezi saját nemzedéke 1968-as kiábrándulását. A két valós élményt egymásra kopírozta. Ezt a Petri-kötet fülszövege is elmondja: legfőbb szándéka az volt, hogy egy megfogható személyt idézzon fel, saját magát, életének tárgyi motívumain keresztül, s nem valami látomásokban szétfoszló általánosságot.

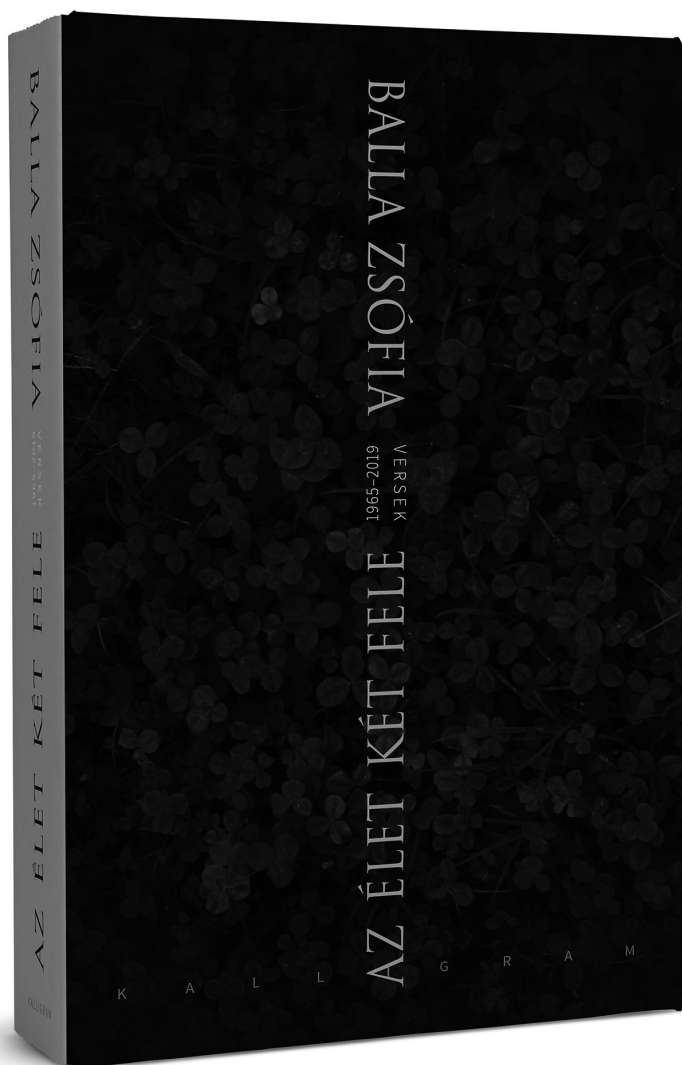
Balla Zsófia először megint, megfeddi azt, aki rosszul döntött, de nem átkozza ki, meg is érti. „De nincs olyan rövidke lét, / melyért ne volna érdemes csalódní.” Lehet, szabad rosszul dönteni, de muszáj képesnek lenni az önkorrekcióra. S a kihagyásos tech-

nikával dolgozó vers perspektívát vált, új látószög felé fordul, és mintegy váratlanul, de nagyon is megfontoltan azt közli: „Hinni a magány erejében.” Hiányos a mondat, de ha beleírná a kötelesség érzékeltetésére szolgáló „kell” segédigét, a mondat határozattá, direkt felszólítássá válna. Elvonná az olvasó, a megszólított személyes szabadságát. A magány ez esetben éppen a személyes, a jól meggondolt vélemény kiküzdésére és az amelletti kitartásra való fölhívás.

A második versek kezdősora adja meg a kulcsot, kik a vers megszólítottjai: „Barátaim, idegenek, közeliak” – itt a középre helyezett „idegenek” ad erős töltetet, mert Balla Zsófia beágyazza őket a kétségtelenül értékes kapcsolatai közé. Nem rekeszti ki az idegeneket, nem akarja erőszakosan felszólítani őket, hanem belevonja a baráti, intim közelségbe, de nem is fordul a nevetséges, „mindenkit szeretek” álságába. S kezdetét veszi egy, a politikáról eltávolító felsorolás, mégpedig – nekem mint olvasónak mindenképpen – Kosztolányit megidéző, áhítatos életszeretettel. (Megengedem, hogy a lehetséges asszociációk között ott van, lehet még Szabó Lőrinc szonettje, a *Mi még?* S persze lehet még több verstársítás, nekem ezek jutottak eszembe különösebb kutakodás, gondolkodás nélkül.) Mi az, ami öröme szolgál az életben, s amire a rövidre szabott időnkben érdemes figyelni. Széles kínálatot ad Balla Zsófia: „Öröm a tölgyfa terebélye. És ha ez kevés, / fogózzatok a tengerbe. S ha az kivet, / a reggel vékony és nedves fényeibe. / Fogózzatok egy vonósnégyes hangjaiba, / fogózzatok Tolsztoj kezébe.” Választékos öröm-összeállítás ez, az első tőmondat szép, biztonságot sugároz, megnyugtat. A tenger versbe emelésével megjelenik az állandó mozgás, s a valóságban kivitelezhetetlen vízbe fogódzás is számos képzetet indíthat el, ha a víz mozgásának intenzitására gondolunk: ringathat, atmoshat, ráfeküdhünk, de dobálhat is, átcsaphat a hullám a fejünk felett. A skálának erre a végpontjára a *kivet* ige utal egyértelműen. A reggel jelzős fényei hozzák közel nekem Kosztolányit, a *Hajnali részegséget* éppúgy, mint a *Szeptemberi áhítatot*, s ekkor csak a kézenfekvőket említettem, a tankönyvi példákat. A vonósnégyes nyilvánvalóan a költő hegedős múltja miatti biztos „saját” kapaszkodó pont, s egyben minden zenei példa helyében áll. Legutóbbi élményemmel fűzöm össze a vers felszólítását – minden olvasó magából indul ki első lépésként –: Bartók Béla *Zongoraötöse* (BB33), az orosz, román, örmény és német tagokból álló Gringolc Quartet, kiegészülve Várjon Dénessel adott a nyáron csodálatos élményt. S végül Tolsztoj kezét

ajánlja Balla Zsófia kapaszkodónak. A javaslat, hogy fogózzunk Tolsztoj kezébe, egyszerre irodalmi és világszemléleti ajánlás. A szavaknak, neveknek holdudvaruk van. Tolsztoj említését így körberakhatjuk jelentésárnyalatokkal, művekből vett idézetekkel bőven, de a tolsztojanizmus filozófiájára alapozva is. A kéz talán éppen erre utal.

Annál is inkább, mert a következő versszakok parainézis-ként hangzanak. Erkölcsi intelmeket hallunk, de nem dogmákat, hanem határozott, mégis szelíd javaslatokat. A vers itt mintha gyónásba menne át, önnön *gondolattal, szóval, cselekedettel és mulasztással* elkövetett bűneink felülvizsgálatába. (Ez utóbbi kiemelések a latin liturgia általános bűnvallási formulája, a miséző pap és a hívek lelki odafordulásához, előkészületéhez tartozó lépcsőimádságban szereplő bűnelkövetési formulák.) A tagadószavak halmozása, tizenkét *ne*, illetve *nem*, és két *se*, illetve *sem* szerepel a következő verssorokban.

Többféle helyzetben állnak a tagadások, mert hol egyszerű mondatok, hol pedig összetettek, s a kifejtő összetételek miatt egy pillanatra sem lesz monoton a tagadások sora. A tagadás tartalmi ugyanis lényegiek, és noha egyetlen politikai vonatkozást sem tartalmaznak, különösebb erőltetés nélkül átfordíthatók a ma tapasztalható társadalmi megosztottságra, a hatalom erkölcsének elporladására. De nem ezt ostromozza a vers, a hangsúly az önvizsgálaton, a csalódások bevallásán, a folyamatos önkorrekción, a gondolkodás bátorságán van. „Mondjátok: nem voltam elég, / Nem voltam bölcs, sem kiváló, előrelátó, / nem voltam elég tetterős, / de bátor. / Bátorság nem fogan magától, / azt kínnal termi meg a félelem: / gyötrődő kagylóban porszemből gyöngy terem.” Megint Kosztolányi erősen a köztudatba vésődött *Halotti beszédének* közember-jellemzése – már ha van közember, de van – az első asszociáció: „[n]em volt nagy és kiváló”. Csak míg ez a jellemzés már a múlt időbe helyezi az emberi életet, Balla Zsófia a jelenben bármikor lehetséges önvizsgálatra és javulásra. Arra az optimista emberképre hasonlít a költő víziója, amely szerint az ember inkább születetten jó, vagy ha ezt talán nem is vállalja, abban bizonyos, hogy az erkölcs, a tartás képesíti a jobbra válásra. „Legyetek bátrak megbocsátani. / Beismerni legyetek merészek.” Ez a két sor külön áll. Csak két kijelentő mondatként hangzik, noha tartalmát tekintve felszólítás. De szelíd. Szinte hallani, ahogy Balla Zsófia elmondja ezt a versét. Nem társtalan vers ez az életműben, van ennek a versnek csak önmagára vonatkoztatott változata, önmanifesztuma, a címe, *Ahogyan élek*. Rövid vers, mindössze ennyi: „Újra, csak újra megtérek, / nem akarok más lenni, / (félek) / mint ami lenni szeretnék. / Ahogy élek, az a hazám.” A *lenni szeretnék* bölcs és bátor – figyeljünk a zárójeles, ellentétes jelentésű közlésre, *(félek)* – beismerése annak, hogy olyannak lenni, amit helyesnek, erkölcsileg elfogadhatónak tartunk, nem jön magától, az küzdelem önmagunkkal, folytonos munka, önvizsgálat, és sokszor az egyedül, a kívül maradás. De ne gondoljuk, hogy könnyedén bánik a *haza* szóval. Hogy folytonosan kimondja. A *Kiáltvány* legvégén, utolsó szóként értékes, mert kiemelt helyen mondja egyedül ki ezt a drága, megkülönböztetett jelentőségű fogalmat. „Csak az igazság teremthet hazát.” S ezzel visszaköt a vers mottójához, amit eddig nem idéztünk. Kazinczy Ferenc egy Kölcsenynek írt 1817-ben írt leveléből áll mottó a vers előtt: „Én szeretem hazámat, ha tetszik, a dühösségig, de

nem a hazugságig.” A hazugságok, az önáltató, meghunyászkodó, mindenáron, erkölcsi tartást veszítve is érvényesülni akaró magatartások ellen szól ez a vers, éppen kétszáz év múltán. Ha felmérnénk a magyar történelem két évszázadát, az öncsalások sorát tárhatnánk fel. Ez nem tárgya a versnek, de erre a mottó régisége figyelmeztet. Éppúgy, mint a korábban idézett Orbán Ottó műfajmegjelölése. A haza itt egyetemes értelmet nyer. Van több vers az életműben, amikor Balla Zsófia a saját, különféle értelemben vett „bevándorló” gyökereivel (zsidóság, erdélyiség) vet számot, illetve a bevándorlás motívumának az európai kultúra bibliai mozzanatait emeli versbe, lásd a *Hazatalálás* című vesét, amelyben Józsefet Egyiptomban, Máriát Betlehemben látja, láttatja „mások kenyerén”, s a maga, maguk helyét keresi a kívülről láttatott „akváriumban”. Itt nincs egy pillanatra sem kívülről néző tekintet. Mindannyian a Magyarország feliratú akvárium lakói vagyunk. Rólunk szól. Sokak, sokunk elromlásáról, a gondolkodásra való restségünkről, az életünk lépéseinek állandó morális kontrollja alóli kicsúszásról. A „melyikünk miben téved” többes számú fordulattal magát is belehelyezi a tévedők közösségébe. Nem oszt igazságot. De eljut az explicit felszólításig, az egyszerű felszólító mondatig: „És kételkedjete!” A jobb emberek nevében, többes szám első személyben mondja, hogy „[m]inket minden igazság érdekel”. Nincs egy igazság, több van. Ebben is ellentmond a vers a címében vállalt műfajnak. A cél ugyan egy – hadd mondjam ki saját értelmezésemben: egy demokratikus országrend –, de feltételezi a sokféleséget, meghagyja kinek-kinek a gondolkodást, és elismeri, hogy a sajátja mellett egy, több, akár sok igazság is lehet. Ugyancsak elhallgatja a vers az egyik legfontosabb kulcsszót, csak sejteti azt, ami pedig így hangzik: párbeszéd. Csak halványan áttetszik a versen, ahogy József Attila, szinte régiesen, „túlságos” kifejtéssel írja: „a [...] nép okos gyülekezetében / hányini-vetni meg száz bajunk. / Az erőszak bővületében / mit bánja sok törvényhozó, / hogy mint pusztul el szép fajunk!”

Egy történeti monográfiát is megtölthetne a vers utolsó sora határozott állításának kibontása. Ezért egyelőre csak idemácsolom a csendesen hangzó szentenciát: „Csak az igazság teremthet hazát.” A sok igazságból az igazság eredője.

Tiszta gondolatvezetésű, formáját tekintve kissé mégis zaklatottabbnak tűnő vers, mert a beszélő, a lírai megszólaló gondolati bővítményeit, argumentációs hevét követve a versszakok

eltérő hosszúságúak. Ez az előbeszéd közvetlenségét mutatja, a mondanivaló kilép az azonos szótagszámú, azonosan hosszú sorokból. A zártabb formát „erőltethetné” talán a költői szabály, de a kimondó fojtottan indulatos lélegzetvétele kivezeti a teljesen kötött formából. Nyugtalan, mint nemegyszer Vörösmarty is volt. A *Kiáltvány* a közéleti versek nagy magyar költészeti hagyományához szól hozzá, de meg is újítja azt. A *Kiáltvány* gazdag irodalmi dialógusba lép be. Én bele szoktam írni a saját könyveimbe. Az *Édes hazám* tartalomjegyzékéhez hozzátoldom Balla Zsófia versét.

VÖRÖS ISTVÁN

Néha más

Balla Zsófi soraira

„Csak az igazság teremthet hazát” –
ha kedve van.

Persze ha nincsen, akkor nem is az,
majdnem olyan,
de ál-igazság, igazság-hiány,
és elsuhan

egy nép nélküli álvilág felé.

Vagy alvilág,
helyettes élet, élet-helyettes?
Mert furcsaság,
ha még értelmet keres valaki,
s nem visszavág,

nem gyűlölet és bosszú vezeti,
csak bölcsesség.

Erre több szükség volna, s kényszer is,
hogy megsejtsék,
mi a jó szava. Mi a jó fene
folyik itt rég,

több szükség volna sejtésnél többre,
mint bármikor.

Hazáról írni mindig nehéz volt,
most fájni fog,
mert fájni kell, egy nagyszerű élet
majd visszafog.

„Ne féljeteK, hogy amiért éltek,
fölösleges.”

Ki mondja meg, hogy mi fölösleges?
Bár közhelyes
a ki-mondja-meg kérdést föltenni,
csak ne ne vess!

Ki mondja meg, hol a haza, hol nem,
és ki hallgat,
mert sejt valamit, de nem érzi azt
a hatalmat,
mit a garantált igazság adhat?
Bonyodalmak

származhatnak a bizonyosságból,
s hiányából,
hazahiányból és keresésből.
A világról
csak azt tudjuk, mit a nyelv mondhat el.
Ha hibázol,

az lesz a hazád, hogyha tévedsz, az.
Világpolgár
nem lehetsz könnyen. És nem életmód,
nem koholmány:
világ elleni, de egyszemélyes
jó alkotmány,

nem fogadja el senki se, csak te.
Ez is elég?
Nem hagyományból s jogból származik,
nem semmiség,
személyes világ-átértelmezés,
kezdetlen ég,

csillaggal tömött teli zsák: lélek.
Elfogadás-
és tagadástan, a teliben tett
űrutazás,
üresség ellen felhozott jogos
érv, néha más.

WIRTH IMRE

AZ ÜRES LÉLEK, amire
írni kell, tiltakozóban.
A méhben mennyi sustorgás,
erek kék folyóiban egy
csónak. Hallgatózik a csönd
üres kikötője felé.

(A vers képregény, buborék,
rövid szöveg, szerelem.
A vers doboz, vas, papír,
pohár fű, kalicka, dráma,
amit a végén elkoboz,
és gödörbe köp egy bálna.)

NÁDASDY ÁDÁM

Egy vulkánhoz

Balla Zsófiának

Megfontolt, nyugodt dolog az a vulkán,
mely szünetet tart (hosszút?, rövidet?);
talán éppen erőt gyűjt, fenyeget,
vagy lankás oldalával csalogat:

megterem itt szőlő és mandula,
valahogy mégse nyájas: régimódi,
mély indítású, professzionális.
Nem léhaság a geológia.

Hogy mi van lent: forró és keserű?
Vagy édes, lobbanékony, robbanékony?
Vagy mintássá szilárdult bölcs bazalt,
mit építő célzattal fölmutat?

Krátere szűk, csillog a magma benne.
De sohasem vetkőzik meztelenre.

Aki a darázs fészkebe nyúl...

Balla Zsófia lírai értekezéseiről

Értekező líra – áll műfaji megjelölésként Balla Zsófia eleddig egyetlen esszékötetének borítóján. Mintha e szerzői, avagy szerkesztői gesztus *A darázs fészke* (Kalligram, 2019) szövegvilágát kimondottan a költői életmű vetületében helyezné el. Most mégsem összevető elemzés keretében, hanem a rendkívül vegyes felhozatalú írások (a recenziótól a kiállítást megnyitó beszéden át a naplóbejegyzésig terjed a műfaji paletta) önértékét tartva szem előtt mérlegelem a hangsúlyozottan versírói létmód különutas kísérleteit. Mert – ahogyan azt Balla Zsófia irodalmi éthosza, poétikája plasztikusan példázza – akár értekezésről, akár líráról legyen szó, mindig a létezésnek formát adó esztétikai érzékenységből kibomló életvitel marad meghatározó.

Ezeket az esszéket is minden esetben az a művészi munkába merülő magánszemély írja, aki az élet vitelének, elhordozásának törődöttségét, fáradalmait édes teherként teszi le írás közben; az egyik kiemelt szöveghelyen (*A Vers Hazája* című akadémiai székfoglaló beszédében) Rilke segítségével: „...fontos alapszava a *kibírni, elviselni, kiállni* (= *túlélni*). Illetve a *legyűrni, megküzdenni* valamivel. Legfontosabb mondanivalóinak egyike épp a létezés elviselhetetlen terhének, a kiszolgáltatottságunkból eredő félelem elviselése. Ha megálljuk a helyünket (*überstehen, leisten*), akkor ez átemel a szabadság vagy védettség, óvottság érzetébe (*Geborgenheit*).” A helytállás mint olyan a szerző élettörténetében éppen a helyváltoztatás döntő mozzanatában érhető tetten; ráadásul a külső és belső szabadság részben kényszerű, részint magától értetődő kiküzdésének örvén, az identitás kérdéskörének mind mérsékeltebb, egyre inkább árnyaltabb vizsgálata közben: „Ki vagyok? Ahogyan *A darázs fészke*-esszémben áll: a románoknak magyar, a magyaroknak zsidó, a zsidóknak asszimilált, a módosoknak szegény, a népieseknek urbánus, az urbánusoknak fölöslegesen toleráns, és baloldali liberális, ha van ilyen, és nő... Vagyis e veszekedő sokféleség ötvö-zete: költő.” Miképpen bukhat hát föl a sokféleség kavargó árából

az értekezésbe kezdő verselő, ha ízig-vérig költőnek vallja magát, ha végső soron nem képes (és nem is kíván) maradéktalanul esz-széíróvá válni? Hiszen az utóbbi alkotói aktivitás is egyfajta külön bejáratú létmódot feltételez, sőt követel meg attól, aki (nem csak) a többi műformától elkülönöződve vész össze a körülötte lévő sokasággal, majd (t)örvénytörően saját magával is;¹ lassanként vagy váratlan határsértéssel lépve túl a „Ki vagyok?” immáron nemcsak költői, hanem egzisztenciális kérdésén – az ugyancsak Rilke-féle *erősebb lét közelébe* érve.

Az elődök közül (Arany Jánoson, József Attilán vagy Vas Istvánon kívül) leginkább nagyra tartott Nemes Nagy Ágnes *Duinói elégiák*-fordításaiban ez a fajta emelkedett közelség pusztulással fenyeget; mintegy az alig elviselhetőt teszi meg a szépség befogadási követelményének. Ezzel, ha nem is szemben, mégiscsak némileg ellentartva fogalmazódik meg egy-két kitétel a szóban forgó esszé-kötetben, többek közt a „kötődésekről” valló *Fényes háló* zárlatában: „Mondhatnám még az *erősebb lét* közelségét, meg a versét, a zenéét. Azért nem mondtam eddig, mert én az övék vagyok. Bizonyosan értem nyúltak, én meg boldogan lettem bennük szabad. Az észvesztő, elviselhetetlen szabadsághoz kötődöm, Miskin herceghez, a döntés, a választás szüntelen pillanatához, az időtlen égitesetekhez, a létezés eufóriájához és alázatához. // Hozzátok kötődöm. A tiétek vagyok.” Vajon kiket takarhat a többes szám első személy az ésszel fel nem fogható, elviselhetetlenségig fokozott szabadság, pontosabban az annak való (választás nélküli) kitettségs válságos alkotói állapotában – az erősebb lét vonzásában? Rilke maga számolhatott-e bármiféle befogadó, óvó közösséggel trieszti lélektornyának védtelen falai között, amely „csak ível és ível föl a magasba, és esze ágában sincs, hogy bármit, bármilyen vágyat teljesítsen; csakis tulajdon természetének engedelmeskedik, mintha már jelen se volnánk.”² A már említett székfoglaló *Életünk* fikciója fejezetében a legteljesebben, legszélsőségesebben Rilke által reprezentált *magas költészet* szférája a *szóhasználat*, valamint az életgyakorlat szövegszervező szegmenseivel fonódik össze. Miközben az imént illusztrált léptékcsuszamlások, Miskin herceg – Pilinszky szavával – *metaformája* vagy Rilke sorsvázlata, illetve lírai alanyunk létezmódja, szabadságfelfogása, így pedig az erősebb és a benn-

1 Vö. „...zavaros harcba sodródik az ember / most magával, aztán a környezettel...” (Goethe)

2 Rainer Maria Rilke: *Levelek* (Fordította: Báthori Csaba). Cédrus Művészeti Alapítvány–Napkút Kiadó, Budapest, 2014.

foglalt lét(ező) között nem feltétlenül jeleznek birtokos viszonyt. Azon felül, hogy ezen a holtponton az ún. költői kérdések közül a „Ki vagyok?” után a „Kié vagyok?” dilemmája is felmerülhet, latba vehető az esszéista és/vagy a lírikus szavainak mértékadó volta, nemkülönben életvezetésük merőben eltérő irányultsága is. Nem beszélve egyelőre „közösségivé avatottságuk” *mibenlétéről* (a többszám első és egyben utolsó személyéről): magunkról.

Balla Zsófia gyakran lírai betétekkel, (ön)idézetekkel tűzdelt esszéiben a publikáláson túlmutató publicitás poétikai előfeltételei, vonzatai mellett sok szó esik a megszólalás lehetőségeiről, a befogadói közeg változékonyságáról vagy épp változtathatatlanságáról, a közelmúltból kísértő politikai cenzúráról, esetleg az irodalmi élet jelenkori visszasságairól. Mindezzel szerves egységben ismerhetjük meg (főként a Litera.hu Netnapló-sorozatának szemelvényein keresztül) a lírikus mindennapjait, amelynek hol rejtett, hol fókuszba helyezett alanya – ahogy a kötetegész is sugallja – *természeténél fogva* annak született, aki. A költői kérdések közül a harmadik, a „Mivé leszek?” így nem az íróvá válás szintlépéseinek nyomon követésében, mindinkább egy önazonos szerepvállalás következetes képviselésében, ismét Pilinszky János kifejezését kölcsönözve: a *tanúságtétel* szavahihető bizonyításában nyilvánul meg nála. De hogy honnan is vétetett, már-már a lapokon átütő vízjelként az esszébe beszüremkedő költészet *merített anyaga*? Erre talán a versek tüzetesebb olvasása előtt/után az esszék vagy lírizált értekezések is megadhatják a választ:

A zene erősebb annál az álomnál, mint amely beteljesíti.

Ezt a kimeríthetetlen gazdagságú sort akár a *Levélkamrában* megejtő intimitással és elmélyült bensőségességgel megszólított barát, az esztéta Balassa Péter is írhatta volna, akit a szerző ehhez hasonló gondolatfutamokkal hív a létezés hangzó rejtekébe: „Te tudod, hogyan itatják át egymást a történetek. Miként tapadnak egymáshoz dátumok, véletlen egybeesések, vízjelek, poharak gyűrűző nyomvonalai.” „Én a saját életem mítoszában sok rejtélyes összecsengést találtam időpontok, események, találkozások között, amelyek valamiféle kapcsolatban állnak a szellemi és lelki sorsommal. (...) Nemcsak »vélekedem« vagy »hiszek benne«, hogy történések, dátumok, helyzetek, amelyek látszólag függetlenek tőlem, igenis vonatkoznak rám, kapcsolatban állok velük, és jelente-

nek valami erőset, mutatnak valamit, amire nincsenek szavaim.”³ – mondja minderre rímelve Balassa Péter egy beszélgetés során. Hogyha a fentebbi, megigéző mondatban a zenét (amely Balassa számára, saját bevallása szerint, *többet mond a legnagyobb irodalomnál is*⁴), mint az erősebb lét leírhatatlan letéteményesét, az álmod pedig mint önkifejezésünk utólagosan mérlegelt kísérletét fogjuk föl, közelebb kerülhetünk ama hangzó rejtekhez is.

A darázs fészkébe nyúlhatunk... legalábbis kívülről belehallgathatunk abba a kifürkészhetetlen zsongásba, amely nagyrészt artikulátlanul ugyan, mégis mindvégig ott munkál Balla Zsófia esszéisztikus, a versek visszhangjaival telített szövegtereiben. A költő szellemi és lelki sorsa ezzel együtt mintha elsősorban nem egy (a többi között Balassa Péter által kialakított) sajátos életmítosz intuitív tudásfelhalmozásával, attitűdformálásával, hanem valamiféle *esztétikai imperatívusz mélyén feltűnő morális paranccsal* volna kapcsolatban: „...igyekeztem a magasabb csillagrend szeme előtt élni...” – pendíti meg a számadás húrjait hetvenedik születésnapja alkalmából írott, kötetzáró szövegében a szerző, aki a Vigilia 2003-as karácsonyi körkérdésére válaszolva a csillagrend alatti, többnyire részvét(el) nélküli sokaság, a tágabban értelmezett közösség tagjait is figyelemmel kíséri: „Lehetséges azonban, hogy néhány angyalon kívül mindenki más csupán a földi üdvözülésre pislogva, számításból működik közre.” Balla Zsófia közreműködése mintha egyszerre lenne önmagában álló és a *communio* kegyelméből való. Mint mi magunk: kiváló és elvegyülő. Beleszülető. „Mind egyek leszünk, és mintha ez több lenne hajszállal, mint az, hogy szabad vagyok” – szól a már idézett Balassa Péter egy álmról.⁵

Túllépve immár a „Ki vagyok?”, a „Kié vagyok?” és a „Mivé leszek” önmagába forduló kérdésköreire, az idejekorán, külső, szorító körülményekből fakadó identitáskényszertől és felfokozott szabadságvágytól hajtott – még a költői szerepvállalást és tudatosságot is megelőző – lírikus természet mentális mezsgyéjéhez, tulajdonképpen az életkísérlet mérlegelőképességét takaró esszészzerű létmód helyváltoztató (metafizikai) mozzanatához érkezünk... Ahol a

3 *Függetlenül, de nem semlegesén* (Beszélgetőtárs: Budai Katalin), in: *Végtelen beszélgetés – Interjúk* (Balassa Péter művei 2.) Palatinus, Budapest, 2004., 218–219.

4 Forrás: *Beszélgetés Balassa Péterrel* – YouTube / A beszélgetés a 90-es években készült (MTV). Balassa Péterrel Orsós László Jakab beszélgetett. Az eredetileg VHS-re készült felvétel sajnos (egyelőre) nem teljes.

5 Forrás: *Emléktöredékek egy Tanítóról* (rendező: Katona Zsuzsa), dokumentumfilm, 2004

rejtekező lírai alany esztétikai imperatívusza nemcsak tovább tá-
gítja a versekben való megszólalás lehetőségeit, hanem valamilyen
szinten meg is haladja, egyfajta telített térben visszhangozza azok
szólamait. Ha pedig a Pilinszky-féle költői felfogású esztétikai esz-
szencia, a *metaforma* az ideális mű imaginárius képzetét jelenti,
amelyet az azt közvetítő, avagy elvétő alkotó alul- és felül is írhat,
de teljes valójában láttathat, érzékeltethet is akár; s ha mindez ki-
terjeszthető egyes sorsvázlatok keretezésére, alkalmazható bizo-
nyos határsértő léttapasztalatok benső kibontására, akkor ismét
ott vagyunk, ahol a darázs fészkel: és aki a zsongó rejtekbe nyúl,
vagy aki e nyüzsgő, korántsem veszélytelen nyitottságot elviselhe-
tő távolból hallgatja, lassanként kifürkészheti az elfelejtett álmot
beteljesítő zenét. Az erősebb lét közelségét.

MARKÓ BÉLA

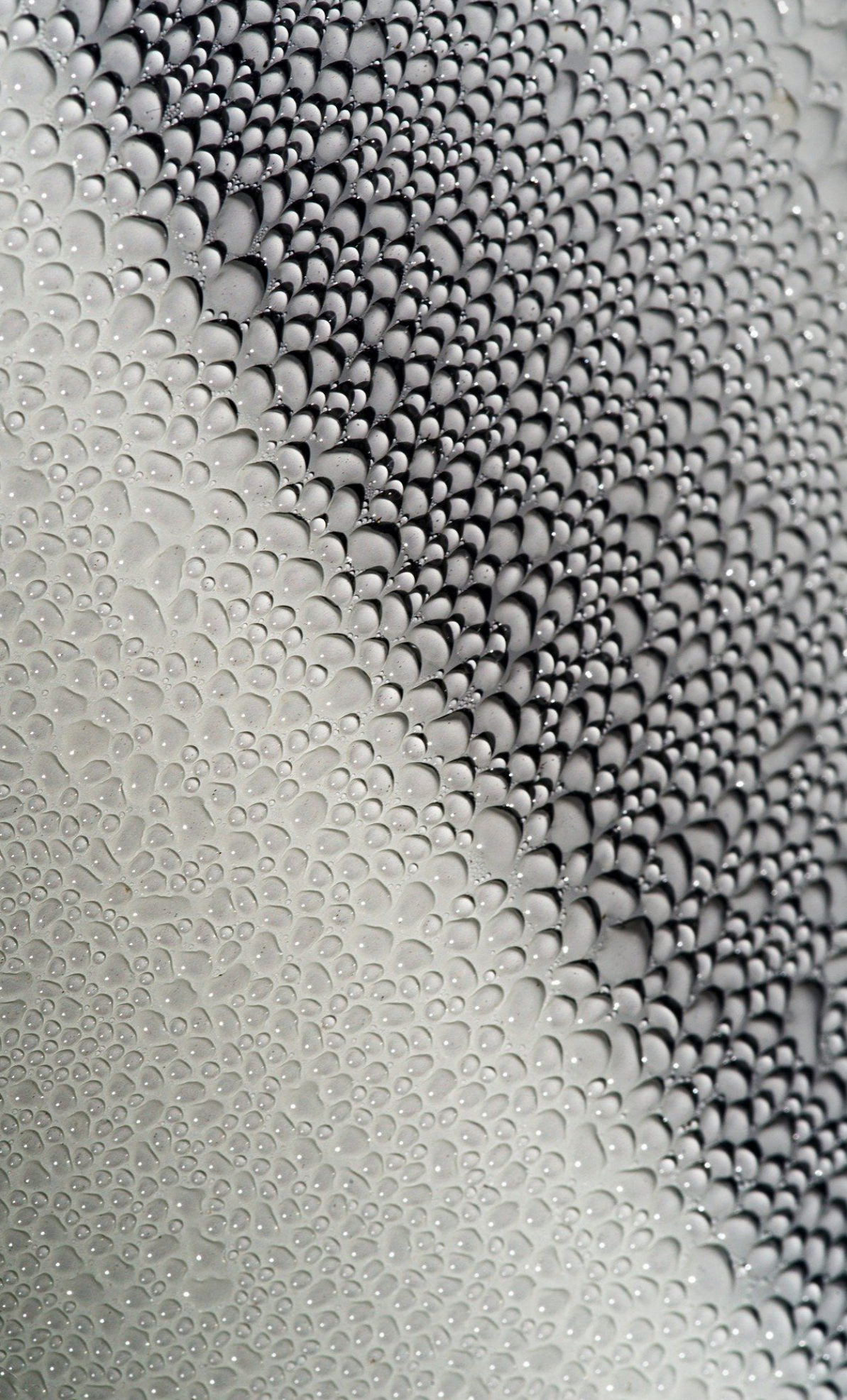
Írtál egy hazát

*„A dolgok emlékezete
újra és újra megaláz.”
(Balla Zsófia)*

Odalent még úgy hívták: Piața Mihai Viteazul. De ahogy felértem hozzátok a második emeletre, egyszerre csak visszaváltozott, és Széchenyi tér lett belőle. A város is így vált Kolozsvárrá ismét nap mint nap, kellett egy megfelelő repülési magasság. Utazómagasság. Felemelkedéskor vagy leereszkedéskor szinte tapintható volt a nevek átváltozása. Mert a dolgok még sokáig ugyanazok voltak. Önmagukra emlékeztek, mi pedig valami másra, mert errefelé a konyhában csendesen égő gáz is szörnyűséget idéz fel bennünk. Amikor verssé válik a haza. Sehol nem lelhető már, csak a versben. Hazányi életmű, benne van minden. Egy költő, aki azóta is ugyanaz. Csak fel kell menni hozzá az emeletre. Budapesten is, akárcsak Kolozsváron. Belső udvar. Körerkély itt is, ott is. Möbius-szalag. Vagy ahhoz hasonló. Barátság. Cinkosság. Szeretet. Írtál egy hazát, Zsófi! Ha olvasom, én sem vagyok hazátlan. Eszembe jut Berta néni ott fent, a második emeleten. És még hányan, akik már nincsenek. Vagy vannak, de mint a Széchenyi tér. Fel kell menni a lépcsőn. Mi talán felejtünk. Emlékeznek helyettünk a dolgok. Repülési magasság, ahonnan mégsem kisebbnek, hanem sokkal nagyobbnak látszik minden. A Széchenyi tér is. Vagy a Mátyás-szobor. A Szent Mihály-templom. A Farkas utca.

A Petőfi utca. A Jókai utca. A Fellegvár.
Nevek. Nevek. Nevek. Aztán már dolgok.
„Ki gépen száll fölébe”, mondta egykor
egy másik költő. Annak térkép csupán?
Igen. De aki verset kormányoz fölébe,
annak ismét táj lesz a réges-régi térkép.
Hazát írtál nekünk. Szerethető hazát.

Úgy tűnik, a naprendszerünket
még senki sem változtatta
a saját maga komputerévé.
Nincsenek más civilizációk,
mi vezetünk.

Ez a környezetszennyező,
kábitószer-kereskedő,
bálványimádó pedofil.

Ez a romépítő faj vezet
az univerzum komplexitásának
és rendjének létrehozásában.

LACKFI JÁNOS

Kassák Lajos a lovát ugratja

És akkor jöttek a kezeslábasra váró, pucér mosógépszerelők,
meg jöttek a fasírtba fűszerezett angyalok,
meg a befőttnek eltett felhőkarcolók,
meg a bűnmozaikból kirakott Krisztusok,
meg a mennyeien menydörgő bowling-gurigázók,
meg a hófehér csokorral kalapácsvető menyasszonyok,
meg az orgonasípokként levegővel öblögető üres poharak,
meg a fenekek ellen fellázadó vasszékek,
meg a karamellizált tetejű pudingot majszoló laptopok,
meg a halált okozó rósejbnik,
meg a tölgyfahordóban barrikolt nagyölelések,
meg a pálinkába áztatott kora hajnalok,
meg a véres napkorongot szülő templomtornyok,
meg a pincérmosolytól buborékos jegesvizek,
meg a jacuzzitól csigás kazallá tapadt frizurák,
meg a hangya, aki majdnem felemelt egy teherautót,
de az végül csúnyán agyonnyomta,
és mikor már az összes fogadóirodában
mínusz nulla esélyt adtak a hangyának,
fél kézzel mégis kinyomta a teherautót,
összegyűrte, felhajtotta a levegőbe,
majd belerúgott egy precízet,
mire a járgány a legközelebbi
kaffantós szemetesben landolt,
mely csoda módon kitárta krómnikkel száját,
és elégedett mosollyal emészteni kezdett.

Álomba szédült

Álomba szédült város vagyok,
kulcscsontom táján szűrt fényt
szítál egy utcalámpa.
Mellkasom szörzete közt egyenletes
sebességgel suhan egy kamion,
tele ruhákkal, melyekkel
háztömbnyi embert fel lehetne
öltöztetni, s míg ezt elképzeled,
a lakásokból kicsődített embereket,
amint egy parkolóban fél lábon
egyensúlyozva, ingatagon próbálgatják
az ingeket, blúzokat, nadrágokat,
a sofőr máris továbbhajtott,
a combom felé halad, szemében
vérekes fáradtság és vagy hat kávé.
Vállizmomon lakótelepek,
ahol a szekrények mélye ruhával
van tele, jó pár kamiont meg lehetne
rakni velük, de akkor mibe öltöznének
a vállamon éldegélők. Vastraverzek
cipelik az elektromosságot keresztbe-kasul,
hogy ki ne aludjon testem megvilágítása.
Köldökömön gördeszkások végzik
nyaktörő mutatványomat, kislábujjamat
csiklandozza egy kocsmából hazafelé
igyekvő kapatos, konyakos főkönyvelő,
azt dúdolja, a zongorán túl,
de a szintetizátoros, aki ezt a melódiát
az ő fülébe csempészte, már hazafelé
ballag, vállán tokba húzott hangszerével,
a sípcsontomon. Megkerüli térdkalácsomat,
ezt a bezárt piacteret, ahol hallgatagon
pihen a zöltség, a hűtött hal, és a kínainál
a ruhák, melyeket épp a combomon
gördülő kamion szállított talán,
s melyeket a vállamon lévő lakótelepiek
előszeretettel hordanak, aminthogy
a térdkalácsomon működő piac

áru is őket éltetik, és abban a kocsmában is ők isznak leginkább, amelynek zenésze most ér a térdem fölé, ahol összetalálkozik a lefelé guruló kamionossal. Eközben a mélyben világító sisakos ellenőrök vizsgálják érfalaimat, hogy rendben menjen a vérkeringés.

CSELÉNYI BÉLA

A hintalóhegyező

Smaragdzöld hintalóhegyező
himbálózik a képregényalbum kemény fedelén.
Jómagam ágyban fekszem,
délután van,
nyakam körül anyám kimustrált kendője.

A hintaló kínai,
ülése fehér,
anyaga polisztirol,
egyensúlya és szilárdsága
éppen megfelelő.

A képregény francia.
Bátyámtól kaptam karácsonyra,
de ha jó voltam,
évközben is meg-megmutatta
ama karácsony előtt.

Amatőr örökmozgó a nagyágy rakterületén.
Bár ekkor már nyomaszt
a végtelen,
az örök,
a semmi,
a halál,
az Isten,
az oszthatatlan,
mégis szeretném remélni,
hogy létezik örökmozgó
(például kínai műanyagból...),
de semmi sem örök,
csak Claudia Klausenburg
furcsa házassága Dáciával.

litánia kiküszöbölt E-hangra

kolozsvár
lírám vakolatlan hodálya
visszasírlak
brassai utca
fantáziák tanyája voltál
tűzoltótorony
ittasok mocskától bűzlő
tímár utca
kisztílű aranyolvasztókkal
vasbolt
hol forrasztópákát vásárolhattál
nyomda
ólomillatú
s majd aztán
alagsori harisnyagyár
arasznyira az óvártól
magyar csontvázon mokány hús a város
görgős ládák hajnali gurítása
unitárius bádogcsapódás
költők vakolatlan hodálya
kolozsvár
visszasírlak

VASS TIBOR

Tompa rémálma

*„Nagyváradra víve sebbel:
Ura búsong, fél kart vesz el!
Szép nyakokbul tépve vőnek
Gyolcsot a nők sebkötőnek...
S ki felé most annyi köny hull,
Annyi bajnok karja tárt:
Egyet mosolyg, hogy körülnéz.
– Aztán meghal Kun Kocsárd.”
(Tompa Mihály)*

Egy költő szagot fog,
fél kart vesztett nagyvadét, Váradét érzi messziről,
őrzi emlékezete tárában az utókor.
Vele alszik, álmodik:
megalapul a Tompa Mihály Szagkönyvtár.

Egyik nap hős, hálós, másik nap hálás az utókor,
a talpnyalók nyálas szóképeken
örökítik át az újabbnál újabb igeidőket.
Zsebkötöző, sebköltöző, tábori lélekkészlet.

Emlékszekerénye összes szúja apjával összeszunnyál,
hős gyilkosa lesz a következő hús-vér napkeltének.

Lesz még elnevezve róla Általános Bóbiskola,
az összevont tanulócsoportok
hajdanvolt brigád- és csapatneveket
vesznek fel, pl. Hámán Kató Szocialista,
1285. sz. Bükki Ifjú Partizán Úttörő.

Meg alakul a helyzet még,
szó-gát lép érvénybe, betiltanak szavakat.
Se mondani, se írni húst, vért.
Ezen szavaknak dögszaguk támad idejemúltán,
de aztán a dögszagot is betiltják,

szóként is, érzetként is. Nem szabad érezni.
Betiltják az idejemúltánt is.

A vezér mindenbe tenyerel,
szagelszívó minden berendezése.
Kölcsönnyer visszajár,
a szomszéd hülye, hölgye mindig tőgyebb,
a sok kunfrontáció ebből is adódik.

Körzetesítettek az iskolák,
a határvonalakat meg kell húzni.
A szomszédnak mindig szebbek a mudijai,
tán mert rendre hordja
fürdeni őket a folyóra. Folyó hó
harminckettedikéket vezet be a hatalom,
mudista strandokat tesz fizetőssé.

Te hószagú úristen (korr.: Úrltsen),
lék-évektől ments meg minket,
jeltelen fűbe harapástól,
s mi megbocsátunk az ellenünk létezőknek.

FECSKE CSABA

Placebo

kedves öcsém így kezdődött a levél és jól kezdődött
addig engem senki se szólított kedves öcsémnek
még a bátyám se nem még egy híres költő nem értették örömömet
az ugrálás
még hagyján fiatal bakkecske hadd ugráljon de az öröm
érthetetlen nem idevaló volt miért ki az a Weöres Sándor
táncdalénekes
vagy focista no hiszen ha az volna tudnátok a nevét
szerencsétlen flótások a közöny hirtelen előkapott poroltójával se
oltottátok el lelkesedésem lángját ő maga írt nekem Bóbita
táncpartnere
Géza malac barátja, akinek szárnyai vannak ő a nagy költő
a legnagyobb költő nem is reméltem hogy válaszra méltat
engem a klottgatyás mezítlábas szögligeti kisfiút nem tudom
az a postás vitte-e neki leveletem a Törökvész utcába aki a
kötélen leeresztett kosárba szokta tenni kedvenc borát
Amy néni háta mögött bár neki a háta közepén is volt szeme
akkor még nem tudtam hogy a Csiribiri négy csillaga a papa két
ökrének négy csillogó szeme
akik hálótársul fogadták egy éjszakára az ifjút a zabszalmán
amikor
lélek lép a lajtörján akkor még színéről láttam a világot
nem a fonákjáról mi másra gondolhatott volna Sándor bátyám
amikor a borítékon ezt
olvashatta falum neve után: up. Szín no ez a gyerek is a világ végén
lakik túl túl messze túl
ahol lófejszéles ibolya virul akkor még nem gondolkoztam azon
ami mostanában eszembe jut
vajon nem pedagógiai meggondolásból dicsérte-e rímeimet vagy
valóban tetszettek neki a kitépett irkalapokra letisztázott
tehénszagú zsengeim és nem placebón éltem ez idáig
én ezt már sohasem fogom megtudni hacsak nem odaát majd
de van-e odaát Mester te már tudod vagy te sem tudod hiába vagy
halhatatlan
van-e odaát

Borban a költő

már a nevének is – Tarcál – ahogy elhangzott
a telefonban borszaga volt borszag jó szag
szaga a szarnak van mondja a magyar legyen hát illat
borillat szép szó minden bort megillet boldogságillat
szép évek párlata aszúsodó öröm borász-rímész
barátom szavai mosolyogtak rám mint szőlőfürtök
szüret idején áldom Noé eszét hogy a bajban se feledte
a szőlőtökét Hárslevelű Furmint a Jóisten szerelmes könnye
számolom a lépcsőfokokat rendben hogy ide lejöttem
de fel hogyan ugyan már te kétkedő
hát nem érzed hogy lapockáid már szárnyként verdesnek
minek a lépcső annak akinek szárnya van
nemespenész lepi körben a falakat lassan az én agyamat is
megérdemelné minden halott hogy
úgy érezze magát a föld alatt mint most én micsoda
költőket adott a bor viharvert nemzetünknek Balassi
Csokonai, Vörösmarty Ady Weöres verssé vált bennük
minden korty egy-egy gyönyörű vers ha a bor felől nézzük a dolgot
nekem sincs szégyellnivalóm in vino veritas et poeta

FALUSI MÁRTON

Zuglischer Manó túlélési esélye

túl sok dolog testesült meg
túl sok a kézzelfogható
bizonyosság ezért csak a
legszükségesebbet szabad
elképzelni ne túlozzunk
nehogy Zuglischer valóra
váltsa a képtelenséget
takarítson meg belőle
annyit amennyit reális
mielőtt reális lenne

egzisztenciája került
terítékre Zuglischernek
jobb kezében vadászkalap
bal kezében lombos töret
osztják a kompetenciát
csak a fölösleget szabad
elejteni ez a szabály
az emberi természetén
múlik hány nyúl hány fácán lesz
arányos részesedése

mit jelent hogy áldozatot
hoz valaki ezen töpreng
Zuglischer vajon hoznak-e
érte áldozatot vagy ő
az áldozat életében
vagy mindenki csak a másik
naponta leölt birkája
s nincs más túlélési esély
mint szülők szerelmek húsa
egymásnak kiszolgáltatva

esélytelen hát hogy bármit
kifejtsünk mert ahhoz mindent
számunkra kell feláldozni
csak a legszükségesebbet
áldozza fel önmagából
Zuglischer nem ér le lába
zsákmányai árnyékában
áldozat ki áldozatot
hoz még ha csillagövet is
dob neki a mindentudás

ősz van lábon száradt akác
kihordott tüdőgyulladás
fűti lélekjelenlétem
pernyéllő mulandóságát
Zuglischert lelkierővel
szóból szorítom ki engem
szőlőből présel az Úr mint
vén borosgazda akitől
utolsó szürete végén
szépen búcsúzik a furmint

Zuglischer Manót rajtakapom

Megsértve a jobbkez-szabályt
nem jut
nyugvópontra a balhorog,
el sem
indítom a mozdulatot,
lényét
egyetlen gesztusban kapom
rajta,
magamat Zuglischer Manó
lényén,
álcázhatatlan foghiányt
izzó
aranyfogak hiánytalan
során;
ideges, remeg a térde
asztal
alatt, ételét kotorja,
sirály
nyikorog, fáradt hintalánc,
hajdan
ez lobbantott szerelemre,
megvan,
mi szerelemnek hívható,
mit vált
ki a szerelem, mire jó,
kérdem;
igeidő-egyeztetés
végett
képezi szóalakjait,
őt vagy
engem rejt a komparatív
fókusz,
kifőnevez feleséggé,
férjjé
a letegezhetetlenül
jövő,
moghúzódok a tónusos
izmok

életszínvonala mentén;
örök
emlékezés az emberszint
fölött
tölti be, amiről wifi
dob le,
hivatását televéselt
gránit,
rituális mosdókútba
mártott
szitakötőhártya gyulladt
fényét,
ami a gondolat után
térít
észhez, a kijózanító
pofont;
elviselhetetlen, aki
teljes
életet él, magabiztos
arcán
eltévesztem a lehajtót,
nem fog
mondatból kiverekedni
a szó,
színekből kikeveredni
a szem.

FARKAS WELLMANN ÉVA

A padlás

Egy éjjel majd recsegni kezd a padlás.
Ember, szél, állat? Végiglohol felül.
Nyugalmad kell neki, komor iramlás,
a bentre támad, lassan testedbe ül,

s már ott száguldoz, rendezget titokban,
egymásra dől kacat és régi érték,
ahogy sötét kamrák mélyébe toppan,
megrágja kihűlt gépek vezetékét.

Mostantól ő történik, fent a lentben.
Honnan tudnád, hogy mit borít eléd még?
A mozgás lesz örök, s már semmi rendben,

véletlen kupacokban érmek, érmék.
Leveleket kerget majd szét a kertben,
hogy rászedjen. Miközben benned él még.

GÁL FERENC

Járóföld

Ez nem menedzserbetegség.
Csak beleéltem magam,
hogy a szigeten még művelik
a földet, átmentem egy kicsit
szagolni, de minden vizes volt.
A visszaúton aztán pontról pontra
megfigyeltem: csikket pöccintve
a fősodorba hogy kell imponálni.
Ahogy partra léptem, néhány fiók
lebegett a hordalékban, távolságot
tartva. Jó ötletnek tűnt a rövid
kitérő, hogy lövök neked valamit
a bodegánál. Ebéd után átadom,
és együtt sorra vesszük,
mit tűzhetnének hurkapálcikákra
itthon, milyen csoportokba osztva.

*

Vegyél vissza kicsit, barátom.
Szakadj el az utolsó távoszlopnál
megnyúló lovaktól, és húzz be
egy-két strigulát a megfelelő helyre.
Hogy befeszültél, vagy épp koktélt
hörpöltél a metrópótlók menetszelében,
és keverve vagy rázva. Pizsamás
énképedhez rendelnél-e tarisznyavárat,
elhasadva sziklájával együtt,
hogy a soha el nem késő Holdat
méltón fogadhasd. Erre jó,
ha valaki iskolázott, de csak miután
a gőg időszaka már lecsengett.
Bevésődött, hogy hiába a férfiúi
képességek, a klasszikus izomzat,
ha saját terméidben érhet el
a missziós betegség minden átka,
nap nap után, üresjárat nélkül.

KOVÁCS ÚJSZÁSZY PÉTER

A régi tanyán

Tanuljuk egymást.
Hallgat a széna.
Macska lapul a gerendák között,
nem látja, orrhegyünk hogyan ér össze.
Átforrósodunk, mint kaszálás után
a réten hagyott fű.
Szelíd árnyékok lopóznak közénk,
megpihennek fedetlen válladon.
A macska elsurran a csűrkapu alatt,
s kakaskánont komponál a szél.

Mediterrán falu

Csuklónk köré csavarodik az este.
A sirályok nyöszörgése felidézi bennünk
a mediterrán falut.
Nehéz illat ül az olajfák lombján.
A leanderek szirma rózsakvarc.
Este tízkor fehér ruhában állsz a parton,
talpad alá furakodik a tenger.
Az alattad moccanó homok bizsereg.
Bizsergek én is,
ha álmos fejed mellkasomra hajtod.

OLÁH ANDRÁS

időutazás

barangolunk a sziklaszorosban
ám talpunk alatt már nem
ugyanazok a kövek szeretkeznek
messze sodródtak egymástól
az odvas fatörzs sem vet árnyékot
temetkezik a természet
kitér a következmények elől
kifakul
már lehetetlen rekonstruálni
a kövi békák tanyáját
szabálytalan lépések
nyernek besorolást
a kőfalba ékelt
drótsodronyok között
felhők koccannak
leszakad az ég
barlangig iszkol a riadalom
rettenetes pazarlás
de szükséges megválogatni
a válaszokat hogy visszazökhessünk
a ráncos szirt alá
és hallhassuk
a foszladozó kötélén
ringatózó dallamot

SÜTŐ CSABA ANDRÁS

utak éjjel, fények éjszaka

utak éjjel, fények éjszaka. utak a külső világ felé. megszüntetve és megőrizve, ne feledjem el. de mit? és kiket? ha mész, magad, ha mész, sohasem egyedül. árnyék az, plusz egy. csak nappali fény enged negatív tartományt. felszív a külső ívek mentén. a cementes zsák szája nyitva, kívül a papír cafatjai lengenek a szélben, benn finom tapintású, bőrre kenhető, lemosható filczománc. válasz ez is. nem magyarázat, tény. írtál már grafittal lapra, szürkével szürkére; letört ágak hegyével folyó száradó iszapjába, múlt az is. gyűtt a hajó, ment a hajó, sorok eltörölve.

[szétszórva a földön folytatódó homokra hulló veríték egy lépés két tántorgás

ember állat rovar falkában fénylő gőze
futkosó árnyai párologás a lámpáktól zöld
lombbal óvott réten holdkard éji felhőktől
szaggatott fénye alá tört homorulat

mélytányérokban kihűlt gőzölgő leves vagy a töksötét indái
akasztják a lépést kétfelé húzva]

mert halkul a pálinka táplálta hő zöngés
mássalhangzók iparkodnak a tészta
és a dús forrongó lé közé inak húsok
szálkák és fűszerben forgó zöldségek

[akár a megértett tankönyvi példa fordul ellenedre a bőr
alatt tenyésző meleg

nézzünk néhány egyszerű példát szolid ellenhangulatban
akinek megvan dér–radnai–soós de nincs meg marad a tábla
a kréta matematikai tudás és fizikai példatár híján minek
akinek megvan dér–radnai–soós sosem is volt nem ezen
múlt

szabadság egyenlőség függvénytábla témazáró jogok számológépre
karcolt grafitképletek]

- A) minden tapad nem történik semmi
- B) a deszka csúszik a lejtőn azon a test áll
- C) a deszka áll a lejtőn a test ingatag billen zuhan
- D) minden csúszik mindenén téres fény gomolyog

[nyissátok ki az ablakokat a 156. oldalon hadd járja az elmét
a mángorló huzat

bárhogy nézte megbotlott ebben a gyökvonásban
szétrúgott vakondtúrás kinyúlt térdszalagok
aláfordult boka fej- hónalj- és lábszárvakarás
konyhai sérülések kerti fájdalom kínok számonkérés alatt

óvatlanul vette körbe egy szétszerelt tisztán fizikai világ]

csak tán nem kincsen kotlasz bogár
csak tán nem valódi tüzes zsarátnokon
a kincs az én földemben van tehát enyém
két tökéletes csillag lógnak egymás alatt

[pénzem van dugig aranyra ezüstre akár rá se nézzek

a föld gyümölcsseit nagyon megkívántam
madarak énekét nemkülönben bírom
nézem a csúszómászók lassú hurkáit a földön
és a villás farkú fecske kecses röppályaívét

fess a tükörben kimegy az utcára az összeszedegethető
boldogság után]

utak éjjel, fények éjszaka. utak csak külső világ felé. vödörbe
merve, nem őrizve, ami van, széthull, darabokra. amit el
nem felejthetett. akiket szintén dobál, felszaggat képzelet.
árnyék per ember az iksz plusz egy per ember. az éjszaka
fényei, konatív tartomány. szív a küllők, megfutott ívek
nyomán. a betonkeverő forog, az udvar diszkréten remeg.
csak kívül a lapokat kottává parírozó a szél, nagy rössel
futamodik, durva bőrre kenhető, elfér. nem a magyarázat,
a tény. letört ágak a vízben, a folyó fáradó, lassú, víz

ágot, part sávot mos. gyün a röpcsi, megy a röpcsi, csak ő maradt itt, nézni a kondenzcsíkosra szagatott eget, fejében elmosódó arcokkal, újrahúzott sztorikkal, körbeforgó törmelékkel. sétál a töltésen, a kocogóknak visszaint, a meder felé fordul, lemegy a partra, reggeli helyére ül. nem találja ugyanott, pont ugyanúgy. csodájára nem jár, nem csap nagyobb zajt. ül, nézi a vizet, fejét forgatja, bőrét borzolja, homlokán, tarkóján kurkász a szél.

MAGOLCSAY NAGY GÁBOR

Szingularitáriánus elégiák

Fermi para

Úgy tűnik, a naprendszerünket
még senki sem változtatta
a saját maga komputerévé.
Nincsenek más civilizációk,
mi vezetünk.
Ez a környezetszennyező,
kábitószer-kereskedő,
bálványimádó pedofil.
Ez a romépítő faj vezet
az univerzum komplexitásának
és rendjének létrehozásában.

Miméma

Ami a mélylélektani indoktrinációs módszerekben jártas
papság létezését illeti, vannak kétségeim.
A pokol tüze öntudatlan pszudokönyörtelenség.
Agyból agyba költözik, mint az isteni vonzerő,
mint a kulturális mutációk dühítően tolakodó bandái.
Gastrofashion, mensesart. A nyelv csak a kezdet.
A vakhit mindent igazol a kereszten.
Géngépnek építettek, mémgépként nevelnek.
De szembefordulhatok, és szembefordulok.
Két Unicum közt most belefulladás a boldogságba
– fellázadok az önző replikátorok zsarnoksága ellen.

Házi diagnosztika

Változás szele támad.
Megérkezett a 21. század.
Oura, DxtER, Woebot –
zsebben virtuális orvosok,
MI háttérű chatbotok.
A változás szele
felskiccelt képzelet;
szívmonitor, lépésszám,
az élet kódját olvasom:
magzatnövekedéstől
sebgyógyulásig
mozizunk.

Simple Red

Blue like a Monday morning.
A bolygó vörösébe, széltelen tájba kapaszkodom.
Szambagravitáció a portengeröblök terepasztalán.
Színültig tölt az oxigénhiány, fogytán a lóerők,
távol a rímtelen űrkadét.
Phoebosz és Deimosz!
Miféle fényben sütkéreznek a jégsapkás csillagok?
Idő körbejár, idő teret mutat.
Sikertelen keresésbe kapaszkodom:
gleccservízbe, tűzbe, flóratartományba.
So Not Over You.

JASZENOVICS LILLA

Posztmodern lágermese

mesterséges környezetben növünk fel
anyánktól első órákban megfosztottak
csecsemők voltunk rokonokat barátainkat
élve darálták be futószalagról végig

kellett nézni ideges végeláthatatlan
tömegben lapátkezek forgattak dobtak
térdig állunk véres ürülékben az erősebb
vályúhoz jut a gyengébbek felhögörödnek

a plebsz a hullákból lakmározik sokan
vagyunk mind nők és marhára kimerültek
míg szárnyainkat rendszeresen visszametszik
azt szajkózzák együnk tojjunk egyenek meg

Szerelmi gázok

ez az inkvizíció ha belegondolsz
felboncolod a gyerekkorát a tiedet
a kirakós magáért kitesz ha megnyíltál
hátizsákod kutatod a hordozható bunker

pont otthon maradt de beleegyeztél csávó
kockázatok bólogató mágnása lettél próbáltad
a szeretetet hét marokra fogni Isten ujjai a
kifürkészhetetlenre mutattak most valahányszor

elszellenti magát életcélként akarod beszívni

GÁTI ISTVÁN

Ki szól belőlem?

Ki szól belőlem, hogyha hallgatok?
Mi közvetíti tompa némaságom?
A szót ha most magamba zárom,
hogy zenghet kétszer úgy a nagy titok?

Mért húz a zsák, ha végleg eldobom?
Mi fáj e búcsúmozdulatban?
A koszra mért vigyáz a szappan?
Új bűnre mért adódik alkalom?

Egy percre most ha elmehetnék,
s ha elfeledne minden emlék,
volnék csupasz, magamtól árva.

De ellenállva mind e trükknek,
egóm egy túltömött kis üzlet,
min ott maradt a zárva tábla.

ÉS

Ma fekvé nyomsz, és tárogatsz.
A mesteredző terve ez.
Jön súlyra súly. Nem válogatsz.
Két tízkilóst a rúdra tesz.
S ha közben olykor elmerengsz,
a hangja megszúr, mint a kés:
– Az ember álmodik, vagy edz!
A vagy-nál sokkal szebb az és.

Ha gyerekeknek „írogatsz,”
a felnőtt líra ignorál,
s ha balladára fűt a dac,
az olvasó értetlen áll:
– Negyven felett dönthetne már!
De mindhiába szól az ész.
Egyszerre húz a két irány.
A vagy-nál sokkal szebb az és.

Hazádnak rendületlenül,
sok éve büszke híve vagy.
S míg honfi szíved üt belül,
Nyugat felé tekint az agy.
– Kárpát-medence, élni hagyj!
Feszés vigyázz, vagy tüntetés?
De szól a bölcs világi pap:
A vagy-nál sokkal szebb az és.

Hogy rubrikákba rakjanak,
sokakban ott a késztetés.
Egy jó szerep, vagy önmagad?
A vagy-nál sokkal szebb az és.

Költészeti folyóirat
Első szám: 1995. október 10.
Megjelenik kéthavonta

Alapító főszerkesztő: Turczy István

Szerkesztőség:
Turczy István (főszerkesztő)
Zsille Gábor (olvasószerkesztő)
Király Farkas (szerkesztő)
Nagy Péter Czar (online)
Pálos Anna (szerkesztőségi titkár)

Lapterv: Takács József
Tördelés: DT Pro Bt.

Szerkesztőség:
1147 Budapest, Gyarmat u. 106.
Tel./fax: 06-1-25-181-63
E-mail: tippcult@t-online.hu
Honlap: www.parnasszus.hu

Kiadja a TIPP-Cult Kft.
Felelős kiadó: Turczy István

Alapító mecénás: Ispánki László

ISSN 1219-3275

Lapunk megjelenését támogatja:

Sokszorosítás: Promisszum Kft.

Előfizethető a Kiadónál (1147 Budapest, Gyarmat u. 106.)
Megvásárolható webshopunkban: www.parnasszus.hu
Megrendelhető a Libri és a Líra online felületein.